

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**EBU'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN KİRÂATTAKİ YERİ
(KİRÂAT AÇISINDAN MEDÂRİK ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. A. HÜMEYRA ASLANTÜRK

HAZIRLAYAN

MUSTAFA KEMAL ÖNDER

ISPARTA - 2002

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	3
ÖNSÖZ.....	4
GİRİŞ.....	5
EBU'L-BEREKÂT İLE İLGİLİ BİLGİLER.....	5
A.Mâverâunnehr Bölgesinin Siyasi ve Sosyal Durumu.....	5
B.Hayatı	6
C.Eserleri	8
D.Medârikû't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl	10
I.BÖLÜM	13
KIRAAT İLMİ	13
A.Kırâatın Tarifi	13
B.Kırâat İlminin Konusu.....	14
C.Kırâat İlminin Faydası	14
D.Kırâat İlminin Doğuşu.....	15
E.Kırâat İlminin Gelişmesi	17
F.Kırâat İlminin Yayılması.....	19
G.Sahih Kırâatlar ve Şartları	23
H.Sened Cihetiyle Kırâatların Çeşitleri.....	23
İ.On Kırâat İmâmı, Ravileri ve Meşhur Tarikleri.....	25
II.BÖLÜM.....	31
MEDÂRİKÜ'T-TENZİL'DE KIRÂAT.....	31
A.Kırâat ile İlgili Bazı Mevzular	31
1.Kırâatların Kendilerine Nisbet Edildiği Âlimler.....	31
2.Kırâat İmamlarıyla İlgili Remizler	35
3.Kırâatların, Sahiplerine Nisbeti Açısından Zikredilme Biçimi.....	36
4.Kırâatların Hatta(Yazıda) Gösterilme Biçimi.....	37
5.Kırâatlar Arası Tercih	38
6.İmamlarla İlgili Genel Okuyuşlar.....	39
B.Kırâat Vecihlerinin Biçim Yönünden Tasnifi.....	40
1. Âyetlerin Sayısındaki İhtilâf.....	43

2. الله Lafzındaki Lâm Harfinin Tefhîm(Kalın) ve Terkîk(İnce) ile Okunmasında Kırâat İhtilâfı.....	45
3. Kelimenin Başka Kelimeyle Değişikliği Sebebiyle Oluşan Kırâat İhtilâfı	47
4. Harflerin Sıfatlarından Kaynaklanan Kırâat İhtilafı	48
5.Vakf ve İbtida ile İlgili kırâat İhtilâfı.....	50
6.Fasl ve Vasl İle İlgili Kırâat İhtilâfı.....	50
7.Bazı Harflerin İlâve Edilmesi veya Düşürülmesi İle İlgili Kırâat İhtilâfı	51
8.Fiil ve İsimlerin Sonundaki ح harfinde, Hazf-İsbât ve Hareke - Sükûn Yönünden Kırâat İhtilâfı.....	52
9.Farklı Fiil ve Bablardan Kaynaklanan Kırâat İhtilâfı.....	53
10.Kelimenin Başında ve Ortasındaki Hazf ve Kalb İle İlgili Kırâat İhtilâfı	54
11.Kelimenin Tekil-Çoğulluğu Yönünden Kırâat İhtilâfı.....	55
12.Kök İtibariyle Aynı Olup Müştaklarda Kırâat İhtilafı.....	55
13.İbdal İle İlgili Kırâat İhtilâfı.....	57
14.İdğam ve İzhar İle İlgili Kırâat İhtilafı.....	58
15.Lehçe Farklılığı Sebebiyle Kırâat İhtilâfı.....	58
16.Fiilerde Tezkir, Te'nis, Muhâtab, Ğaib, Mütekellim, Mâzi, Muzâri, Emir, Ma'lûm ve Mechûliyet Yönünden Kırâat İhtilâfı.....	60
17.Kelimelerin Yer Değişmeleri Sebebiyle Oluşan Kırâat İhtilâfı.....	61
18.İ'rab Yönünden Kırâat İhtilâfı.....	62
C.Kırâat Bilgilerinin Kullanıldığı Konular	63
1.Fıkhi Âyetlerin Tefsirinde	64
2.Lugavî Tahlillerde	77
3.İ'rab Tahlillerinde.....	81
4.Sırf Kırâat Bilgisi İçin	87
5.Âyetlerin Farklı Yorumlanmasında	91
D.Sahih Olmayan Kırâatlar	98
1.Hz. Peygamber'in Kırâatı(Kırâatü'n-Nebî).....	98
2.İmam Nüşanın Dışındaki Hususi Nüşalarda Kırâat İhtilafı.....	100
3.Mütevatir Kırâatın Dışındaki Sahih Olmayan Kırâatlar.....	101
SONUÇ	104
BİBLİYOGRAFYA.....	107

KISALTMALAR:

age.	: Adı geçen eser.
a.s.	: Aleyhisselâm.
Bkz. bkz.	: Bakınız.
by.	: Basım yeri yok.
c.	: Cilt.
h.	: Hicrî.
H.z.	: Hazreti.
H.	: Hadis
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi.
karş.	: Karşılaştır.
Ktb.	: Kütüphanesi.
mec.	: Mecmuası.
ö.	: Ölüm tarihi.
r.a.	: Radıyallahü anh.
s.	: Sayfa.
s.a.v	: Sallallahü aleyhi ve sellem.
tahk.	: Tahkîk eden.
trc.	: Tercüme eden.
ts.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve devamı.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ tarafından insanların dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmek için indirilmiştir. Bu mutluluğun elde edilmesi, gönderilen “Kitab”ın iyi bir şekilde anlaşılmasına bağlıdır.

İşte Tefsirler de bu amaca yönelik olarak işlevini yerine getirmektedir. Bu amaca yönelik olan bilgileri bünyesinde taşımaktadır. Kırâat ihtilâfları da bu bilgilerin bir kısmıdır.

Kur'ân'ın indirilmesinde muhataplar dikkate alınmıştır. Tabîi olarak da bu durum Arap dilinde indirilen Kur'ân'ın farklı lehçelerle okunması iznini doğurmuştur. Başlangıçta diğer İslamî ilimlerle birlikte bulunurken zamanla diğer dallarda olduğu gibi kırâat da ilim olarak ayrı bir dal haline gelmiştir. Ancak Tefsirin bünyesinde bulunmaya devam etmiştir. Mütevâtir kırâatlar herhangi bir âyet gibi Tefsirin konusunu oluşturur. Anlam zenginliği sağlar. Tefsir daha ziyâde anlam ve dil açısından, konu ile ilgilenmiştir. Bunların dışında kalan kırâat farklılıkları da bu doğrultuda kullanılmıştır. Ebu'l-Berekât da diğer pek çok müfessir gibi kırâat ihtilâflarından istifâde etmiştir. Bizim de bu tezdeki hedefimiz, Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin tefsirinde kırâattan nasıl istifade ettiğini ortaya koymak olacaktır. Tezimizi, ‘Kırâat Açısından Medârik Örneği’ adı altında ifade etmek de mümkündür. Çalışmamız, vakiâyı tesbite yönelik bir çalışmadır.

Tezimiz genel olarak giriş, ve iki bölüm olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Girişte müellifin hayatını ve eserlerini özet olarak vermeye çalıştık. Birinci bölümde ise kırâat ilmi ve tarihi seyrini, ikinci bölümde de Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Medârikü't-Tenzîl isimli tefsirini esas alarak kırâat vecihlerini incelemeye çalıştık.

Çalışmalarımızda yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Yard. Doç. Dr. A.Hümeýra ASLANTÜRK hocama, tezimizin hazırlanması safhasında değerli fikirleri ile bizi yönlendiren Prof. Dr. Talat SAKALLI ve Yard. Doç. Dr. Ali Galip GEZGİN hocalarıma ve yardımları geçenlere teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ISPARTA-2002

GİRİŞ

EBU'L-BEREKÂT İLE İLGİLİ BİLGİLER

A.Mâverâunnehr Bölgesinin Siyasi ve Sosyal Durumu

Mâverâunnehr bölgesinde yeni kurulan Abbasi Devleti zamanında yapılan Talas Meydan Savaşı(134/751) ile birlikte müslümanlaşma hareketi hızlanmış,¹ zamanla da İslamiyet iyice yerleşmiştir.²

Bu bölge stratejik önemi ve son derece verimli arazileri gibi sebeplerle birçok kere el değiştirerek sürekli istikrarsızlık örneği göstermiştir. Moğol istilasına kadar Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Harzemşahlar bu bölgede hakimiyet kurmuşlardır.³

Moğol istilasını, Abbasî halifelerinden en-Nâsır lî Dînillah (1180-1225)'ın zamanında başlamış ve bütün İslâm dünyasını etkisi altına almıştır. Bütün İslam dünyasındaki ilim ve kültür merkezleri ,bu istiladan büyük zarar gördüğü gibi Mâverâunnehr bölgesi de aynı zarara maruz kalmıştır.⁴

Bu ilim ve kültür merkezinde İslâmî ilimler, Tıp, Riyâziyyât, Astronomi vb. sahalarda birçok ilim adamı yetişmiştir.⁵ Hatta Neseş şehrine, birçok meşhur ilim adamı nisbet edilmektedir.⁶ Dirâyet tefsirlerinin en

¹ Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Meşkûresi*, İstanbul, 1969,I/139.

² Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul ,1980,I/239.

³ Çağatay Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, İstanbul, 1965, s.II/74.

⁴ Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*,İstanbul, 1969, s.403-404.

⁵ Kafesoğlu, İbrahim, “*Selçuklular*” *İ. A.*, X/409

⁶ Bkz.İ. A, “*Neseş*” *Maddesi*, IX/199.

mükemmel örnekleri, bu bölgeden çıkan âlimler tarafından vûcuda getirilmiştir. Zemahşerî(538/1143), Fahrüddin er-Râzî(606/1209) bunlardandır.

Ebu'l-Berekât en-Nesefî de, önceden büyük bir ilim ve kültür merkezi iken istilâdan sonra ictimâî, iktisâdî ve ilmi hayatın söndürüldüğü bir dönemde bu bölgede yetişmiş değerli bir âlimdir. Moğol istilasının hemen akabinde ve siyasi çalkantılarla sarsılan bir devrede yetişmiştir. Bu durum ise bölgede İslâm'ın ve ilim merkezlerinin ne derece köklü olduğunun açık bir göstergesidir.⁷

B.Hayatı

Hâfizüddîn Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî bugün Özbekistan'da bulunan Soğd ülkesindeki Nesef'te dünyaya gelmiştir. Müellifimizin doğum tarihi hakkında yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Ancak 642/1244-45 yıllarında vefat etmiş olan Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Abdissettâr el-Kerderî'den ders aldığına göre doğumunun bundan önce ve nisbet edildiği yer olan Nesef'de H.7. asrın ilk çeyreğinde olmalıdır.⁸

Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Abdissettâr el-Kerderî (642/1244), Hamîduddin ed-Darîr Ali b. Muhammed er-Râmîfîni el-Buhârî (666/1267) ve Bedrüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Abdilkerim el-Kerderî (651/1253)'den ders okumuştur. İmam Muhammed(189/805)'in ez-Ziyâdât'ını Ahmed b. Muhammed el-Attâbî'den okuyarak ondan rivâyette bulunmuştur.⁹ Ebu'l-Berekât(710/1310) daha ziyade fıkıh sahasıyla meşgul olmuştur.

Ebu'l-Berekât(710/1310) tahsilini tamamladıktan sonra Kirman'daki el-Kutbiyye es-Sultaniyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Kenzü'd-Dekâik şârihlerinden el-Kirmâni'nin beyanına göre Mecmau'l-Bahreyn

⁷ Çetiner, Bedreddin, *Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul,1995,s.28-29.

⁸ Çetiner, *age*, s. 30.

⁹ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mısır,1976, I/304.

müellifi Muzafferuddin Ahmed b. Ali es-Sâ'âtî(694/1294), müellifimizin Kenzü'd-Dekâik'ini Kirman'daki sözkonusu medresede okumuştur.¹⁰

“Buradan hareketle Ebu'l-Berekât(710/1310)'ın, müderrisliği sırasında kendi eserlerini okuttuğunu ve belki de medreselere ders kitabı olmak üzere bazı eserler telif ettiğini söyleyebiliriz ki eserlerinden Kenzu'd-Dekâik'in 638/1234, Kitabu'l-Kâfi'nin de 689/1290 yıllarında Kirman'daki medreselerde okutulmuş olduğunu biliyoruz.”¹¹

Müellifimiz birçok öğrenci yetiştirmiş ve bunlardan en meşhurları da Mecmeü'l-Bahreyn müellifi Muzafferuddin b. es-Sâ'âtî (694/1294) ve Hidâye Şârihlerinden olan Hüsameddin el-Hüseyn b. Ali b. Haccâc es-Sıġnâkî (714/1314-15)'dir.¹²

Ebu'l-Berekât(710/1310)'ın seyahatları hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak bir Bağdat seyahatından bahsedilmektedir. Buraya gidiş tarihi hakkında da kesin bilgi yoktur. 700/1300 yılında Bağdat'a geldiği ve burada Hidâye'yi şerhettiği kaydedilmektedir. Vefatının Bağdat dönüşü olmasına bakılarak buraya olan seyahatının 710/1310 yılında olması muhtemeldir.¹³

Müellifimiz, Nesef'te yetişen birçok âlim arasında mümtaz bir mevkiye sahip olup fıkıh, fıkıh usûlü, kelam, hadis ve tefsîr sahalarda önemli bir yere sahiptir. Yazdığı eserler yanında müderrislik yapmak sûretiyle birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bazılarının onu “Mezhebte Müctehid'lerin sonuncusu olarak görmekte-dirler. Bu da onun fıkıh sahasındaki yeterliliğini göstermektedir.”¹⁴

¹⁰ Kefevî, Muhammed b.Süleyman, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nûmâni'l-Muhtâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 630;Ayasofya, O.3401.

¹¹ Çetiner, *age.*, s.31

¹² Leknevî, Muhammed Abdulhayy, *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Mısır, 1324,s.102.

¹³ Leknevî, *age.*, s.102.

¹⁴ Zehebi, *age.*, I/304; Leknevi, *age.*,s.102.

“Telif ettiği eserler genel bir kabûle mazhar olmuş, medreselerde asırlar boyu okutulmuş, kendi şerhlerine ilave olarak sonra gelen âlimlerce de şerhleri, haşiyeleri ve muhtasarlari yapılmıştır”.¹⁵

Ebu'l-Berekât en-Nesefî bereketli bir ömür geçirmiş ve kaynaklarda farklı tarihler verilmekle birlikte Bağdat seyahatinin dönüşünde İzec'de 710/1310 yılında vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.¹⁶

C.Eserleri

Müfessirimiz, Türk-İslâm ilim tarihinde önemli bir mevkiye sahiptir. Eserlerinin çoğu günümüze kadar ulaşmış, üzerlerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Yazdığı eserlerin bir kısmı kendisi tarafından şerhedilmiş, bir kısmı da sonraki ulema tarafından şerhedilmiştir. Yine bunların bir kısmına da haşiyeler yapılmıştır. Ayrıca yine bu haşiye ve şerhler de ayrıca şerhedilmiş, muhtasarlari çıkarılmış, çıkarılan bu muhtasarlari da yine şerhedilmiştir. Hanefî Mezhebi'ne mensub olan Ebu'l-Berekât(710/1310) daha ziyâde fıkıh ilmiyle meşgul olmuştur.

Müfessirimizin yazmış olduğu yirmi kusur eseri tesbit edilmiştir. Bunlar şunlardır:

1-*Fâide Mühimme li-Def'i Kulli Nâzile Mulimme*.¹⁷

2-*Fedâilu'l-A'mal*.¹⁸

3-*el-Kâfi*(el-Vâfi fi'l-Furû adlı eserin şerhidir).¹⁹

4-*Kenzu'd-Dekâik* (el-Vâfi isimli eserin hülâsasıdır.Yaygın olarak vuku bulan hâdiselere verilen fetvâları havidir.Bu eserin çok şerhleri mevcuttur).²⁰

5-*el-Kunye fi'l Fıkh*.²¹

¹⁵ W.Heffening, “Nesefî” *İ. A.*, IX/200.

¹⁶ Leknevî, *age.*, s.102; W. Heffening, “Nesefî” *İ. A.*, IX/199.

¹⁷ C.Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur Supplement Band*, Leiden, 1938, II/268.

¹⁸ Çetiner, *age.*, s.33 (C.Brockelmann, *age.*, II/268.)

¹⁹ Eserin yazma nüshaları İstanbul Süleymaniye ktb. Amcazâde Hüseyin Paşa, 203-204-205 ve Ayasofya, O.1306, O.1307, O.1308 numaralarda mevcuttur.

²⁰ W.Heffening, “Nesefî”, *İ. A.*, IX/199-200.

²¹ Eserin bir nüshası Süleymaniye ktb. Süleymaniye 1355 numarada mevcuttur.

6-*el-Le'âli'l-Fâhîra fî Ulûmi'l-Âhîra*.²²

7-*el-Menâfi*(Nâsuruddîn Muhammed b. Yûsuf(656/1258)'un en-Nâfi fi'l-Furû'adlı eseri üzerine yazmış olduğu şerh).²³

8-*Menâru'l-Envâr*(Meşhur fıkıh usûlü kitabıdır.Bezdevî(482/1089) ve Serahsî(483/1089)'nin eserlerinden ihtisar etmiştir.Bu eserin Delhi'de 1287, İstanbulda 1315 ve 1326,Agra'da 1319-1320'de baskısı yapılmıştır.²⁴).²⁵

9-*Mi'yâru'n-Nazar*.²⁶

10- *el-Münevvir*(Usûl kitabı Menâr üzerine şerhidir).²⁷

11-*el-Musaffâ* (Ömer en-Nesefî(537/1142)'nin Manzûmetü'n-Nesefî fi'l-Hilâfi üzerine yaptığı el-Mustasfâ adlı şerhin muhtasarıdır).²⁸

12-*el-Mustasfâ*(Ömer en-Nesefî(537/1142)'nin Manzûmetü'n-Nesefî fi'l-Hilâfi üzerine yaptığı şerh).²⁹

13-*el-Mustasfâ fî Şerhin'n-Nâfi fî'l-Furû'*(Semerkandî (656/1258)'nin en-Nâfi' fi'l-Furû' adlı eserine yazmış olduğu şerh).³⁰

14-*el-Müsteyfâ*(Fıkıhın furû'atına dair bir eserdir).³¹

15-*Şerhu'l-Hidâye*(Merginânî(593/1196)'nin el-Hidâye 'ale'l-Bidâye adlı fıkıh kitabına yapmış olduğu şerh).³²

16-*Şerhu'l-Kasîdeti'l-Lâmiyye fî't-Tevhîd*(İmâmü'l-Haremeyn el-Ferğânî(569/1173)'nin eserine yapmış olduğu şerh).³³

²² Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul, 1951-1955, I/464.

²³ W.Heffening, "Nesefî", *İ.A.*, IX/199-200.

²⁴ C.Brockelmann, *age.*, II/263.

²⁵Eserin nüshaları Topkapı Sarayı III. Ahmed ktb. 1263-1264-1265-1266,160,521,699; Süleymaniye ktb. Fâtih 1458,1459/1; Lâleli, 757,792,795; Yusuf Ağa(Mahmut Paşa),193; Ayasofya, O.1010 numaralarda bulunmaktadır.

²⁶Çetiner, *age.*, s.37 (Eserin bir nüshası İstanbul Köprülü ktb. 530 numarada kayıtlıdır (C.Brockelmann, *age.*, II/252)).

²⁷ C.Brockelmann, *age.*, II/250.

²⁸ Kâtib Çelebi, *age.*, II/1867.

²⁹ W.Heffening, "Nesefî", *İ.A.*, IX/200.

³⁰ C.Brockelmann, *age.*, I/381; Kâtib Çelebi, *age.*, II/1867.

³¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *age.*, I/464.

³² Bağdatlı İsmâil Paşa, *age.*, I/464.

³³ Çetiner, *age.*, s.38 (C.Brockelmann, *age.*, I/764'den naklen).

17-*Şerhu'l-Müntehâb fi Usûli'l-Mezheb*(Ömer el-Ahsîketî (644/1247)'nin eserine yazmış olduğu şerh).³⁴

18-*Umdetü'l-Akâid* (bu eserin şerhi el-İtimâddır. Akâidle alakalı bir eserdir).³⁵

19-*el-Vâfi fi'l-Furû*(Fıkha dair bir eserdir).³⁶

20-*el-Vâfi Şerhu Muhtasari'l- Müntehâ*.³⁷

21-*Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*.

D. Medârikû't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl

Ebu'l-Berekât(710/1310)'ın tefsîr sahasında telif ettiği bu eser hakkında kısaca değineceğimiz husus, onun bu eseri yazma sebebi ve metodu olacaktır.

Mu'tezilî müfessir Zemahşeri(538/1143)'nin Keşşâf'ı karşısında Ehl-i Sünnet akidesini ortaya koyacak bir tefsir bulunmuyordu. Kâdî Beydâvi(682/1283)'nin Envâru't-Tenzil'i bulunmakla birlikte ancak bu tefsir de Eş'ârî akâidini ortaya koymaktaydı. Mâturîdî akidesini ortaya koyan İmam Mâturîdî(333/944)'nin “Te'vîlâtü'l-Kur'an'ı da Moğol istilası sebebiyle elde edilemiyordu. Ayrıca Keşşâf'ın dışındaki tefsirler ya çok uzun ya da anlaşılamayacak kadar çok kısa idi. Bu yüzden ne çok uzun, ne de çok kısa olmayan bu ikisi ortası bir tefsire ihtiyaç duyulmaktaydı. Yine müellifin kendisinin de belirttiği gibi dikkate alınması gerekli bir kişi tarafından kendisinden yukardaki şartları hâvi bir tefsirin yazılması istenmiştir.³⁸

³⁴ Eser İstanbul Lâleli ktb. 750; Süleymaniye ktb. Şehid Ali Paşa, 660; Fâtih, 1318 numaralarda nüshaları mevcuttur (Abdulvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk felsefesi "İlmü Usûli'l-Fıkḥ"*, trc. Hüseyin Atay, Ankara, 1973, s.104).

³⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, *age.*,I/464; Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye ktb. Ayasofya, K. 2312; Fâtih, 3085 numaralarda mevcuttur.

³⁶ C. Brockelmann, *age.*, II/265; Kâtib Çelebi, *age.*, II/1997;Bağdatlı İsmâil Paşa, *age.*, II/464.

³⁷Eserin yazma nüshaları Nuruosmaniye ktb. 1337; Süleymaniye ktb. Fâtih, 1363; Cârullâh,527 numaralarda mevcuttur (Abdulvehhâb Hallâf,*age.*,s.107-108).

³⁸ Ebu'l-Berekât, Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, tahk. Mervan Muhammed Şa'âr, Beyrut,1416/1996,I/28 Zehebî,*age.*,I/313.

Bu tefsiri Ebu'l-Berekât en-Neseî(710/1310), Beydâvî(682/1283)'nin Envaru't-Tenzîl'inden ve Zemahşeri'nin Keşşâf'ından ihtisar etmiştir. Ancak Keşşâf'daki i'tizali fikirleri terketmiştir. Ve Ehl-i Sünnet'in mezhebine göre bu tefsiri meydana getirmiştir. Bu tefsir ne çok uzun ne de çok kısadır. Bu ikisinin ortası tutulmuştur. İ'rab ve kırâat vecihlerine de genişçe yer vermiştir. Keşşâf'daki belâğî nüktelerden, bedî' sanatlardan, ince, dakik mânâların ortaya çıkarılmasından ve soru-cevap şeklinden büyük ölçüde istifâde etmiş ve kullanmıştır. Ancak Keşşâf'da **فان قلت... قلت** "soru-cevap" şekli kullanılırken, Medârik'de ise âyetin tefsiri içinde zımnen dercedilmiştir. Sûrelerin faziletleri hususunda Keşşâf'da düşülen hataya, Medârik'de düşülmemiştir.³⁹

Medârik tefsirinin birçok yazmaları mevcuttur. Ve üzerine haşiyeler yapılmıştır. Ayrıca eser pekçok yerde defalarca basılmış⁴⁰ en son olarak da Şeyh Muhammed Mervân eş-Şa'âr tarafından tahkikli ve karşılaştırılmalı güzel bir baskısı yapılmıştır. Yine ayrıca bu tefsire birçok haşiyeye ve muhtasarlar da yapılmıştır.⁴¹

Eser oldukça kolay ve akıcı bir üslûbla te'lif edilmiştir. Bu tefsirde i'rab ve kıraat önemli bir yer tutar. Biz de bu sebeple müfessirimizin kıraat yönünü incelemeye aldık. Kelam konusunu ilgilendiren âyetlerin tefsirinde, Ehl-i Sünnet akidesinin delillendirilip ortaya konulmasında gayret gösterilmiştir. Ahkâm âyetlerinin tefsirinde müellifimiz Hanefî mezhebine mensub olması sebebiyle kendi mezhep usûlünü takip etmiştir. Tezimiz içinde ilgili bölümlerde işaret edilmiştir. Eser zaman zaman kıssalar, darb-ı mesellerle tezyin edilerek akıcılık oluşturulmaya çalışılmıştır. Medârik tefsirinde az da olsa israiliyyât vardır. Bunları tenkide tabi tutmadan **قيل** veya **روي** lafızlarıyla vermiştir.⁴²

³⁹ Zehebi, *age.*,I/312-313.

⁴⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çetiner,*age.*, s.33-39.

⁴¹ Çetiner, *age.*,s.49-50.

⁴² Zehebi, *age.*,I/316;Ayrıca bkz. Ören, Halis, *Keşşâf ve Neseî Tefsirlerinde Hz. Musa ile İlgili İsrailiyyat*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.

Medârik tefsirinde bâtinî ve işârî te'villere rastlanmaz. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet'e bağlı tarikatların sözlerine itibar ettiği ilk devir mutasavvıfların sözlerine eserinde yer vermiş ve onlardan nakillerde bulunmuştur.⁴³

Müellifimiz eserinde nesh konusuna da yer vermiştir. Neshi kabul etmekle birlikte neshin vukûunun haberlerde değil, amelî meselelerde olduğunu ifâde buyurur. Neshin az vukû bulduğunu kabul edenlerdendir.⁴⁴

Müşkilü'l-Kur'ân konusunda yeterince izahlar yaparak Kur'ân'da çelişkiler bulunmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁵

Yine müellifimiz tefsîrinde âyetlerin nuzûl sebepleri üzerinde durmuş, ve bu konuda gerekli bilgileri vermeye çalışmıştır.⁴⁶ Ayrıca Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsîr ve Kur'ân'ı Hadisle tefsîr ederek sahîh tefsîr usûlünü takip etmiştir.⁴⁷

⁴³ Bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, I/286,430; II/97; III/212-213,490.

⁴⁴ Bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, I/116; II/432.

⁴⁵ Bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, I/83-84; II/72; I/125; II/378; I/242-243; II/390-391-392; IV/28,308-309.

⁴⁶ Bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, I/117,120,155,332; II/13; III/65,426.

⁴⁷ Bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, I/ 37,42,53,88,145,268,317,366,381,387; II/42,46,63.

I.BÖLÜM

KIRÂAT İLMİ

A.Kırâatın Tarifi

Kırâat(القرأة) kelimesi, (القرء) kökünden semâî bir masdardır. Çoğulu (القرءات) olup lugatta okumak ve tilâvet etmek anlamına gelmektedir.⁴⁸ Terim olarak ise “Kırâat imamlarından her birinin, rivâyet ve tarikler ittifak etmek suretiyle, diğerlerinden farklı okuyuşudur” diye tarif edilmiştir. Yani kırâat imamları arasındaki farklı okuyuşlardır.⁴⁹ Kırâat ilmi diğer bir tarife göre; Kur’ân kelimelerinin okuma keyfiyetlerini, ittifak ve ihtilâf cihetiyle bütün eda yollarını, nakilcilerine nisbet ederek bilmektir.⁵⁰ Dimyâtî(1117/1705)’ye göre; Kur’ân lafızlarındaki hazf(hattan düşürme), isbât(hatta gösterme), tahrîk(hareke verme), teskîn(sükun verme), fasl/ayırma) ve vasl(bitiştirme) gibi hususlarda râvilerin ittifak ve ihtilâflarını bildiren ilimdir.⁵¹ İbnü’l-Cezerî(833/1429) de;“Kırâat, Kur’ân kelimelerinin eda keyfiyetini(okuma

⁴⁸ Râğîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğaribi’l-Kur’ân*, İstanbul,1986, s.606; Subhi’s-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut,1979,s.19; Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Mısır ,ts.,I/405.

⁴⁹ Karaçam, İsmail, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, İstanbul ,1996, s.73.

⁵⁰ Abdulfettâh el- Kâdi, *el-Budûru’z-Zâhire fi’l-Kırâati’l-Mutavâtire*, Beyrut ,1981, s.7.

⁵¹ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilğani, *İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kırâati’l-Erbe’a Aşera*, tahk. Ali Muhammed ed-Dabba, Mısır,1359 ,s.5.

şeklini) ve kelimelerdeki ihtilâfî nakledenlerine nisbet ederek bildiren bir ilimdir” diye de tarif etmiştir.⁵²

B.Kırâat İlminin Konusu

Yukarıdaki tariflerden de anlaşılacağı üzere kırâat ilminin konusu, telaffuz değişiklikleri ve eda keyfiyeti yönünden Kur’ân kelimeleridir.⁵³ Yine Kur’ân kelimelerinin takdîm ve te’hîri, ziyadeleştirilip noksanlaştırılması, bir lafzın başka bir kelimenin yerine ibdâlî(değiştirilmesi) gibi bahisleri ihtiva etmesi yanında, yine kelimelerdeki izhar, idğam, revm, işmam, med, kasr, teşdîd ve tahfif gibi konuları da içerir.⁵⁴ Meşhûr ve ahad kırâatlar da kırâatın konusunu teşkil etmektedir.⁵⁵

C.Kırâat İlminin Faydası

Kırâat ilmi, başlangıçta Allah Teâlâ’nın kullarına bir rahmeti olarak ortaya çıkmış ve bu rahmet üzerine bina edilmiştir. Bu sebeple de birçok faydaları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise Kur’ân okurken hataya düşmemek ve Kur’ân lafızlarını tağyir(değiştirmek) ve tahriften(bozmak) korumaktır. Yine kırâat imamlarından her birinin okuyuş tarzlarını öğrenmek ve aralarındaki farklılıkları temyîz etmek de kırâat ilminin önemli faydalarındandır.⁵⁶

Mezhepler arasındaki bazı ihtilâfların kaynağını kırâat farklılıkları oluşturmaktadır. Şartların îcabına göre İslâm âlimleri, bir kırâatta bulamadıkları bir mânâyı diğer kırâatta bulmuşlarsa o kırâatı kendilerine delil kabul etmişlerdir.⁵⁷

⁵² İbnü’l-Cezerî, Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Müncidi’l-Mükriîn ve Mürşidi’t-Tâlibin*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır, 1350/1931, s.3

⁵³ Abdulfettâh, *el-Büdûru’z-Zâhire*, s.7.

⁵⁴ Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisi, *Mürşidü’l-Vecîz*, tahk. Tayyar Altıkulaç, Beyrut, 1975, s. 140,141.

⁵⁵ Katib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu’z-Zunun ‘an Asami’l-Kütübi ve’l-Fünûn*, İstanbul, 1972, II/1317.

⁵⁶ Muhaysın, Muhammed Salim, *İrşâdâtü’l-Celiyye fi’l-Kırâati’s-Seb’a min Tarîki’s-Şâtibiyye*, Mısır, 1971, s. 5; Abdulfettah, *el-Büdûru’z-Zâhire*, s. 7.

⁵⁷ Râfîî, Mustafa Sadık, *İcazû’l-Kur’ân ve’l-Belâğatü’n-Nebeviyye*, Beyrut, 1973, s. 47-48.

Kırâat ilmini okumak ve okutmanın gayesi ise, Allah Teâlâ'nın emrine icâbet ve kelamındaki mütevâtir olarak nakledilen telaffuz ihtilâflarını zabdetmek ve sonrakilere nakletmektir.⁵⁸ Böylece Kur'ân'ın bir harfî eksilmeksizin kıyâmete kadar ilelebet muhafazasına vesile olunmuş olur. Kırâatların olmaması durumunda, kullar Allah Teâlâ'nın rahmetinden mahrum olma durumunda kalacaklardı. Yani kırâatlardan kaynaklanan fikhî hükümleri elde edemeyeceğimiz gibi, diğer bazı hükümlerin de hüccetlerini kaybetmiş olurduk. Yine insanların telaffuzunda zorlandıkları durumlarda, kırâatlar bir kolaylık olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda mânânın zenginleşmesiyle, insan tefekkürünün gelişmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca aklî melekenin gelişmesine de büyük katkıda bulunmaktadır. Mûsikî açısından farklı kulak zevklerine hitâp etmektedir.

Bütün kırâat farklılıklarının günümüze kadar titizlikle hem sem'an(dinlemekle) hem de hattan(yazıyla) nakledilmesi İslam âlimlerinin bu konuya ne kadar değer verdiklerini bizlere açıkça göstermektedir. Sadece bu konudaki hassasiyet Kur'ân'ın muhâfazasındaki gayretin derecesini göstermeye kâfidir.

D.Kırâat İlminin Doğuşu

Allah Teâlâ hep kolaylıklar ihsân etmek sûretiyle merhamet ve rahmetini kullarından esirgememiştir. İslâm'ın bütün alanlarında bu husus kendini göstermektedir. İslâm'ın bir alanını oluşturan kırâat ilmine baktığımızda da bunu görmekteyiz.

Malum olduğu gibi Peygamber(s.a.v.)'in ashabı arasında âlimler olduğu gibi câhiller ve ümmîler de bulunmaktaydı . Herkes aynı lehçeyi konuşmuyordu ve aynı derecede konuşmaya yetenekli değildi. İşte bu gibi zarûretler sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)Allah Teâlâ'ya duâ etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz.Peygamber(s.a.v.)'in duâsını kabul buyurarak

⁵⁸ Katip Çelebi,*age.*, II/1317.

Kur'ân'ı yedi harf üzerine rahmetinin bir eseri olarak indirmiştir.⁵⁹ Esas olarak ise Kureyş lehçesi kabul edilmiştir.⁶⁰ Çünkü Kureyş lehçesi siyâsî, coğrafi, dînî, iktisadî ve ticarî yönden diğer lehçelere karşı üstün pozisyondaydı. Buna ilave olarak Kur'ân'ın kendisine vahyedildiği Peygamber (s.a.v.)'in Kureyş kabilesinden olması sebebiyle, hadislerin de kendi lehçesiyle olması doğal bir sonuçtur. Ve böylece de Kureyş lehçesi Kur'ân ve Hadislerle iyice gelişti.⁶¹ Çünkü Kur'ân'ın en iyi bir şekilde açıklanması, vahyin kendisine indirildiği Peygamber (s.a.v.)'in lisâniyledir.⁶²

Yedi harf üzerinde kırâata ruhsat verilmiştir, fakat yazımda ise sadece Kureyş lehçesi kabul edilmiştir. Zaten zorluk da okumakta (kırâatta)gerçekleşiyordu.⁶³ Ve müslümanlar bu ruhsattan istifade etmişlerdir. Hz. Ömer ile Hişam olayında⁶⁴ olduğu gibi müslümanlar arasında ihtilâf vâki olduğunda Hz. Peygamber'e gidilip problem çözüme kavuşturuluyordu.

Sahîh kırâatların menşeinin Hz. Peygamber olduğunda şüphe yoktur. Hz. Peygamber de Cebrâil (as.)'den öğrendiği şekilde ümmetine tebliğ ediyordu.⁶⁵ Çünkü Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği izinle sınırlı idi. Bu sınırı aşması mümkün değildi. Ancak problem sahîh olmayan kırâatlar ve ashâbın ellerindeki nüshalara giren tefsîrî mahiyetteki ilâvelerdir. Buların menşeinin Hz. Peygamber'e dayamak yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber'e bu kırâatların dayandırılabilmesi ancak tevâtürle mümkündür.

Kur'ân, Hz. Ebu Bekr zamanında bir nüsha halinde cem edildi. Bu durum Hz. Osman dönemine kadar devam etti. Hz. Osman döneminde Hicri 30.yılda Kafkas cephesindeki mücâhidler arasında kırâat farklılığı sebebiyle büyük ihtilâflar zuhur etti. Herkes kendi kırâatının daha doğru olduğunu

⁵⁹ Bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîh, Fedâilu'l-Kur'ân*, VI/100, Müslim b. Haccâc, *Sahîh, Bâbü'l-Müsâfirîn*, I/560 (H.No:270,272);Tirmizî, Ahmed b. İsa, *Sünen,Kitâbu'l-Kirâat*, Tahk. Ahmet Şakir ve Arkadaşları, V/193 (H.No:2943,2944).

⁶⁰ Buhârî, *age.*,*Fedâilu'l-Kur'ân*, VI/97.

⁶¹ Ali Abdulvâhit Vâfî, *Fikhu'l-Luğa*, Mısır, ts, s. 114.

⁶² İbrahim, 14/4.

⁶³ Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh,*el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrut ,ts., s.138.

⁶⁴ Buhârî, *age.*,*Fedâilü'l-Kur'ân*, VI/100.

⁶⁵ Tetik, Necâti, *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*,İstanbul,1990,s. 72.

savunuyordu. Bu durum neredeyse büyük fitnelere sebep olacaktı. Durum Hz. Osman'a iletilerek probleme acilen çözüm bulunması istendi. Halife de bir komisyon oluşturarak Kureyş lehçesi esas kabul edilerek birer "İmâm Nüsha" istinsah ettirdi.⁶⁶ Bu nüshaları kırâat ilmine ehil kimselerle birlikte bazı önemli beldelere gönderdi.⁶⁷ Bu beldelere gönderilen kâriiler gönderildikleri beldelerdeki insanlara Kur'ân Kırâatı'nı öğrettiler. Ve böylece nesilden nesile bu ilim aktarıldı.⁶⁸

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki; Hz.Osman, mushafları teksîr edince İmâm Nüsha'ya uymayan kırâatları terketme zarureti ortaya çıktı. Birçokları muhâlif kırâatları terkettiler. Ancak İmâm Nüsha'nın hattına uyan tevâtürle sabit olan sahîh kırâatları okumaya devam ettiler. İşte okunması câiz olan kırâatlar da bunlardır. İmâm Nüsha'nın tashîh ve teksîrinde okunmasına cevaz verilen kırâatlar bunlardır.⁶⁹

Kırâat ilmi, Hz. Peygamber'in duâsı neticesinde Allah Teâlâ'nın farklı kırâatlara izin vermesiyle başlamış, bu durum Hz. Osman'ın İmâm Nüsha'yı istinsah ettirip teksîr etmesiyle devam etmiştir. Ancak sadece İmâm Nüsha'nın hattına uyan farklı kırâatlara, icmâ ile, maslahata binâen izin verilmiştir.Yani daha geniş olan ruhsat, maslahat gereği daraltılmıştır. Doğuşunu bu şekilde tamamlamıştır. Bu safhadan sonra da gelişme safhası başlamıştır. Gelişme ile kasdımız, kırâat ilminin sistemleşmeye başlamasıdır.

E.Kırâat İlminin Gelişmesi

Çoğaltılan nüshalarla birlikte gönderilen hâfız kâriiler buldukları yerde kendi kırâatlarını ta'lîm ettiler. Bu böyle devam ederken her önüne gelen bu konuda bilip bilmeksizin ta'lîme başladı. Bu durum da ümmetin hâzik âlimlerini harekete geçirdi. Büyük gayretler sarfederek sahîh olan kırâatlarla, olmayanını birbirinden ayırdılar. Vecihleri ve rivâyetleri nisbet

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, Mısır ,ts., I/9.

⁶⁷ Zerkânî, *age.*, I/407.

⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*,I/8.

⁶⁹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân'ı-Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul ,1985, s. 75.

ettiler. Meşhûr ve Şâzz, Sahîh ve fâz kırâatların arasını koydukları usûl ve tercih ettikleri esaslara göre ayırdılar.⁷⁰ Kırâatların zabtına özen gösterilmeye başlanan tarih ise, hicri I. asırda Tâbiin devrinin sonları olarak gösterilmektedir.⁷¹

II.hicri asrın başında, İslâm şehirlerinde müslümanların, imamlardan bir kısmına karşı, diğer bazılarının kırâatlarını tercih etmeye başlamasıyla bu “Yedi Kırâat” tâbiri meşhur olmaya başlamıştır.⁷² Mekke’de Abdullah b. Kesîr(120/737)’in kırâatı, Medine’de Nâfi(169/785)’in kırâatı, Şam’da İbn Âmir(118/736)’in kırâatı, Basra’da Ebû Amr(154/770) ve Ya’kûb(205/820)’un kırâatları, Kûfe’de Hamze(188/803) ve Âsım(127/744))’in kırâatları meşhur oldu.⁷³

Ebu Bekr b. Mücâhid(324/935) H.3. yüzyılda kırâatları yediye tahsis etti.⁷⁴ Ayrıca yine yedi imamdan yedincisi Ya’kûb el-Hadramî(205/820) iken, onun yerine Kisâî(189/804)’yi getiren de Ebu Bekr b. Mücâhid’dir.⁷⁵

Ebu Bekr b. Mücâhid’in ardından, onun bu tasnîfi kabul görmüştür. Ancak Begavî(516/1122) gibi muhakkik ilim adamlarından bazıları bu Yedi İmam’a Ya’kûb el-Hadramî(205/820)’yi, Halef b. Hişâm b. Sâ’leb(229/843)’i, Ebu Ca’fer Yezîd b. Ka’ka’(130/747)’yi eklemişlerdir.⁷⁶

Ümmet, yedi kırâatın doğruluğu hususunda icmâ halindedir. Bunların senedleri tevâtürle sabittir.⁷⁷ Son üç imamın kırâatlarının da tevâtürle sabit olduğu İbnü’l-Cezerî tarafından isbât edilmiştir. “Aşere” kelimesi bundan sonra şöhret bulmuştur.⁷⁸ Zaten yedi imamla yedi harfin hiçbir ilişkisi yoktur. Tesâdüfî bir benzerliktir.⁷⁹

⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/9; Zerkânî, *age.*, I/407.

⁷¹ Râfî, *age.*, s.51.

⁷² Râfî, *age.*, s.52; Subhî’s-Salih, *age.*, s.281.

⁷³ Zerkeşî, *age.*, I/327.

⁷⁴ Zerkeşî, *age.*, I/330.

⁷⁵ Râfî, *age.*, s.52.

⁷⁶ Zerkeşî, *age.*, I/330.

⁷⁷ Ebu Şâme, *age.*, s.83 ; Zerkeşî, *age.*, I/318-319.

⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/41-46 .

⁷⁹ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1973, I/80.

Zamanla kırâat ilminde meleke kazanılıp ilmi çalışmalar geliştikçe doğruluğunda şüphe edilmeyen bu on kırâat âlimine dört kırâat âlimi daha eklenmiş, böylece sayıları on dörde bâliğ kılınmıştır. Bu kırâat âlimleri ; Hasan Basrî(110/728), İbn Muhaysın(123/740), Yahya b. Mübarek el-Yezîdî(202/817) ve Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ahmed eş-Şenbûzî(388/998)'dir.⁸⁰

F.Kırâat İlminin Yayılması

Kırâat ilmi konusunda âlimler eser yazmaya başladıkları zaman, “Yedi Kırâat” tâbiri İslâm aleminde şöhet bulmamıştı. Kırâat ilmi sahasında ilk eser yazan Kâsım b. Sellâm(224/828)'dır. Daha sonra Ebû Hâtım es-Sicistânî(255/868) ve İbn Cerir et-Taberî(310/922) bu sahada bilinmektedir.⁸¹ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ebû Bekr b. Mücâhid(324/935) kırâatları yediye tahsis ettikten sonra bu tahsis meşhur olmaya başlamıştır.

Kırâat ilmi yazıya geçirilinceye kadar bu ilmin âlimleri kırâat ilmini fasılasız olarak sem'an birbirlerine nakletmişlerdir. Doğuda ve Endülüs'te yani bütün İslâm dünyasında İslâm âlimleri kırâat ilmine büyük ehemmiyet vermişler ve bu konuda birçok eser meydana getirmişlerdir.⁸²

Şam'a kırâat ilmi, ashabdan Ebu'd-Derdâ(32/652) vasıtasıyla girdiği, ondan sonra da, onun yerine geçen İbn Âmir(118/736) ile de devam ettiği söylenmektedir.⁸³ Bunlardan sonra Şam'da Ebû Ali el-Hasen b. Ali b. İbrâhîm el-Ehvâzî(446/1054) bu sahada büyük hizmetler verdi. Yine Ehvâzî'nin çağdaşı diyebileceğimiz Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cebbâre(465/1072), Mağrib'den şarka göç etti ve o şehirleri gezdi ve kırâat imamlarından rivâyetler yaptı. Hatta Mâverâünnehr'e kadar vardı. Gazne ve diğer şehirlerde okudu, el-Kâmîl adlı eserini yazdı.⁸⁴

⁸⁰ Subhî's-Salih, *age.*, s.250.

⁸¹ Râfî, *age.*, s.52.

⁸² İbn Haldun, *Mukaddime*, terc..Zâkir Kadir Ugan, Ankara ,1954, II/498-501.

⁸³ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s.95 (Ahmed Hilmi, *Sirat-ı Müstakim Mec.*, *Ravzatü'l-Kurrâ*, c. 6, sayı:147, s.267).

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/35.

Mağrib ve Endülüs'e ise kırâat ilmi hicri IV. yüzyılın sonlarına doğru girmiştir. Tesbit edebildiğimize göre ilk olarak bu bölgelere kırâat ilmini ulaştıran Ebû Ömer Muhammed b. Abdillâh et-Talamnekî(429/1037)'dir. Bu zâttan sonra kırâat ilminde büyük şöhrete kavuşmuş Teysîr isimli eserin sahibi Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî(444/1052) gelmektedir. Bu kırâat âlimi, bu sahada yazdığı eserlerle büyük bir hizmetler gerçekleştirmiştir.⁸⁵ Dânî'nin yedi kırâatla ilgili olarak yazmış olduğu meşhur teysîr adlı eseri Ebû Muhammed eş-Şâtîbî(590/1193) tarafından kullanılması daha kolay olması için manzûm bir şekilde "eş-Şâtîbiyye" diye bilinen "Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî" diye isimlendirerek özetlemiş ve ilim âlemine sunmuştur.⁸⁶ Onun bu manzum eseri özellikle Mağrib ve Endülüs'te büyük itibar görmüştür.⁸⁷

Türk dünyasında da kırâat ilminde şöhret bulmuş ilim adamları yetişmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin 798/1395 tarihinde Bursa'ya gelişi ve orada "en-Neşr, Tayyibe (Takrîb tarikine göre) ve et-Tahbîr (Aşere tarikine göre)" adlı eserleri telif etmesi kırâat tarihi açısından önemli bir gelişmedir.⁸⁸

Bu sahada zikredilmesi gereken önemli bir husus da kırâat ilminin tarikleridir. Hicri 6. asıra kadar, "İnfirâd Tarîki" ile yani bir imam için bir hatim yapmak sûretiyle öğrenilir ve öğretilirdi. Bu tarihten itibaren "İndirac Tarîki" ile yani bir hatimde bütün kırâat vecihlerini tedris ve kırâat etmek sûretiyle devam edegelmiştir.⁸⁹

Bu konuda kırâat âlimleri arasında, kırâatların sayısı açısından seb'a ve aşere tarikleri, şahıslar açısından da Teysir ve Şâtîbiyye tarikleri oluşmuştur.⁹⁰ Ayrıca "Tarîk" tabiri, kırâat imamlarının râvilerinin ikişer tarîki

⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/34.

⁸⁶ Muhammed ed-Dabbâ, *Şerhu 'ş-Şâtîbiyye*, Mısır ,1381/1961,s.3; İbn Haldun, *age*, s.501.

⁸⁷ İbn Haldun, *age*, s.501.

⁸⁸ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, s.95-96 (*Sırat-ı Müstakim Mec. c. 6*, sayı:147, s.267'den naklen).

⁸⁹ Suyûtî, *age*, I/103.

⁹⁰ Tetik, *age*, s.127.

ve bu iki tarîk sahiplerinin de ikişer tarîki için de kullanılmaktadır.⁹¹ Şimdi bu tarîkleri kısaca açıklayalım:

a) Seb'a Tarîki: İmam Ebû Amr ed-Dâni'nin et-Teysîr'i ile İmam Şâtübî'nin Hırzû'l-Emâni'sinin ihtiva ettiği kırâat vecihleri için kullanılır.⁹² Seb'a Tarîki'nin Ebû Bekr Mücâhid'in Kitabü's-Seb'a'sıyla başladığını zikretmiştik.

b) Aşere Tarîki: İmam İbnü'l-Cezerî'nin et-Tahbir'i ile ed-Dürre isimli eserlerinin münderecatına göre tertip edilen usûle denir.

Ayrıca bir de Takrîb Tarîki vardır ki , bu da on kırâat imamının râvileri ile o râvilerin ravileri arasındaki küçük ihtilafların ta'limine ve te'allümüne denir.⁹³

a) Teysir Tarîki: Dâni'nin et-Teysîr'i ile İbnü'l- Cezerî'nin et-Tahbîr'ini asıl kabul edip, bunlara eş-Şâtibiyye ve ed-Dürre'yi ilave etmekle oluşan tarîka denir. Sonradan bu tarîk "İslambul Tarîki" adıyla meşhur olmuştur. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi ise Mısır'dan 1579 tarihinde İstanbul'a getirilen meşhur kırâat âlimi Şeyh Ahmed el-Mısırî'dir. Bu zat Teysîr Tarîki usûlü ile bir çok öğrenci yetiştirmiştir.

b) Şâtibiyye Tarîki: "Şâtibiyye" ve "ed-Dürre" asıl kabul edilip, "et-Teysîr" ile "et-Tahbîr" bunlara ilave edilmiş şekline "Şâtibiyye Tarîki" denir. Şeyh Nasûriddin Tablâvî (1015/1606)'nin öğrencilerinden Şeyh Şehâzetü'l-Yemenî, Şâtibiyye Tarîkını Mısır'da yapması sebebiyle, sonradan bu tarîka da "Mısır Tarîki" denmiştir.⁹⁴

"Mısır Tarîki" 1677 yılında Mısır'dan Şeyh Ali el-Mansurî'nin İstanbul'a getirilmesiyle birlikte İstanbul başta olmak üzere Osmanlı'nın her

⁹¹ Muhaysin, Muhammed Sâlim, *el-Mühezzeb fi'l-Kırâati'l-Aşr min Tariki't-Tayyibe*, Kahire, 1389/1969, I/9-12,14-24.

⁹² Rûmî, Muhammed Emin b. Abdillâh, *Umdetü'l-Hallân fi İzâhi Zübdetü'l-'İrfân*, s.4, İstanbul ,1270/1854.

⁹³ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, s. 96.

⁹⁴ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri* ,s.96-97.

tarafına yayıldı. Bu tarihten itibaren de “Mısır Tarîki” adıyla anıldı. Böylece de Türkler arasında her iki Tarîk ile kırâat talimi yapılmıştır.⁹⁵

İslâmbûl ve Mısır Tarîklerinde ikişer meslek vardır:

İslâmbûl Tarîki:

a)Yusuf Efendi Zâde Şeyh Abdullah Efendi Mesleki'dir: Bu meslekte kırâat ilminin edâ vecihlerinin azimet yönü tercih edilmiştir.

b)Kastamonî Şeyh Ahmed es-Sufî Mesleki'dir: Bu meslekte kırâat ilminin ruhsat yönü tercih edilmiştir.

Mısır Tarîki:

a)Şeyh Muhammed en-Nâ'îmi Mesleki'dir:Bu zât “Mütkin” isimli eseri te'lif ederek, bu tarîkın azimet yönünü tercih etmiş ve meslek sahibi olmuştur.

b)Şeyh Atâullah Meslekidir: Bu meslekte de bu tarîkın ruhsat yönü tercih edilmiştir. Sonradan da bu mesleki açıklayan “Mürşidü't-Talebe” adlı eser te'lif edilmiştir.⁹⁶

1082/1671 tarihinde Şeyh Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (1118/1706) tarafından “İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erba'ati'l-Aşer” isimli eser, Şeyh Hâmid b. Abdulfettâh Pâlevî tarafından “Zübdetü'l-İrfan” isimli eser, 1270/1854 yılında da Abdullah Zâde Molla Efendi diye bilinen Mehmed Emin Efendi tarafından “Zübdetü'l-İrfan”a haşiye olarak ve yukarda ismi geçen dört meslekin edâ cihetlerini beyan eden “Umdetü'l-Hallan fi İzâhî Zübdeti'l-İrfan” isimli eser vücuda getirilmiştir.⁹⁷

Söz konusu eserler, halen günümüzde kırâat öğretiminde başucu eserleri olarak kullanılmaktadır.⁹⁸

⁹⁵ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s.97.

⁹⁶ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s.97.

⁹⁷ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s.97-98 (Ahmed Hilmi, Sıratı Müstakîm Mec. c, 6, s, 147-148).

⁹⁸ H. III. asırdan IX. asra kadar yazılmış kırâatla ilgili eserler için bkz. İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, I/58-98; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s.99-105.

G.Sahih Kırâatlar ve Şartları

Sahîh kırâatlar, senedi sahîh olup, bir vechile de olsa Arap dili gramerine ve hattı da, takdiren ve ihtimâlen bile olsa İmam Nüşaya uygun olan kırâatlara denir .⁹⁹ Bu kırâatları mütevâtir olmaları sebebiyle inkar etmek câiz görülmemiştir. Çünkü bu kırâatlar, Kur’ân’ın nâzil olduğu “yedi harf”ten addedilmiştir. Müslümanlar bu kırâatlara inanmakla yükümlüdürler. Sahih olmak şartıyla, bir kırâatın, yedi imamın veya on imamın veyahut da bunların dışında kalan diğer mu’teber imamlardan herhangi birinin kırâatı olması farketmez, netice aynıdır.¹⁰⁰

Sahîh kırâatta gerekli olan şartlar şunlardır:

a)Kırâat, sahîh ve muttasıl bir senedle Peygamber (s.a.v)’e kadar varmalıdır.

b)Kırâat, takdiren de olsa “İmam Nüşa”lardan birinin resmi hattına uygun olmalıdır.¹⁰¹

H.Sened Cihetiyle Kırâatların Çeşitleri

1.Mütevâtir Kırâatlar: Yalan üzerine bir araya gelmeleri aklen imkansız olan bir topluluğun başka bir topluluktan Hz.Peygamber’e kadar muttasıl bir senedle rivâyet ettikleri kırâatlara mütevâtir kırâatlar denir. Mesela yedi imamın tariklerinin itifak halinde naklettikleri kırâatlar bu şekildeki kırâatlardır. Kırâatların en üstününü bunlar oluşturur. Çünkü Kur’ân’ın sübutu ancak tevâtürle olur.¹⁰² Cumhura göre yedi imamla birlikte İmam Ebû Ca’fer, İmam Ya’kûp ve İmam Halefû’l-Âşir’in kırâatlarını da ümmet, mütevâtir kırâatlar olarak benimsemiştir.¹⁰³

⁹⁹ Suyûtî, *age.*, I/175.

¹⁰⁰ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s.83-84.

¹⁰¹ İbnü’l- Cezerî, *en-Neşr*, I/11; Zerkânî, *age.*, I/418.

¹⁰² Suyûtî, *age.*, I/75; Zerkânî, *age.*, I/423.

¹⁰³ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mükriin ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, tah.A.Muhammed Şâkir, Mısır, 1350/1931, s.15-16.

2.Meşhur Kırâatlar: Sahîh kırâatların mezkur şartlarına uyan, ancak tevâtür derecesine ulaşmamış kırâatlara denir. Mesela on imamın naklinde ihtilâf ettikleri, birinin rivâyet ettiğini, diğerinin terkettiği kırâatlar bu cinstendir. Bu nevi kırâatların râvileri zapt ve adâlet yönünden güvenilir kimselerdir. Bu kırâatlara inanmak vâcib, inkar câiz görülmemiştir.¹⁰⁴

3.Ahad Kırâatlar: Senedi sahîh olmakla beraber, ya imam nüshasına ya da Arapçanın gramerine ters düşen kırâatlara “Ahad Kırâatlar” denir. Mesela meşhur derecesine ulaşmamış kırâatlar bu nevi kırâatlardandır.¹⁰⁵

4.Şâzz Kırâatlar: Senedi sahîh olmayan kırâatlardır.¹⁰⁶ Şâzz kırâat, mütevâtir kırâatlara özge üç şarttan birisi eksik olan kırâatlardır.¹⁰⁷ Şâzz kırâatlar genel olarak iki kısma ayrılır:

1.Sahabenin ittifakına dayanan, fakat tevâtür derecesine çıkamayan kırâatlardır. Bunlar ahad kırâat mesabesinde. Bu nevi kırâatlar da meşhur olan ve meşhur olmayan şâzz kırâatlar diye ikiye ayrılmıştır. Bu nevi kırâatlara itibar edilmemiştir.¹⁰⁸

2.Gramer yönünden tashih tekliflerinden ibaret olan ve hiçbir dini esasa dayanmayan şâzz kırâatlardır. Bu nevi kırâatlara da itibar yoktur.¹⁰⁹

5.Mevzu Kırâatlar: Bu nevi kırâatlar, hiçbir esasa dayanmayan ve asılsız olarak bir kimseye nisbet edilen kırâatlardır. Bu hususa Muhammed b. Cafer el-Hûzâî (408/1017)’nin “el-Münteha” isimli eserindeki kırâatları asılsız olarak İmam Ebu Hanife (150/767)’ye isnad etmesi örnek olarak verilebilir. Halbuki bu kırâatların İmam Ebu Hanife ile hiçbir ilişkisi yoktur.¹¹⁰

¹⁰⁴ Suyûtî, *age.*, I/75; Subhî’s-Salih, *age.*, s.256-257; Zerkânî, *age.*, I/143.

¹⁰⁵ Zerkânî, *age.*, I/423.

¹⁰⁶ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s.88.

¹⁰⁷ Zerkeşî, *age.*, I/331.

¹⁰⁸ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s. 89.

¹⁰⁹ Suyûtî, *age.*, I/78; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s. 89.

¹¹⁰ İbnü’l- Cezerî, *en-Neşr*, I/16.

6.Müddrec Kırâatlar: Bu tip kırâatlar Müddrec hadiste olduğu gibi âyetlere tefsir kabilinden yapılan ziyâdelerden ibarettir. Bu nevi kırâatların kaynağı sahabeye dayanır. Onlar bu tarz kırâatları, âyeti izah için koymuşlardır. Çünkü onlar bu tip ilâvelerin Kur'ân'dan olmadığını biliyor ve karıştırmaktan da emindiler. Bu sebeple âyetlere bu tarz açıklamalar kaydediyorlardı. Ancak sonradan gelenler bunları, kırâat zannetmişlerdir.¹¹¹

İ. On Kırâat İmâmı, Râvileri ve Meşhur Tarikleri

Bu kısımda yukarıda ifade edilen ve bundan sonraki bölümde isimleri çokca geçecek olan mütevâtir on kırâat imamı ile bunların kırâat ricâli, yani kırâatlarının kimler vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaştığı ve onlardan bu kırâatları nakleden meşhur ikişer râvisinin isimleriyle birlikte bunların da ikişer tariklerine yer verilecektir.

1. Nâfi' (Nâfi' b. Abdirrahmân) (169/785) : Medine kırâat imamıdır. Yetmiş kadar tâbîden kırâat almıştır. Kırâatını; İmam Ebû Ca'fer(132/749), Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rac(117/735), Şeybe b. Nassâh(130/747), Müslim b. Cündeb(110/728), Yezîd b. Rûmân(130/747)'dan almış; bunlar da Ebû Hüreyre(57/677), Abdullah b. Abbas(68/687) ve Abdullah b. Ayyâş(78/695)'dan öğrenmişler; bunlar da Zeyd b. Sâbit(45/665), Übeyy b.Kâ'b(22/643) ve Ömer b. el-Hattâb(23/644)'dan almışlar; bunlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den öğrenmiştir.¹¹²

Râvileri: Kâlûn (İsâ b. Mina) (220/738). Bunun da iki tariki vardır: Ebû Neşîr (258/871), el-Hulvânî (250/864). Verş (Osman b. Saîd) (197/812). Verş'in de iki tariki vardır: el-Ezrak (240/854), el-İsbahânî (296/908).¹¹³

¹¹¹ Suyûtî, *age.*, I/79; Zerkânî, *age.*, I/424; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, s. 90.

¹¹² İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-İsbehânî en- Nisâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, tahk. Muhammed Ğiyâs el-Cenbâz, Riyad, 1990, s.46; Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, İstanbul, 1930, s.8; İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I/112.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, tahk. Enes b. Muhammed Hasen Mühra, by., ts., s.57-58.

2.İbn Kesîr (Abdullah b. Kesîr) (120/738): Mekke kırâat imamıdır. Tâbiündandır. Kırâatını; a) Abdullah b. es-Sâib(75/694)'den, o da Übey b. Kâ'b(22/643) ve Ömer b. el-Hattâb(23/644)'dan, onlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır. b) Mücâhid b. Cebr(103/721)'den, o da Abdullah b. Abbas(68/687) ve Abdullah b. es-Sâib(75/694)'den; Abdullah b. Abbas(68/687), Übeyy b. Kâ'b(22/643), Zeyd b. Sâbit(45/665) ve Ömer b. el-Hattâb(23/644)'dan, onlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır. c)Dirbâs'dan, o da Abdullah b. Abbas(68/687)'dan, o da Übeyy b. Kâ'b(22/643), Zeyd b. Sâbit(45/665) ve Ömer b. el-Hattâb(23/644)'dan, onlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.¹¹⁴

Râvîleri: el-Bezzî (Ahmed b. Muhammed el-Bezzî).İki tarîkı vardır:Ebû Rebî'a (294/906), İbnu'l-Habbâb (301/913). Kunbül (Muhammed b. Abdirrahman) (291/903) Kunbül'ün de iki tarîkı vardır: İbn Mücâhid (324/935), İbn Şenbûz (328/939).¹¹⁵

3. Ebû Amr (Ebû Amr b. el-Alâ el-Basrî: Zebbân b. Ammâr) (154/771): Basra kırâat imamıdır. Kırâatını; Mücâhid b. Cebr(103/721), 'İkrime(105/723), Atâ b. Ebî Rebâh(115/733), Saîd b. Cübeyr(95/713), İbn Kesîr(120/738), İbn Muhaysın(123/741), el-A'rac(117/735), Ebû Ca'fer(132/749), Şeybe b. Nassâh(130/747), Hasen Basrî(110/728), Yahya b. Ya'mer(129/746), Nasr b. Âsım(90/709), Abdullah b. Ebî İshak'dan; bunlar da Übeyy b. Kâ'b(22/643), Zeyd b. Sâbit(45/665), Abdullah b. Abbas(68/687), Ebû Mûsa el-Eş'ari(44/664), Osman b. Affân(35/655), Ali b. Ebî Tâlib(40/660)'den; bunlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.¹¹⁶

Râvîleri: ed-Dûrî (Hafs b. Ömer ed-Dûrî) (240/854).İki tarîkı vardır: Ebu'z-Za'ra' (280/893), İbn Ferah (303/915). es-Sûsî (Sâlih b. Ziyâd es-Sûsî) (261/874). es-Sûsî'nin de iki tarîkı vardır: İbn Cerîr (316/928), İbn Cumhûr (300/912).¹¹⁷

¹¹⁴ İbn Mihrân, *age*, s.59; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s.8; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/120.

¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, s.59-61.

¹¹⁶ İbn Mihrân, *age*, s.67; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s.8; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/133.

¹¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, s.62,63.

4. İbn Âmir (Abdullah b. Âmir) (118/736): Şam kırâat imamıdır. Tâbiündandır. Kırâatını; Muğîre b. Ebî Şihâb(91/710)'dan, o da Osman b. Affân(35/655)'dan ayrıca Ebu'd-Derdâ(32/652)'dan bu ikiside Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.¹¹⁸

Râvîleri: Hişam (Hişam b. Ammâr)(254/868). Bunun da iki tarîkı vardır: Hulvânî (250/864), Dâcûnî(324/935). İbn Zekvân (Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân) (242/856). İbn Zekvân'ın da iki tarîkı vardır:el-Ahfeş (292/904), es-Sûrî (307/919).¹¹⁹

5. Âsım (Âsım b. Behdele) (127/745): Kûfe kırâat imamıdır. Kırâatını; a)Ebû Abdîrrahman es-Sülemî(74/693)'den, o da Abdullah b. Mes'ûd(32/652), Ömer b. el-Hattâb(23/644), Ali b. Ebî Tâlib(40/660), Übeyy b. Kâ'b(22/643) ve Zeyd b. Sâbit(45/665)'ten,bunlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.b) Zirr b. Hubeyş(82/701)'den, o da Abdullah b. Mes'ûd(32/652)'dan, Osman b. Affân(35/655)'dan ve Ali b. Ebî Tâlib(40/660)'den ,bunlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.c)Ebû Amr eş-Şeybânî('den; o da Abdullah b. Mes'ûd(32/652)'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.v)'den öğrenmiştir.¹²⁰

Râvîleri: Ebû Bekr Şu'be (Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş)(193/808).İki tarîkı vardır: Yahyâ b. Âdem (203/818),el-Uleymî (243/857). Hafs (Hafs b. Süleyman) (180/796). Hafs'ın da iki tarîkı vardır: Ubeyd b. es-Sabbâh (235/849),Amr b. es-Sabbâh (221/835).¹²¹

6. Hamza (Hamze b. Habîb) (156/773):Kûfe kırâat imamıdır. Kırâatını; el-A'meş(148/765) ve Yahya b. Vessâb(103/721) kanalıyla Alkame(61/681), Esved b. Yezîd(75/694), Ubeyd b. Nadle(70/689), Zirr b. Hubeyş(82/701) ve Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî(74/693)'den; ayrıca İbn Ebî Leyla(148/765), Humrân b. A'yan(123/741), Ebû İshâk es-Sübey(132/749)'î, Mansûr b. el-

¹¹⁸ İbn Mihrân,age,s.77; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb*,s.8;İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* I/144.

¹¹⁹ İbnü'l-Cezerî,*Takrîb*, s.64-65.

¹²⁰ İbn Mihrân,age,s.82,84,89;Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb*,s.9;İbnü'l-Cezerî,*en-Neşr*, I/155.

¹²¹ İbnü'l-Cezerî,*Takrîb*, s.66-68.

Mu'temir(133/750), Muğîre b. Miksem(91/710) ve Cafer es-Sâdık(148/765)'dan; bunlar kanalıyla da Ali b. Ebî Tâlib(40/660) ve Abdullah b. Mes'ûd(32/752)'dan, onlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.¹²²

Râvîleri: Halef (Halef b. Hişam) (229/843).Halef'in dört tarîkı vardır: İbn Osman(344/955), İbn Miksem (354/965), İbn Sâlih(350/961), Mutavve'î(371/981). Hallâd (Hallâd b. Hâlid) (220/835). Hallâd'ın ise dört tarîkı vardır:İbn Şâzân(286/899) İbnu'l-Heysen (249/863), el-Vezzân (250/864), et-Talhâ (252/886).¹²³

7. Kisâî (Ali b. Hamza el-Kisâî) (189/805): Kûfe kırâat imamıdır. Kırâatını; İmam Hamze b. Habîb ez-Zeyyât(156/773), İsa b. Ömer el-Hadramî(156/773) ve İbn Leyla(148/765)'dan almıştır. İmam Hamze'den kırâat aldığı için, isnadı Hamze ile aynı olur ki, yukarıda zikredilmiştir. Böylece onun kırâatı da Abdullah b. Mes'ûd(32/652), Osman b. Affan(35/655) ve Ali b. Ebî Tâlib(40/660) kanalıyla Peygamberimiz (s.a.v)'e ulaşmaktadır.¹²⁴ Ayrıca Ebû Bekr b. Ayyâş(193/809) kanalıyla İmam Âsım(127/745)'dan; İsmail b. Ca'fer(180/796) kanalıyla İmam Nâfi(169/785)'nin hocası olan Şeybe b. Nassâh(130/747)'dan da kırâat rivâyet etmiştir.¹²⁵

Râvîleri: Ebu'l-Hâris (Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid) (240/854). İki tarîkı vardır: Muhammed b. Yahyâ (288/900), Seleme b. Âsım (270/883). Dûrî (Hafs b. Ömer ed-Dûrî) (240/854).İki tarîkı vardır: Ca'fer en-Nasibî(307/919), Ebû Osman ed-Darîr(310/922).¹²⁶

8. Ebû Ca'fer (Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka') (132/749):Medine kırâat imamıdır.Tâbiûndandır. Kırâatını; Abdullah b. Ayyâş b. Rebîa(78/697), Abdullah b. Abbas(68/687) ve Ebû Hüreyre(57/677)'den; bu üçü de Übeyy b.

¹²² Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'*,s.9;İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*,I/165.

¹²³ İbnü'l-Cezerî,*Takrîb*, s.69-70.

¹²⁴ İbn Mihrân,*age*,s.104,108.

¹²⁵ İbn Mihrân,*age*,s.108;Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'*,s.10;İbnü'l-Cezerî,*en-Neşr*,I/172.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî,*Takrîb*, s.71-72.

Kâ'b(22/643)'dan; ayrıca Ebû Hüreyre(57/677) ve Abdullah b. Abbas(68/687), Zeyd b. Sâbit(45/665)'ten; Zeyd b. Sâbit(45/665) ve Übeyy b. Kâ'b(22/643) da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.¹²⁷

Râvîleri: İsa b. Verdân (160/776).İki tarîkı vardır: el-Fadlû'bnü Şâzân(290/903) ve Hibetüllah b. Ca'fer(350/961). Süleymân b. Cemmâz (170/786). İki tarîkı vardır: Ebû Eyyûb el-Hâşimî(219/834) ve ed-Dûrî(246/860)¹²⁸

9. Ya'kûb (Ya'kûb b.İshâk el-Hadramî) (205/820): Basra kırâat imamıdır. Kırâatını; Ebu'l-Münzir Sellâm b. Süleyman(220/835), Şihâb b. Şurnufe(163/779), Ebû Yahya Mehdî b. Meymûn(171/787) ve Ebu'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân(165/782)'dan; bunlar da İmam Âsım(127/745), İmam Ebû Amr(154/771), Hasan Basrî(110/728), Abdullah b. Abbas(68/687),Yahya b. Ya'mer(129/746), Nasr b. Âsım(90/709) ve Ebu'l-Âliye(90/709)'den; bunlar da Ebû Mûsa el-Eş'arî(44/664) ve Übeyy b. Kâ'b(22/643)'dan, onlar da Hz. Peygamber (s.a.v)'den almıştır.¹²⁹

Râvîleri: Ruveys (Muhammed b. Mütevekkil)(238/852). Dört tarîkı vardır:en-Nahhâs(368/978), Ebu't-Tayyib(350/961), İbn Miksem (354/965), el-Cevherî(340/951). Ravh (Ravh b. Abdilmü'min) (235/849). İki tarîkı vardır: İbn Vehb(270/883) ve ez-Zübeyr(300/912)

10. Halefû'l-Âşir (Halef b. Hişam) (229/834):Kûfe kırâat imamıdır. Kırâat İmamlarının onuncusu olduğu için bu isimle anılır. Aynı zamanda İmam Hamze(156/773)'nin birinci râvisidir. Kırâatını; Süleym(188/805) kanalıyla İmam Hamze(156/773)'den; Ebû Bekr(193/808), el-Mufaddıl(168/784) ve Ebân(163/779) ashâbı kanalıyla İmam Âsım(127/745)'dan almış; ayrıca İmam Kisâi(189/805)'den de rivayette bulunmuştur.¹³⁰ Bunların Rasûlüllah'a ulaşan senedleri de daha önce kaydedilmiştir.

¹²⁷ İbn Mihrân, *age*, s.40; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/178; Dimyâtî, *age*, I/29.

¹²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, s.73-74.

¹²⁹ İbn Mihrân, *age*, s.122; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/185-186; Dimyâtî, *age*, I/30.

¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/191.

Râvîleri: İshak (İshak b. İbrahim)(286/889). İki tarîkı vardır: es-Sûsencerdî(402/1011), Bekr b. Şâzân(402/1011). İdris (İdris b. Abdilkerîm) (292/904). Dört tarîkı vardır:eş-Şattî(370/980), Mutavve'î(371/981), İbn Bûyân(344/955), el-Katî'î(368/978).

İbnü'l-Cezerî, Takrîb isimli eserinde, râvîlerin tariklerinin tariklerine de yer vererek bunları da burada zikretmiştir.¹³¹

¹³¹ Bkz.İbnü'l-Cezerî,*Takrîb*, s.57-79.

II.BÖLÜM

MEDÂRİKÜ'T-TENZİL'DE KİRÂAT

A.Kırâat İle İlgili Bazı Mevzular

1.Kırâatların Kendilerine Nisbet Edildiği Âlimler

Medârik Tefsirinde birçok kırâat imamına kırâat isnad edilmiştir.Bunlar arasında, 'Tabakâtü'l-Kurrâ'da ilk tabakadan olmak üzere aşağı tabakalara kadar birçok kurrânın ismi geçmektedir.Özellikle on kırâat imamı ve râvilerine, birçok kırâat isnad edilmiştir.Biz burada on kırâat imamı ile ilgili bilgiyi daha önce vermemiz sebebiyle kaynak göstermedik. Burada ismi zikredilenler , sadece kırâatı verilenlerdir.Kırâat imamı olup da kırâat isnad edilmeyenler de vardır. Bazı imamların ölüm tarihleri belli olmadığından ölüm tarihlerini veremedik.

Alfabetik sıraya göre bunlar şunlardır:

Abbâs (Abbâs b. Fadl b. Amr el-Basrî)(ö.186/802).¹³²

Abdullah (Bkz.İbn Mes'ud)¹³³

Ali (Ebu'l-Haseni'l-Kisâi Ali b. Hamze b. Abdillâh el-Esedî)
(ö.189/805).¹³⁴

¹³² Ebu'l-Berekât,*age.*,I/143;Bkz.Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, tahk.Tayyar Altıkulaç, İstanbul,1416/1995, I/337.

¹³³ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/126.

¹³⁴Ebu'l-Berekât, *age.*,I/34; Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, neşr.G.Bergstraesser, Mısır,1352/1933, I/535.

Ali b. Ebî Tâlib (ö.40/660).¹³⁵

A'meş (Ebû Muhammed Süleyman b. Mehran)(ö.148/765).¹³⁶

Âsım (Ebû Bekr Âsım b.Ebi'n-Nucûd Behdele)(ö.127/744).¹³⁷

A'sâ (Ya'kûb b. Muhammed b. Halîfe b. Hilâl et-Temimî el-Kûfi)(ö.200/815).¹³⁸

Bürcümî (Abdurrahman b. Salih b. 'Aclân el-Bürcümî et-Temimî el-Kûfi) (ö.230/844).¹³⁹

Bezzî (Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Bezzî) (ö.250/864).¹⁴⁰

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (Abdullah b. Habîb b. Rebîa) (ö.74/693).¹⁴¹

Ebû Amr (Ebû Amr b. el-Alâ el-Basrî)(ö.154/771).¹⁴²

Ebû Bekr (Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş) (ö.193/808).¹⁴³

Ebû Ca'fer (Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Medenî)(ö.132/749).¹⁴⁴

Ebû Hanîfe (Nu'man b. Sâbit) (ö.150/767).¹⁴⁵

Ebû Hâtım (Bkz. Sehl).¹⁴⁶

Ebû Hayve (Şurayh b. Yezîd el-Hadramî)(ö.203/818).¹⁴⁷

Ebû Zeyd (Saîd b. Evs b. Sâbit el-Basrî) (ö.215/830).¹⁴⁸

Hafs (Ebû Amr Hafs b. Süleymân b. el-Müğîra el-Esedî) (ö.180/796).¹⁴⁹

¹³⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/360; Bkz. Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/105.

¹³⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/101; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I/315.

¹³⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/34.

¹³⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/209; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II/390.

¹³⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/228; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I/360.

¹⁴⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/426; Bkz. Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/365.

¹⁴¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/497; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I/413.

¹⁴² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/52.

¹⁴³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/106; Bkz. Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/280.

¹⁴⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/405.

¹⁴⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/34; Bkz. Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm*, by., 1992, VIII/36.

¹⁴⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/167.

¹⁴⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/270; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I/186.

¹⁴⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/79; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I/305.

¹⁴⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/42; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I/254.

- Halef (Halef b. Hişam) (ö.229/843).¹⁵⁰
- Halîl(Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân) (ö.130/747).¹⁵¹
- Hammâd (Ebu'l-Hasen el-Kûfi Hammâd b.Ahmed b. Hammâd).¹⁵²
- Hamze (Hamze b. Habîb b.Ammâre b.İsmâîl et-Teymî ez-Ziyât) (ö.156/773).¹⁵³
- Hasen (Ebû Saîd Hasen b. Ebi'l-Hasen el-Basrî)(ö.110/728).¹⁵⁴
- Hişam (Ebu'l-Velîd es-Sülemî ed-Dimeşkî Hişam b. Ammâr) (ö.312/924).¹⁵⁵
- Hübeyra (Hübeyra b. Muhammed et-Temmâr).¹⁵⁶
- İbn Abbas (Abdullah b. Abbas)(ö.68/687).¹⁵⁷
- İbn Ayyâş (Ebû Muhammed b.'Ayyâş).¹⁵⁸
- İbn Âmir (Abdullah b. Âmir b. Yezîd eş-Şâmî) (ö.118/736).¹⁵⁹
- İbn Cübeyr (Abdullah b. Cübeyr el-Hâşimî el Mekkî).¹⁶⁰
- İbn Ğâlib (Muhammed b. Ğâlib es-Sayrafî el Kûfî).¹⁶¹
- İbn Kesîr(Abdullah b. Kesîr) (ö.120/738).¹⁶²
- İbn Mes'ud(Bkz.Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Abdurrahman) (ö.32/652).¹⁶³
- İbn Sîrîn (Ebû Bekir Muhammed b. Sîrîn)(ö.110/728).¹⁶⁴
- İbn Zekvân (Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân) (ö.242/856).¹⁶⁵
- İbn Zübeyr (Abdullah İbn Zübeyr) (ö.75/695).¹⁶⁶

¹⁵⁰ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/73.

¹⁵¹ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/90;Bkz.Ziriklî, *age.*, II/314.

¹⁵² Ebu'l-Berekât,*age.*,I/312;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/257.

¹⁵³ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/36.

¹⁵⁴ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/34;Bkz.Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/168.

¹⁵⁵ Ebu'l-Berekât,*age.*,IV/78;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/354.

¹⁵⁶ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/209;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/353.

¹⁵⁷ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/123;Bkz.Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/129.

¹⁵⁸ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/152;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/554.

¹⁵⁹ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/121.

¹⁶⁰ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/250;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/412.

¹⁶¹ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/212;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/227.

¹⁶² Ebu'l-Berekât,*age.*,I/37.

¹⁶³ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/94;Ebu'l-Berekât,*age.*,I/126; Bkz.Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/113.

¹⁶⁴ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/494;Bkz.Ziriklî, *age.*, VI/154.

¹⁶⁵ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/152;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/404.

¹⁶⁶ Ebu'l-Berekât,*age.*,II/174;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/419.

Katâde (Katâde b. Di'âme b. Katâde,Ebu'l-Hattâb es-Sedûsî el-Basrî)
(ö.118/736).¹⁶⁷

İsa b. Ömer es-Segafî (ö.150/767).¹⁶⁸

Kâlûn (Ebû Mûsâ İsa b. Mîna)(ö.220/835).¹⁶⁹

Kisâi(Bkz.Ali).¹⁷⁰

Kunbül (Muhammed b. Abdirrahmân) (ö.291/903).¹⁷¹

Kuteybe (Kuteybe b. Mehrân el-İsbahânî) (ö.200/815).¹⁷²

Mekkî (Bkz. İbn Kesîr).¹⁷³

Mâlik b. Dînâr (el-Basrî) (ö.179/795).¹⁷⁴

Mufaddıl (Muhammed b. Ya'lâ b. 'Âmir) (ö.168/784).¹⁷⁵

Mücâhid (Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mekkî)(103/721).¹⁷⁶

Nâfi'(Nâfi' b. Abdirrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî)(ö.169/785).¹⁷⁷

Nehâî (İbrahîm b. Yezîd Kays b. el-Esved) (ö. 96/714).¹⁷⁸

Nusayr (Nusayr b. Yusuf b. Ebi'n-Nasr er-Râzî)(ö.240/757).¹⁷⁹

Ömer (Ömer b. el-Hattâb) (ö.23/644).¹⁸⁰

Ömer b. Abdilazîz (ö.101/720).¹⁸¹

Ravh (Ravh b. Abdilmü'min)(ö.235/849).¹⁸²

Râzî (Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Osman) (ö.312/924).¹⁸³

¹⁶⁷ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/100; Bkz.Ziriklî, *age.*, VI/27.

¹⁶⁸ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/195;Bkz.Ebû Abdillah Osman ez-Zehebî, *age.*, I/270.

¹⁶⁹ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/154;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/615.

¹⁷⁰ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/94.

¹⁷¹ Ebu'l-Berekât,*age.*,II/221;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/165.

¹⁷² Ebu'l-Berekât,*age.*,III/489;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/26.

¹⁷³ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/42.

¹⁷⁴ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/382;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/36.

¹⁷⁵ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/268;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/307.

¹⁷⁶ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/225;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/41.

¹⁷⁷ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/52.

¹⁷⁸ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/298;Bkz.Ziriklî, *age.*, I/80.

¹⁷⁹ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/54;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/340.

¹⁸⁰ Ebu'l-Berekât,*age.*,I/214; Bkz.Ziriklî, *age.*, V/203.

¹⁸¹ Ebu'l-Berekât,*age.*,III/494;Bkz.Ziriklî, *age.*, V/50.

¹⁸² Ebu'l-Berekât,*age.*,III/145;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/285.

¹⁸³ Ebu'l-Berekât,*age.*,IV/119;Bkz.İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/123.

Sehl (Ebû Hâtim es-Sicistânî Sehl b. Muhammed b. Yezîd) (ö.255/869).¹⁸⁴

Şemmûnî (Ebû Ca'fer el-Kûfî Muhammed b. Habîb)(ö.240/854)'den sonra).¹⁸⁵

Talha (Talha b. Ubeydillah b. Osmân et-Teymî) (ö. 36/656).¹⁸⁶

Übeyy (Übeyy b. Ka'b)(ö.21/642).¹⁸⁷

Verş (Osman b. Saîd) (197/812).¹⁸⁸

Ya'kûb (Ya'kûb b. İshak b. Zeyd el-Hadramî el-Basrî) (ö.205/820).¹⁸⁹

Yahya (Yahyâ b. Âdem) (ö.203/818).¹⁹⁰

Yezîd (Bkz.Ebû Ca'fer).¹⁹¹

Yezîdî (Yahya b. el-Mübârek b. el-Müğîra , Ebû Muhammed el-'Adevî el-Basrî) (ö.202/817).¹⁹²

Zeyd (Zeyd b. Ahmed Ebî İshak , Ebû Ali el-Hadramî)(ö234/848)¹⁹³.

2.Kırâat İmamlarıyla İlgili Remizler

Ebu'l-Berekât, kırâat imamlarından bir belde veya bir bölgeye mensub olanlar tek kırâatte birleştiklerinde, onların isimlerini ayrı ayrı saymak yerine pratikte kolaylık sağlamak için bunların yerine bazı remizler kullanmıştır.

Kullandığı bu remizler şunlardır:

a.Medenî: ¹⁹⁴ İmam Nâfi' ve Ebû Ca'fer.

b.Kûfî: ¹⁹⁵ İmam Âsım, Hamze ve Kisâî.

c.Mekkî: ¹⁹⁶ İmam İbn Kesîr.

¹⁸⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/154; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/271.

¹⁸⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/114.

¹⁸⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/458; Bkz. Ziriklî, *age.*, III/229.

¹⁸⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/104; Bkz. Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/109.

¹⁸⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/78; Bkz. Ebû Abdillâh Osman ez-Zehebî, *age.*, I/323.

¹⁸⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/84.

¹⁹⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/312; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/363.

¹⁹¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/209.

¹⁹² Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , II/375.

¹⁹³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/106; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* , I/296.

¹⁹⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/98.

¹⁹⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/105.

¹⁹⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/42.

d.Şâmî:¹⁹⁷ İmam İbn ‘Âmir.

e.Basrî:¹⁹⁸ İmam Ebû ‘Amr ve Ya’kûb.

f.Hicâzî:¹⁹⁹ Mekke ve Medine kırâat imamları için kullanılmıştır.

g.’Irâkî:²⁰⁰ Kûfe, Basra ve Bağdat kurrası için kullanılmıştır.²⁰¹

Bunların kimler olduğunu yukarıda zikrettiğimiz için tekrar yazmadık. Bu beldelere başka kırâat imamları da nisbet edilmektedir. Ancak biz burada sadece on kırâat imamıyla yetindik. Çünkü Ebu’l-Berekât da bunlarla, on kırâat imamını esas almıştır.

3.Kırâatların, Sahiplerine Nisbeti Açısından Zikredilme Biçimi

Ebu’l-Berekât’ın tefsirinde genel olarak kırâatı sahiplerine farklı şekillerde nisbet ettiğini görmekteyiz. Biz de bütün kırâat vecihlerini esas alarak bunları grublandırmaya çalıştık. Bunlar genel olarak şu şekildedir:

a.Kırâatla beraber onu okuyanın isminin de zikredilmesi şekli. Mesela: Ahzâb Sûresi,33/68.âyette; لعنا كبيرا , Âsım كبيراً şeklinde okumuştur.²⁰²Bu şekilde, hem sahîh hem de sahîh olmayan kırâat mevcuttur.Tezimiz içinde örneklere rastlamak mümkündür.

b.Kırâatla beraber onu okuyanların rumuzlarla gösterilmesi şekli. Mesela: Mü’min(Gâfir) Sûresi, 40/21.âyette: منهم kelimesini Şâmî منكم şeklinde okumuştur.²⁰³ Bu şekilde, tesbit edebildiğimiz kadarıyla hep sahîh kırâatlar verilmiştir.

c.من قرا şeklinde kırâat sahibinin ism-i mevsûl ile belirtilmesi şekli.Meselâ: Enbiyâ Sûresi, 21/3.âyette; لا هية kelimesi , لا هية şeklinde merfu’ olarak bu şekilde belirtilmiştir.²⁰⁴ Bu şekilde, görebildiğimiz kadarıyla sahîh olmayan kırâatlar verilmiştir.

¹⁹⁷ Ebu’l-Berekât,*age.*,I/92.

¹⁹⁸ Ebu’l-Berekât,*age.*,I/88.

¹⁹⁹ Ebu’l-Berekât,*age.*,I/80.

²⁰⁰ Ebu’l-Berekât,*age.*,II/128.

²⁰¹ Bkz.Muhaysın,*el-Mühezzeb*, I/7-8; İbnü’l-Cezerî ,*en-Neşr*, I/8-9.

²⁰² Ebu’l-Berekât,*age.*,III/457.

²⁰³ Ebu’l-Berekât, *age.*, IV/110.

²⁰⁴ Ebu’l-Berekât,*age.*, III/111.

d. كِرَاءٌ şeklinde kırıât sahibinin belirsiz bırakılması şekli. Mesela: Bakara,2/148.âyette; **وجهة** kelimesi **قِبلة** şeklinde okundu.²⁰⁵ Bu şekilde de, yukarıdaki ile aynı durum söz konusudur.

e. Kırıâtın i'rab ve harekeyle gösterilip kırıât sahibinin hiç belirtilmemesi şekli.Meselâ: Meryem Sûresi,19/73.âyette; **خير مقاما** ,fetha ile kıyâm edilen yer anlamında, mekan ve mesken kastedilmiştir.²⁰⁶Bu kırıât sahîh bir kırıâttır.²⁰⁷Bu şekilde ise, genellikle sahîh kırıâtlar verilmiştir.Ancak bu tip örneğe az rastlanmaktadır.

4.Kırıâtların Hatta(Yazıda) Gösterilme Biçimi

Kırıât ihtilaflarının verilme biçimi, genel olarak dört şekil arz etmektedir:

a.İbare ile açıklamak suretiyle: Ebu'l-Berekât tefsîrinde esas aldığı kırıâtın dışındaki vecihlerin, esas aldığı kırıâttan ne ile ayrıldıklarını kelime ve ibarelerle gösterir.Meselâ; Bakara Suresi, 2/97.âyette; **لجبريل** kelimesini Mekkî **لجبريل** şeklinde cîm harfinin fethası râ harfinin kesrası hemzesiz olarak, Hafs hariç Kûfi (Asım, Hamza, Kisâi, Halef) **لجبرال** şeklinde cîm ve râ harfinin fethası ve hemzenin meddi(işbâ'ı) ile , diğer imamlar da tahkîkle **لجبريل** şeklinde cîm ve râ harfinin kesrasıyla hemzesiz olarak okudular.²⁰⁸ Bakara, 2/185.âyette; **ولتكملا** kelimesini, Ebû Bekr Şu'be **ولتكملا** şeklinde şedde ile (Tef'ıl babından)okudu.²⁰⁹

b.Kırıât ihtilâfı bulunan kelimeyi göstermek suretiyle: Kırıât farklılığı bulunan kelimenin yazılışını gösterip başka izaha gerek duymaz. Meselâ; Yâsin Sûresi, 36/35. âyette: **وما عملته** , Hafs hariç Kûfi **وما عملت** şeklinde okumuştur. Kûfe halkının mushaflarında bu şekildedir. Mekke , Medine, Basra ve Şam halkının mushaflarında ise **هزamiri** yazılmıştır.²¹⁰ Bakara

²⁰⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/136.

²⁰⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/68.

²⁰⁷ Bkz.Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire* ,s.200.

²⁰⁸ Ebu'l-Berekât,*age.*, I/111.

²⁰⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/153.

²¹⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*,IV/13.

Sûresi, 2/83.âyette; لا تعبدون kelimesini Mekki (İbn Kesir), Hamze ve Ali (Kisâi) لا يعبدون şeklinde okudular.²¹¹

c. Kırâat ihtilâfi bulunan kelime ile birlikte, harekelemek sûretiyle: Asıl kabul ettiği kırâatın dışındaki vecihlerde kelimenin hareketleri değişiyorsa, kelimeyi harekeleyerek göstermiştir. Meselâ; Bakara Sûresi, 2/58.âyette; تُعْفِرُ kelimesini Medeni (Nâfi, Ebû Ca'fer) يُعْفِرُ şeklinde, Şâmî (İbn Âmir) تُعْفِرُ şeklinde okumuştur.²¹²Tefsîrinin her tarafında bu tip örneklere rastlamak mümkündür.

d. Asıl kabul edilen kırâata, uygunluğu dikkate alınmaksızın sadece kırâat imamının zikredilmesi sûretiyle: Meselâ; Tâ-hâ Sûresi, 20/53.âyette;

الذى جعل لكم الارض مهذا, asıl kabul edilen metin zikredildikten sonra Kûfî denmiştir.²¹³ Yani Kûfî kırâat imamlarının مهذا şeklinde okuduklarını bu şekilde ifade etmiştir. Şuarâ Sûresi, 26/197.âyette; اولم يكن لهم آية, asıl kabul edilen metin zikredildikten sonra Şâmî denmiştir. Devamında da; آية kâne fiilinin ismi, haberi ise sonraki gelen cümle olduğu belirtilmiştir.²¹⁴ Bu âyette Şâmî'nin okuyuşu asıl metne uygun değildir. Ancak i'rab tahlîliyle işaret edilmiştir. Hiç işaret edilmediğinde ise asıl metne uygun olarak verilir. Çoğunlukla da bu şekildedir.

Ancak birinci sûret; ikinci , üçüncü ve dördüncü sûrete oranla daha ağırlıktadır.

5.Kırâatlar Arası Tercih

Ebu'l-Berekât az da olsa kırâatlar arası tercihte bulunmuştur. Bu tercih, sahîh-şâzz kırâatlar arasında olduğu gibi sahîh mütevâtir kırâatlar arasında da mevcuttur. Ancak müfessirimiz, Taberî (310/932) gibi bütün kırâatları incelemeye alarak tercihte bulunmamıştır.

Nûr Sûresi, 24/51.âyette; انما كان قول المؤمنين قولُ, Hasen el-Basrî'den قولُ şeklinde merfu' olarak bir kırâat nakletmiştir. Ancak nasb kırâatın

²¹¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/104.

²¹² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/92.

²¹³ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/87.

²¹⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/287.

daha kuvvetli olduğunu, izah ederek belirtmiştir.²¹⁵Bu tercih şekli genel kabüle uygundur.

Rûm Sûresi, 30/54.âyette; ضَعْفُ kelimesini, ‘Âsım ve Hamze ضَعْفُ şeklinde, diğer imamlar ise ضَعْفُ şeklinde okuduklarını belirttikten sonra dammeli kırâatın İbn Ömer’in Hz. Peygamber’e bu şekilde okuması sebebiyle daha kuvvetli olduğunu savunmuştur.²¹⁶ Yine Mürselât Sûresi,77/23.âyette; Nâfi’nin فَقَدَرْنَا şeklindeki şeddeli kırâatın daha hak olduğunu açıklamıştır.Bunun sebebini, Abese Sûresi, 80/19.âyetinde aynı kelimenin şeddeli okunmasıyla açıklamıştır.²¹⁷ Mesed Sûresi, 111/4.âyette; ‘Âsım’ın hakâret üslûbu ile حَمَّالَةَ الْحَطَبِ şeklindeki nasb kırâatını ‘Ben bu kırâatı seviyorum’ diyerek tercihini belirtmiştir.Çünkü Ümmü Cemîl’e hakâreti seven kimse , ona hakâret etmekle Hz. Peygamber’in (şefâatine) nâil olur demiştir.²¹⁸

Ayrıca diğer önemli bir husus da mütevâtir bir kırâattan ,yine mütevâtir bir kırâata dönme durumudur. Bu hususa örnek de Ebû ‘Amr ile ilgilidir. Fecr Sûresi, 89/26.âyette; Ali لَا يُوثِقُ şeklinde okumuştur.Bu aynı zamanda Hz. Peygamber’in kırâatıdır. Ebû ‘Amr da ömrünün sonlarında bu kırâata rucû (dönmüştür) etmiştir.²¹⁹ Ayrıca Ebû ‘Amr’ın bu şekilde davranışı, açıklanması gereken bir hususdur.

6.İmamlarla İlgili Genel Okuyuşlar

Ebu’l-Berekât, Tefsirinde bazı imamların okuyuşlarını verirken onların Kur’ân-ı Kerîm’in bütününde bu okuyuşlarını sergilediklerini ifâde etmiştir.Bunlardan birkaç örnek zikrederek, bu konudaki metodunu göstermek istiyoruz.

²¹⁵ Ebu’l-Berekât, *age.*, III/222.

²¹⁶ Ebu’l-Berekât, *age.*,III/401.

²¹⁷ Ebu’l-Berekât, *age.*,IV/473.

²¹⁸ Ebu’l-Berekât, *age.*,IV/568.

²¹⁹ Ebu’l-Berekât, *age.*,IV/522.

Fâtiha Sûresi, 6. ve 7.âyetlerdeki **الصرّاط** kelimesini İbn Kesîr, Kur'ân'ın bütününde kelimenin aslını esas alarak **الصرّاط** şeklinde sîn harfi ile okumuştur.²²⁰

Bakara Sûresi, 2/38.âyette, **فَلَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ** cümlesini Ya'kûb, **فَلَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ** şeklinde Kur'ân'ın her tarafında bu şekilde okudu.²²¹

Bakara Sûresi, 2/41.âyetinde **وَأَيُّ فَاتِقُونَ** cümlesinin tefsirinde İmam Ya'kûb'un, hatta düşürülmüş olan bütün yâ harflerini isbât ettiğini söylemektedir.²²²

Bakara Sûresi, 2/41.âyetinde **بِرُوحِ الْقُدُسِ**, Mekki her yerde **الْقُدُسِ** kelimesini **الْقُدُسِ** şeklinde dâl harfinin sükûnuyla okumuştur.²²³

B.Kırâat Vecihlerinin Biçim Yönünden Tasnifi

Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzerine indirilme hadisesi sahîh rivâyetlerle sabittir. Ancak yedi harfin ne olduğuna dair Hz. Peygamber(s.a.v)'den herhangi bir açıklama nakledilmemiştir.²²⁴ Bu yüzden İslâm bilginleri yedi harfin mahiyeti hakkında birçok farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.²²⁵

Biz bu konu hakkındaki farklı görüşleri geniş bir şekilde tezimiz içinde zikretmeyi uygun görmedik. Ancak mevcut kırâatları dikkate alarak ortaya konan bazı görüşleri burada zikretmeyi uygun bulduk. Genellikle bu görüşlerin ortak yönü, kırâatların tasnifinin yedi kısımda ele alınmış olmasıdır. Fakat yapılan bu tasniflerde sahîh-şâzz ayırımı yapılmamış, toptan bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

²²⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/36-37.

²²¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/84.

²²² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/86.

²²³ Ebu'l-Berekât, *age.*, 107; Başka örnekler için bkz. I/103,167,187,224,231,245,276,279, 285,322,413, II/33,52,60,80,242,304, III/406.

²²⁴ Ebû Şâme, *age.*, s.97.

²²⁵ Bkz. Dâni, *el-Ahrufü's-Seb'a li'l-Kur'ân*, tahk. Abdulmüheymin Tahhân Mekke, 1408; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/19-54; Ğazzî, Muhammed b. Muhammed, *İtkân Mâ Yahsünü mine'l-Ahbâri'd-Dâire ale'l-Elsün*, Kahire, 1415, I/130-141; Zerkânî, *age.*, I/98-135; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, İstanbul, 1995, s.63-140; Çetin, Abdurrahman, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, İstanbul, 2001, s.51-84.

Günümüze kadar ulaşmış bulunan kırâat ihtilâfları belli kısımlar altında gurublanmıştır. Dikkate değer bulmamız sebebiyle, burada ilk olarak İbn Kuteybe(276/889)'nin bu konudaki görüşünü zikretmemiz isâbetli olacaktır. İbn Kuteybe kırâat ihtilâflarını iyice düşündüğünü ve bunun neticesinde de bunları yedi şekil olarak tesbit ettiğini naklediyor.²²⁶

Bunlar şunlardır:

• Harekesi değişen fakat sûreti ve mânâsı değişmeyen kırâat ihtilâfı.(11/78) أَطَهَرَ ve أَطَهَّرَ şeklinde olduğu gibi.

• Sûreti değişmeyip, i'rab ve anlamın değişmesiyle meydana gelen kırâat ihtilâfı. (34/19) رَبَّنَا بَاعِدْ ve رَبَّنَا بَاعِدْ şeklinde olduğu gibi.

• Kelimenin harflerindeki değişme sebebiyle meydana gelen kırâat ihtilâfı. Bunda mânâ değişir fakat i'rab ve kelimenin sûreti değişmez. (2/259) نُنشِرُهَا ve نُنشِرُهَا şekillerinde olduğu gibi.

• Kelimenin sûret ve anlamının değişmesiyle meydana gelen kırâat ihtilâfı. (56/29) طَعَّ yerine طَحَّ şeklinde olduğu gibi.

• Yazılışda sûreti değişip mânâsı değişmemek sûretiyle kelimedeyne meydana gelen kırâat ihtilâfı. Yani aynı anlama gelen bir başka kelimeyle yer değiştirmesidir. (36/26) صَيِّحَةٌ yerine صَيِّحَةٌ şeklinde olduğu gibi.

• Kelimenin takdim ve te'hiri ile meydana gelen kırâat ihtilâfı.(50/19) سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ yerine سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ şeklinde okunduğu gibi.

• Kelimedeki ziyade ve noksanlık sebebiyle oluşan kırâat ihtilâfı.(36/35) وَمَا عَمِلَتْهُ ve وَمَا عَمِلَتْ şeklinde okunması gibi.²²⁷

Subhi's-Sâlih'e göre de Kur'an'daki bütün kırâat farklılıkları yedi çeşidi aşmaz. Bunları şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

- İ'rab vecihlerindeki ihtilâf.
- Harflerdeki ihtilâf: Bu da yazının şekli değişmeksizin mânânın değişmesi ile veya anlam bozulmaksızın yazı şeklinin bozulmasıyla olur.

²²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/27-28.

²²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/27-28.

• İsimlerin; tekillik, ikillik , çoğulluk, müzekkerlik ve müenneslik konularında ihtilâf etmesidir.

• Bir kelimenin diğer bir kelime ile değişmesi sûretiyle meydana gelen ihtilâflar. Bu durumda çoğunlukla, her iki kelimedenden birisi, diğerinin mürâdifidir. كالعهن (101/5) yerine كالصوف ve طلع (56/29) yerine طلع örneklerinde olduğu gibi.

• Bütün Arabların dilinde veyahut hususi ifadelerin terkiibinde, takdim ve te'hîr yapmak sûretiyle meydana gelen ihtilâflar.

• Ziyade ve noksanla meydana gelen ihtilâflar

• Lehçelerin ihtilâfından doğan kırâatlar. Bunlar; fetha ve imâlede, terkîk ve tefhîmde muzârî'lik harfinin نَعْلَمُ gibi meksûr olmasında, bazı harflerin kalbedilmesinde, cemi müzekker gaib zamirlerin عَلَيْهِمْ gibi işbâında ve bazı hareketlerin işmâmında olur. ²²⁸

Son olarak da; 'Kırâatların Tefsire Etkisi' adlı eserin müellifi Abdurrahman Çetin ise bütün kırâat ihtilâflarını onüç başlık altında şu şekilde zikretmiştir:

- Harekesi değişen, fakat mânâsı ve yazılışı değişmeyen vecih.
- Harekesi ve mânâsı değişen, fakat sûreti değişmeyen vecih.
- Harfleri ve mânâsı değişen, fakat sûreti değişmeyen vecih.
- Harfleri ve sûreti değişen, fakat mânâsı değişmeyen vecih.
- Lehçelerin telâffuz ihtilâfından doğan vecihler.
- Fiillerin mâzî,müzârî',emir gibi tasrifî yönünden farklı vecihler.
- İsimlerde müfred,tesniye, cemi vb.hususlardaki farklı vecihler.
- Edatların değişmesi ile meydana gelen vecihler.
- İsbat ve hazifde meydana gelen vecihler.
- Takdîm ve te'hîr ile değişen vecihler.
- Bir harfin, kendisine yakın bir mahrece ibdâli ile meydana gelen vecih.

²²⁸ Subhi's-Sâlih, *age.*, s.114-119.

- Mânâ değişmeksizin, bir kelimenin başka bir kelime ile değişmesiyle meydana gelen vecih.
- Mânâ ve sûretin değişmesiyle meydana gelen vecih.²²⁹

Biz de, karmaşık bir konu olmakla birlikte Medârik Tefsiri çerçevesinde, sahîh kırâat İhtilaflarını bazı başlıklar altında gruplandırmaya çalıştık. Yukarıda da ifade edildiği gibi, yapılan taksîmlerde, genel kırâat ihtilâfı esas alınmıştır. Örnekleri, başlığı kapsayacak şekilde çoğaltmaya çalıştık.

1. Âyetlerin Sayısındaki İhtilâf

İslâm âlimleri âyetlerin sayısının tevkîfi olup olmaması hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre sûrelerin tevkîfi olması gibi âyetler de tevkîfidir. Bazılarına göre de ictihâdî bir konudur.²³⁰

Âyeti, öncesinden ve sonrasında ayrılan cümle diye tarif etmişlerdir.²³¹

Kur'ân-ı Kerîm'in âyet sayısının altı bin olduğu hususunda, icmâ vardır denmiştir. Ancak bu sayının üzerinde ise ihtilâf vardır. Bazılarına göre âyetlerin sayısı altı bin ikiyüz dört , bazılarına göre altı bin on dört, bazılarına göre altı bin ikiyüz on dokuz, bazılarına göre altı bin ikiyüz yirmi beş veya yirmi altı, bazılarına göre ise altı bin ikiyüz otuz altıdır.²³²

H.z.Ali (40/660)'ye göre âyetlerin sayısının altı bin iki yüz onsekiz, 'Atâ(115/733)'ya göre ise altı bin yüz yetmişyedir. Humeyd el-A'rac (130/747)'a göre altı bin iki yüz oniki, Râşid'e göre altı bin iki yüzdördür.²³³

Ebû Abdillâh el-Mevsîlî(656/1258) Zâtü Reşd adlı kasidesinin şerhinde Medîne, Mekke,Şâm,Basra ve Kûfe kırâat âlimlerinin âyetlerin sayısında ihtilâf ettiklerini belirmiştir.

²²⁹ Çetin, *age.*, s.66-73.

²³⁰ Gazzî, *age.*, I/181.

²³¹ Gazzî, *age.*, I/180.

²³² Zerkeşî, *age.*, I/249.

²³³ Zerkeşî, *age.*, I/251.

Medine kırâat âlimlerinin âyet sayılarında iki farklı görüşü vardır. Birincisi Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka'(132/749) ve Şeybe b. Nassâh(130/747)'ın görüşleridir. İkincisi de İsmâil b. Ca'fer b. Ebî Kesîr el-Ensârî(180/796)'nin görüşüdür.

Mekke kırâat imamlarının görüşü ise Abdullah b.Kesîr(120/738)'in; Mücâhid(104/722), İbn Abbâs(68/687), Übeyy b. Ka'b(21/642) silsilesinden gelen rivayetidir.

Şam kırâat ehlinin görüşü, Harun b. Mûsâ el-Ahfeş(292/905); Abdullah b. Zekvân(242/856), Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî(250/864); İbn Zekvân(242/856)dan rivâyetle Hişâm b. 'Ammâr(312/924)'dan gelen rivâyete dayanır. Yine Hişâm(312/924), Eyyûb b. Temîm el-Kâriî(198/813)'den o da Yahya b. el-Hâris ez-Zimârî(145/762)'den rivâyet etmiştir. Bu ekolde Sahâbenin bu konu hakkındaki görüşü, Abdullah b. 'Âmir el -Yahsubî(118/736)'nin Sahâbeden yapmış olduğu rivâyete ve Ebu'd-Derdâ(32/652)'dan nakledilen görüşe dayanır.

Basra kırâat ehlinin görüşü, Asım b. el-'Acâc el-Cahderî(128/746)'nin görüşüdür.

Kûfe kırâat ehlinin görüşü ise Hamze b. Habîb ez-Ziyât(156/773), Ebu'l-Hasen el-Kisâî(189/805) ve Halef b. Hişâm(229/843)'ın görüşüdür. Hamze(156/773)'nin haber verdiğine göre bu ekolün görüşü, İbn Ebî Leylâ, Abdurrahmân es-Sülemî(74/693), Ali b.Ebî Tâlib(40/660) tarîkı ile sahâbeye ulaşır.²³⁴ Mevsilî(656/1258), âyetlerin adedi hakkındaki görüşlerin kime ait olduğunu belirtmiş, ancak sayıları hakkında bilgi vermemiştir.

Ayrıca Mevsilî(656/1258) Kur'ân sûrelerini icmâl ve tefsîl yönünden üç kısma ayırmıştır: Birinci kısım; ne icmâlen ne de tefsîlen kendisinde ihtilâf bulunmayan sûreler. İkinci kısım; tefsîl yönünden kendisinde ihtilâf edilip icmâlen ihtilâf edilmeyen sûreler. Üçüncü kısım; hem icmâlen hem de tefsîlen kendisinde ihtilâf edilen sûrelerdir. Birinci kısım sûrelerin 40, ikinci kısım sûrelerin 4, üçüncü kısım sûrelerin ise 70 olduğunu söyleyerek bunları

²³⁴ Gazzî, *age.*, I/182-183.

ihtilâflarıyla birlikte saymıştır.²³⁵ Konumuzu aşmamak için bu bilgileri ayrıntılarıyla vermedik.

Ebu'l-Berekât, âyet sayılarında ihtilâf bulunan sûreleri, her sûreye başlarken zikretmiştir.Gördüğümüz kadarıyla 26 sûrede ihtilâf zikretmiş,diğer sûrelerde ihtilâf zikretmemiştir. Müellifimiz Kûfi imamların adedini tercih etmiştir. Adet sahiplerinin zikredilmeyip sadece sayı ihtilâfi verilen durumlarda, birkaç istisna dışında birinci aded kendi tercihidir.Ayrıca müellifimiz Rum Sûresinde, ihtilâfa sebep olan âyeti zikrederek konuya açıklık getirdiği de görülmektedir. Genellikle ihtilâfa sebep olan konu, sûrelerin başlarında bulunan Hurûf-u Mukattaa harfleri, besmele ve bazı âyetlerdir. Ancak müellifimiz bu konuya pek temas etmemiştir. Sadece Fâtiha Sûresi'nin başında, bismelenin Fâtiha ve her sûrenin başında âyet olup olmaması yönündeki tartışmaya temas etmiştir.

Medârik tefsirine göre, âyet sayılarında ihtilâf bulunan sûreler şunlardır:

1. *Bakara Sûresi âyet sayısı* (286 veya 287).²³⁶
2. *En'am Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 165, Basrî'ye göre 164).²³⁷
3. *A'râf Sûresi âyet sayısı* (Basrî'ye göre 205 Kûfi ve Medeni'ye göre 206).²³⁸
4. *Enfâl Sûresi âyet sayısı* (75,76 veya 77).²³⁹
5. *Tevbe Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 129, diğer imamlara göre 130).²⁴⁰
6. *Yusuf Sûresi âyet sayısı* (Şâmî'ye göre 111, Mekkî'ye göre 112).²⁴¹
7. *Ra'd Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 43, Şâmî'ye göre 45).²⁴²

²³⁵ Geniş bilgi için bkz.Ğazzî, *age.*, I/183-188.

²³⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/39.

²³⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/5.

²³⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/65.

²³⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/134.

²⁴⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/165.

²⁴¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/302.

²⁴² Ebu'l-Berekât, *age.*, II/347.

8. *İsrâ Sûresi âyet sayısı* (Basrî'ye göre 110, Kûfi ve Şâmî'ye göre 111).²⁴³
9. *Kehf Sûresi âyet sayısı* (Basrî'ye göre 111, Kûfi'ye göre 110).²⁴⁴
10. *Meryem Sûresi âyet sayısı* (Medenî ve Şâmî'ye göre 98 veya 99).²⁴⁵
11. *Tâ-hâ Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 135).²⁴⁶
12. *Enbiyâ Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 112, Medenî ve Basrî'ye göre 111).²⁴⁷
13. *Rum Sûresi âyet sayısı* (60 veya 59, ihtilâf **فى بضع سنين** âyetindedir).²⁴⁸
14. *Lokman Sûresi âyet sayısı* (33 veya 34).²⁴⁹
15. *Secde Sûresi âyet sayısı* (Medenî ve Kûfi'ye göre 30, Basrî'ye göre 29).²⁵⁰
16. *Sâffât Sûresi âyet sayısı* (181 veya 182).²⁵¹
17. *Sâd Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 88, Basrî'ye göre 89, Medenî'ye göre 86).²⁵²
18. *Zümer Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 75, Medenî ve Basrî'ye göre 72).²⁵³
19. *Fussilet Sûresi âyet sayısı* (54 veya 53).²⁵⁴
20. *Muhammed(Kitâl) Sûresi âyet sayısı* (38 ve 39).²⁵⁵
21. *Rahmân Sûresi âyet sayısı* (Basrî'ye göre 76, Kûfi'ye göre 78, Medenî'ye göre 77).²⁵⁶

²⁴³ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/442.

²⁴⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/11.

²⁴⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/47.

²⁴⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/76.

²⁴⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/110.

²⁴⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/384.

²⁴⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/403.

²⁵⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/416.

²⁵¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/26.

²⁵² Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/52.

²⁵³ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/75.

²⁵⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/128.

²⁵⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/219.

²⁵⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/306.

22. *Vâkıa Sûresi âyet sayısı* (Kûfi'ye göre 96, Basrî'ye göre 97, Medenî'ye göre 99).²⁵⁷

23. *Teğâbün Sûresi âyet sayısı* (18, ihtilâflıdır).²⁵⁸

24. *Müzzemmil Sûresi âyet sayısı* (19 veya 20, başka bir nüshaya göre Basrî'ye göre 19, Şâmî'ye göre 18).²⁵⁹

25. *Mutaffifîn Sûresi âyet sayısı* (36, ihtilâflıdır).²⁶⁰

26. *Kâria Sûresi âyet sayısı* (11, diğer nüshalara göre 10,8).²⁶¹

2. **الله Lafzındaki Lâm Harfinin Tefhîm(Kalın) ve Terkîk(İnce) ile Okunmasında Kırâat İhtilâfı**

Fâtiha Sûresi'nin başında, bemelenin tefsîrinde verilen bilgiye göre الله lafzındaki lâm harfi kendinden önceki harfin harekesi fetha veya damme olduğunda kalın, kesre olduğunda ince okunmaktadır. Bazıları her iki durumda da ince okudu. Bir kısmı da her iki durumda kalın okudu. Cumhurun görüşü ise birinci görüştür.²⁶²

3. **Kelimenin Başka Kelimeyle Değişikliği Sebebiyle Oluşan Kırâat İhtilâfı**

Bakara Sûresi, 2/259.âyette; **ننشرها** kelimesini Hîcâzî ve Basrî **نشرها** şeklinde râ harfi ile okudular.²⁶³ Kûfi ve Şâmî ise **ننشرها** şeklinde okudular.²⁶⁴

A'raf Sûresi, 7/57.âyette; **بُشْرًا** kelimesini Hamze ve Ali **تُشْرًا** şeklinde **تُشْرَ** fiilinin masdarı olarak okumuşlardır. Âsım **بشیر** kelimesinin çoğulu olan **بُشْرَ** kelimesini tahfîf yaparak **بُشْرًا** şeklinde okumuştur. Çünkü rüzgarlar yağmurları müjdeler. Şâmî ise **تُشْرَ** kelimesinin çoğulu olan **تُشْرَ** kelimesini

²⁵⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/317.

²⁵⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/382.

²⁵⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/445.

²⁶⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/496.

²⁶¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/551.

²⁶² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/32; bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/115-116.

²⁶³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/203.

²⁶⁴ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire* s.54.

tahfif yaparak نُشْرًا şeklinde okumuşlardır. Diğer imamlar da bu şekilde okurlar.²⁶⁵

Mü'min(Gâfir) Sûresi, 40/21.âyette: مِنْكُمْ Şâmî kelimesini Şâmî مِنْكُمْ şeklinde okumuştur.²⁶⁶

Ahzâb Sûresi, 33/68.âyette; لَعْنَا كَبِيرًا , Âsım lânetin şiddet ve büyüklüğünü göstermesi için لَعْنَا كَبِيرًا şeklinde okumuştur. Diğer imamlar, aded olarak lânetin çokluğu anlamında لَعْنَا كَثِيرًا şeklinde okudular.²⁶⁷

4. Harflerin Sıfatlarından Kaynaklanan Kırâat İhtilafı

Burada biz, harflerdeki sıfat ve cins farklılığı sebebiyle oluşan kırâat farklılıkları üzerinde duracağız. Ve bu konuda, müellifimizin tefsirinde, ilgili kırâatları nasıl incelediğini örneklerle göstermeye çalışacağız:

Fatiha Sûresi, 1/6.âyetteki ; الصراط kelimesiyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: السراط kelimesi anayol, orta yol anlamına gelen الجادة anlamına gelmektedir. Kişi lokmasını boğazından midesine indirdiği zaman سراط الشيء يسراط السابلة إذا سلكوه denir. Yine bir yolu takip etmek anlamına da يسراط السابلة إذا سلكوه denmektedir. الصراط kelimesindeki sâd harfi de itbâk harfi olan ط harfinden dolayı ص'den ص harfine dönüşmüştür. Çünkü ط,ض,ص ve ظ harfleri itbak harfleridir الصراط kelimesindeki ص harfi ز harfinin sesini işmam²⁶⁸ ediyor. Çünkü ز harfi ط harfine, ص harfinden daha yakındır. ز, ط harfleri aynı zamanda cehrî harflerdendir.²⁶⁹ İmam Hamze de bu yüzden bunu işmâmla okumuştur. İmam İbn Kesîr ise Kur'ân'ın her tarafında الصراط şeklinde س harfi ile okumuştur. Zaten kelimenin aslı da böyledir. Diğer imamlar ise "İmam Nüşa" da olduğu gibi Kureyş lehçesine uygun olarak hâlis ص harfi ile okumuşlardır. Bu kelimeyle maksad ise, hak olan İslâm'dır.²⁷⁰

²⁶⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/84.

²⁶⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/110.

²⁶⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/457.

²⁶⁸ Burada işmam, harfin harfle karıştırılması anlamına kullanılmıştır. Bu, işmâmın kısımlarından biridir. Bkz. Şumnuvî, Abdurrahman Hilmi, *Mürşidü't-Talebe min Tariki't-Tayyibe*, İstanbul, 1312/1894, s.186; Tetik, *age.*, s. 182.

²⁶⁹ Bkz. Hüsarî Mahmud Halil, *Kırâatü'l-Kur'ân'il-Kerim*, Beyrut, 1417/1996, s. 119-120.

²⁷⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/36-37.

Görüldüğü üzere müellif kırâat ilmine ne kadar vâkıf olduğunu bir nevi kırâat felsefesi yaparak göstermektedir. İmamların farklı okuyuşlarındaki sebepleri belirterek okuyuş farklılıklarını vermektedir.

Yine müellif Bakara Sûresinin başındaki mukatta harfleri ile ilgili olarak; Kur'ân'da 19 sûrenin başında zikredildiğini ve bunların yekunu da Arap alfabesinin yarısını oluşturduğunu açıklıyor. Bu 14 harfi sırasıyla vermektedir. Ayrıca bu 14 harf, her cinsi oluşturan harf topluluğunun yarısını teşkil etmektedir. Mesela hemsî, cehri, şiddet, rihvet, itbâk, infitâh, isti'lâ, inhifâd ve kalkale²⁷¹ harflerinin yarısı hurufu mukatta içinde zikredilmiştir. Bu cinslerden zikredilmeyenler, zikredilenlere nazaran daha fazla olduğu belirtilmiştir. Çünkü birşeyin ekseriyeti onun tamamı yerine geçer. Sanki Allah Teâlâ Arab'a kendi dillerindeki, onları ilzâm edici ve zorlayıcı huccetlere işaret eden terkipleri (mukatta harfleri) saymıştır.²⁷²

A'raf Sûresi, 7/69.âyette; **بِصْطَة** kelimesini, Hicâzî(Nâfi', İbn Kesîr(Bezzî),İbn 'Âmir(İbn Zekvân), Ebû Ca'fer) 'Asım(Ebû Bekr Şu'be) ve Ali **بِصْطَة** şeklinde okumuşlardır.²⁷³ Aynı kırâatı okudukları halde Ya'kûb(Ravh)'u ve Hamze'yi zikretmemiştir.Çünkü Hicâzî'nin içine bunlar girmemektedir.Diğer imamlar **بِصْطَة** şeklinde okumuşlardır.²⁷⁴

Tûr Sûresi, 52/37.âyette; **المصيطرون** kelimesini Mekkî(Kunbül) ve Şâmî(Hişâm) **المصيطرون** şeklinde aslına uygun olarak sîn harfiyle okudular.²⁷⁵ Ayrıca 'Âsım'dan Hafs da bu şekilde okumuştur.²⁷⁶

Gâşiye Sûresi, 88/22.âyette; **بِصْطِر** kelimesini Medenî, Basrî, 'Âsım ve Ali **بِصْطِر** şeklinde sâd harfi ile okumuşlardır.²⁷⁷

²⁷¹ Harflerin sıfatlarıyla ilgili olarak bkz. Hüsârî, *age*, s.83-103.

²⁷² Ebu'l-Berekât, *age*, I/40.

²⁷³ Ebu'l-Berekât, *age*, II/87- 88.

²⁷⁴ Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*. s.119.

²⁷⁵ Ebu'l-Berekât, *age*, IV/282.

²⁷⁶ Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*. s.306.

²⁷⁷ Ebu'l-Berekât, *age*, IV/517.

5.Vakf ve İbtida ile İlgili kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi, 2/2. âyette vakf ve ibtida konusunda şunları söylüyor: Meşhur olan görüşe göre vakf لا ريب kelimesindedir. İmam Nafi ve Asım bu şekilde vakfetmişlerdir. Ancak vakıf yapan kimse haberi , فيه kelimesini niyet ederek vakfetmesi gerekir. Mekki (İbn Kesir) فيه هدى 'de olduğu gibi bütün Kur'ân'da işbâ(her iki harfi uzatarak) ile okumuştur. Hafs da Furkan Sûresi, 25/69.âyette; فيه مهانا şeklinde okuyarak ona uymuştur.²⁷⁸

6.Fasl ve Vasl İle İlgili Kırâat İhtilâfı

Konumuzu, kelimeyi okurken, geçmeye ve durmaya göre kelimenin okunuşunun değişikliğe uğraması sûretiyle meydana gelen kırâat farklılığı oluşturmaktadır.

Bakara Sûresi, 2/30.âyette; انى اعلم, Hicâzî (Nâfi, Ebû Ca'fer, İbn Kesîr) ve Ebû Amr tarafından vasl(geçiş) durumunda ائى şeklinde okunmuştur.²⁷⁹ Müellif bu şekildeki okuyuşu mutlak zikretmiştir. Vasl kaydı düşmemiştir.

Âl-i İmran Sûresi, 3/1,2.âyetlerde; الم الله, Yezid (Ebû Ca'fer) ve A'sâ mîm harfini sükunla , اللهlafzındaki hemzeyi de katı'ile الف لام ميم الله şeklinde okudular.Diğer imamlar الف لام ميم الله şeklinde elif harfini vaslederek mîm harfinin fethasıyla okudular.²⁸⁰

Âl-i İmran Sûresi,3/20.âyette; ومن اتبعن kelimesini ,Sehl , Ya'kûb vakfen ve vaslen ,Ebû 'Amr da vaslen ومن اتبعنى şeklinde ya'yı isbat ederek okudular.²⁸¹Bu imamlara ilâveten Nâfi ve Ebû Ca'fer de vaslen onlar gibi okudular.²⁸²

²⁷⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/42.

²⁷⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/80; karşı. Abdulfettah, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.28.

²⁸⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/220.

²⁸¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/228.

²⁸² Abdulfettah, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.61.

7.Bazı Harflerin İlâve Edilmesi veya Düşürülmesi İle İlgili Kırâat

İhtilâfı

Bakara Sûresi, 2/116 âyette; وقالوا اتخذ الله , Şâmî قالوا şeklinde و harfini düşürerek okudu. Yukarıdaki kıssaya atfederek و ilâve edilmiştir. Düşürülmesi ise ;yeni bir kıssa başlangıcı kabul edilmesi itibariyledir.²⁸³

Bakara Sûresi 2/185.âyette; القرآن kelimesini Mekkî (İbn Kesir) her yerde القرآن şeklinde hemzesiz okudu.²⁸⁴

Âl-i İmran Sûresi, 3/184.âyette; وبالزبر , Şâmî وبالزبر şeklinde ب harfini ilâve ederek okumuştur.²⁸⁵

A'râf Sûresi,7/43.âyette; وما كونا kelimesini, Şâmî و harfini düşürerek كنا ما şeklinde okumuştur. Bununla da birinci cümleyi açıklama gayesini hedeflemiştir.²⁸⁶

Tevbe Sûresi, 9/100.âyette; جنات تجري من تحتها , Mekkî جنات تجري تحتها şeklinde من harfini ekleyerek okumuştur.²⁸⁷

Yâsin Sûresi, 36/35.âyette; وما عملته , Hafs hariç Kûfî وما عملت şeklinde okumuştur. Kûfe halkının mushaflarında bu şekildedir. Mekke , Medine ,Basra ve Şam halkının mushaflarında ه zamiri yazılmıştır.²⁸⁸

Şûrâ Sûresi, 42/30.âyette; فيما كسبت , Medenî ve Şâmî بما كسبت şeklinde ف harfini düşürerek okumuştur.²⁸⁹

Hadîd Sûresi, 57/24.âyette; فان الله هو الغنى Medenî ve Şâmî فان الله هو الغنى şeklinde ه zamirini düşürerek okumuşlardır.²⁹⁰

Müddessir Sûresi, 74/32.âyette; اذا ادبر , Nâfî, Hafs, Hamze, Ya'kûb ve Halef اذا ادبر şeklinde, diğer imamlar اذا ادبر şeklinde اذ harfine elif ekleyerek okumuşlardır.²⁹¹

²⁸³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/120.

²⁸⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/153.

²⁸⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/296.

²⁸⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/79.

²⁸⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/205.

²⁸⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/13.

²⁸⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/157.

²⁹⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/336.

²⁹¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/456.

8.Fiil ve İsimlerin Sonundaki ي harfinde, Hazf-İsbât ve Hareke - Sükûn Yönünden Kırâat İhtilâfı

ي harfinin isbât ve hazfi nedeniyle kırâat farklılığı meydana gelmektedir. Müellif tefsirinde kırâatın bu nev'ine de yer vermiştir.

Bakara Sûresi, 2/41.âyette; **فا تقون** kelimesini İmam Yakup, vasl ve vakf halinde de isbât ederek **فَتَقُونِي** şeklinde okumuştur. Yine mahzûf olan her ي harfini bu şekilde okumuştur.²⁹²

Zümer Sûresi, 39/64.âyette; **تامروني**, Mekkî **تامروني** şeklinde, Şâmî **تامروني** şeklinde, Medenî **تامروني** şeklinde okumuşlardır.²⁹³

Mü'min(Gâfir) Sûresi, 40/32.âyette; **يوم التناد**, Mekkî ve Ya'kûb **التناد** şeklinde ي harfini vakfen ve vaslen isbat ederek okudular. Çünkü ي'nin isbât edilmesi asıldır. Hazfi ise kesrenin ي' harfine delalet etmesinden dolayı güzeldir.²⁹⁴

Mü'min(Gâfir) Sûresi, 40/36.âyette; **لعلى** kelimesini Hicâzî, Şâmî ve Ebû Amr ي'nin fethasıyla **لعلى** şeklinde okudular.²⁹⁵ Diğer imamlar sükûnla okudular.²⁹⁶

Mü'min(Gâfir) Sûresi, 40/44.âyette; **امرى** kelimesini Medenî ve Ebû Amr **امرى** şeklinde ي'nin fethasıyla okudular.²⁹⁷ Diğer imamlar ي'nin sükûnuyla okudular.²⁹⁸

Şûrâ Sûresi, 42/32.âyette; **الجوار** kelimesini Mekkî, Sehl ve Ya'kûb hem vakf(durma) halinde hem de vasl(geçme) halinde, Medenî ve Ebû Amr ise sadece vasl halinde **الجوارى** şeklinde ي harfini isbât (göstererek) ederek okumuşlardır.²⁹⁹

²⁹² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/86.

²⁹³ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/97.

²⁹⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/113.

²⁹⁵ Ebu'l-Berekât *age.*, IV/115.

²⁹⁶ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.280.

²⁹⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/117.

²⁹⁸ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.280.

²⁹⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/158.

9.Farklı Fiil ve Bablardan Kaynaklanan Kırâat İhtilâfı

Kırâat imamları arasında fiillerin babları hususunda farklı okuyuşlar vardır. Bazen bu farklılıkların, mânâya bir etkisi yoktur. Sibak ve Siyaka mutabakat gibi sebeplerle izah edilmektedir. Bazen de mânâyı değiştirerek anlam zenginliği katmaktadır.

Bakara Sûresi, 2/9.âyette; **يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخَادِعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ** Ebû Amr, Nâfi ve Mekkî (İbn Kesîr), birinci fiilin babına mutâbakat için **يَا** **يَا** **يَا** şeklinde okumuşlardır. Burada **يَا** ve **يَا** aynı anlamda kullanılmıştır. **يَا** **يَا** **يَا** şeklinde de okunmuştur. Bu, ya bir önceki âyetteki **يَا** cümlesini beyan için veyahut da yeni bir (istînaf) cümledir.³⁰⁰

Yine Bakara Sûresi, 2/210.âyetinde Kûfî (Âsım, Hamza ve Kisâî) **يَا** **يَا** **يَا** şeklinde okumuşlardır. Bu durumda mânâ “Allah’a ve âhîret gününe inandık” sözlerinde yalancıldır anlamına gelmektedir. Yani onlar inanmadıkları halde inandık diyorlar. Zaten kizb de, bir şeyi olduğu şeyin hilâfına haber vermektir. Diğer imamlar ise **يَا** **يَا** **يَا** şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuşa göre ise anlam, Hz. Peygamber’in Allah’tan getirdiği şeyler hususunda Nebî(as)’ı yalancılıkla itham etmektedirler. Bu kavle göre tef’îl babında kullanılması yalancılıklarındaki mubâlağayı ifade etmek içindir.³⁰¹

Bakara Sûresi, 2/36.âyette; **فَاذْلَمْنَاهُمْ** , Hamze tarafından **فَاذْلَمْنَاهُمْ** şeklinde okunmuştur. **فَاذْلَمْنَاهُمْ** ve **أَبْعَدَهُمْ** “çıkarmak ve uzaklaştırmak” anlamına gelmektedir.³⁰² Ancak Hamze’nin kırâatı hakkında yorum yapılmamaktadır.

Bakara Sûresi, 2/50.âyette; **وَإِذْ فَرَقْنَا** şeklinde okunan sahîh kırâata göre mânâ “biz, denizin bazısını, bazısından sizin için onda yollar yapmak için ayırdık” olarak anlam verilmiştir. Sahîh olmayan bir kırâata göre de **فَرَقْنَا** şeklinde tef’îl babından okunmuştur. Yani **فَرَقْنَا** “iyice ayırdık, sınıflara gruplara ayırdık” anlamına gelmektedir. Bir şeyi iki parçaya ayırmak için

³⁰⁰ Ebu’l-Berekât, *age.*, I/52.

³⁰¹ Ebu’l-Berekât, *age.*, I/53.

³⁰² Ebu’l-Berekât, *age.*, I/83.

فَرَقَ , bir şeyi çok şeye ayırmak için de فَرَقَ fiili kullanılır denildi. Çünkü yollar kabilelerin adedine uygun olarak ayrıldı.³⁰³

Bakara Sûresi, 2/126. âyette; فَأَمْتَعُهُ kelimesini, Şâmî (İbn Amir) فَأَمْتَعُهُ şeklinde if'âl babından okudu.³⁰⁴ Diğer imamlar tahkikle Tef'îl babından okudular.³⁰⁵

Bakara Sûresi, 2/132. âyette; وَوَصَّى kelimesini, Medenî (Nâfi, Ebû Ca'fer) ve Şâmî (İbn Âmir) وَوَصَّى şeklinde okudu.³⁰⁶ Diğer imamlar tahkikle okudu.³⁰⁷

Bakara Sûresi, 2/182. âyette; مَوْصٍ kelimesini, Hafs hariç Kufî (Âsım, Hamza, Kîsâî, Halef) مَوْصٍ şeklinde Tef'îl babından ism-i fâil olarak okudular.³⁰⁸ Diğer imamlar İf'âl babından İsm-i fâil olarak okudular.³⁰⁹

Bakara Sûresi, 2/185.âyette وَلْتَكْمَلُوا kelimesini, Ebû Bekr Şu'be وَلْتَكْمَلُوا şeklinde Tef'îl babından okudu.³¹⁰ Aynı zamanda Ya'kûb da bu şekilde okumaktadır.³¹¹

Bakara Sûresi, 2/236.âyette مَالِمٌ تَمَسُوهُنَ kelimesini ,Hamze ve Ali(Kisâî) مَالِمٌ تَمَسُوهُنَ şeklinde hep böyle okumuşlardır.Çünkü bu fiil iki kişi arasında gerçekleşmektedir.³¹²

10.Kelimenin Başında ve Ortasındaki Hazf ve Kalb İle İlgili Kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi 2/85. âyette تَظْهَرُونَ kelimesini, Kûfî (Âsım, Hamze, Kisâî, Halef) tahfifle yani, تَظْهَرُونَ şeklinde okudu. Diğer imamlar şedde ile تَظْهَرُونَ şeklinde okudular. Tahfifle okuyanlar iki ت harfinden birisini hazfettiler. Bir kavle göre ikinci ت harfi ağır gelmesi sebebiyle hazfedildi.

³⁰³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/89.

³⁰⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/125.

³⁰⁵ Bkz. Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s. 40.

³⁰⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/127.

³⁰⁷ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s. 40.

³⁰⁸ Ebu'l-Berekât,*age.*, I/151.

³⁰⁹ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s. 45.

³¹⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/153.

³¹¹ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s. 46.

³¹² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/187.

Başka bir kavle göre de birinci ت harfi hazfedildi. Teşdid ile okuyanlar ise ikinci ت harfini ظ harfine kalbettiler, sonrada idğam ettiler.³¹³

11.Kelimenin Tekil-Çoğulluğu Yönünden Kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi 2/81.âyette خطيته kelimesini Medenî (Nâfi, Ebû Ca'fer) خطياته şeklinde cemî olarak okudu.³¹⁴

Bakara Sûresi 2/164.âyette الرياح kelimesini Hamze ve Ali الرياح şeklinde tekil olarak okudular.³¹⁵ Diğer imamlar çoğul olarak الرياح şeklinde okudular.³¹⁶

Bakara Sûresi 2/184.âyette مسكين kelimesini, Medenî(Nâfi, Ebû Ca'fer) ve İbn Zekvân مساكين şeklinde okudular.³¹⁷

Bakara Sûresi, 2/285.âyette وكتبه kelimesini, Hamze ve Ali وكتابه şeklinde okudular.³¹⁸ Halef de bu imamlarla birlikte okumaktadır.³¹⁹ Bu örnekte de görüldüğü gibi genellikle müellifimiz yedi kırâat imamını esas almaktadır.

Fussilet Sûresi, 41/47.âyette; وما تخرج من ثمرات Medenî, Şâmî ve Hafs çoğul olarak من ثمرات şeklinde okudular.Diğer imamlar elifsiz من ثمره şeklinde tekil olarak okudular.³²⁰

Şûrâ Sûresi, 42/37.âyette; كبايرالا ثم , Ali ve Hamze كبايرالا ثم şeklinde tekil olarak okumuşlardır.³²¹

Haşr Sûresi, 59/14.âyette: من وراء من وراء جدر , Mekkî ve Ebû Amr من وراء جدر şeklinde çoğul olarak okumuştur.³²²

12.Kök İtibariyle Aynı Olup Müştaklarda Kırâat İhtilafı

Fatiha Sûresi 1/4.âyetindeki مَكْ kelimesini Âsım ve Ali مَكْ şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuşla ilgili olarak قيل lafzıyla bir nakilde bulunarak

³¹³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/105.

³¹⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/104.

³¹⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/142.

³¹⁶ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*,s. 43.

³¹⁷ Ebu'l-Berekât,*age.*, I/152.

³¹⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/218.

³¹⁹ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*,s. 58.

³²⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/ 143.

³²¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/159.

³²² Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/356.

harf fazlalığı sebebiyle bu okuyuş şeklinin daha çok sevaplı olduğunu belirtiyor. Diğer imamlar ise ملك şeklinde mîmi medsiz okumuşlardır. Müellif bu okuyuş şekli ile ilgili olarak da şöyle bir izahta bulunmaktadır: Çünkü her melik mâliktir. Ancak her mâlik, melik değildir. Melikin mâlik üzerine emri geçerlidir, aksi ise düşünülemez. Bu kelime hakkında müellif mânâ yönünden melik kelimesinin daha şumullü olduğunu belirtiyor. Harf fazlalığı sebebiyle de “Mâlik” kelimesinin daha sevaplı olduğunu naklediyor. Ayrıca Ebû Hanife ve Hasan Basrî (ra)’nin ملك şeklinde okuduklarını yorumsuz naklediyor.³²³

Bakara Sûresi, 2/83.âyette حَسَنًا kelimesini, Hamze ve Ali (Kisâî) حَسَنًا şeklinde okudular.³²⁴ Ayrıca Ya’kûb ve Halef de bu şekilde okudular.³²⁵

Bakara Sûresi, 2/85.âyette اسارى تفادوهم terkihi nüshalara göre farklı farklı zikredilmiştir. Bir nüshada Ebû Amr اسارى تفدوهم şeklinde, Mekkî(İbn Kesîr) ve Şâmî (İbn Âmir) اسارى تفدهم şeklinde, Hamze اسرى تفدوهم şeklinde, Ali(Kisâî) de اسارى تفادوهم şeklinde okudukları zikredilmiştir. İkinci bir nüshada farklı bir biçimde Mekkî ve Şâmî اسارى تفدوهم şeklinde okudukları zikredilmiştir. Üçüncü bir nüshada da Ebû Amr اسارى تفادوهم, اسارى تفدوهم şeklinde, Mekkî ve Şâmî, اسرى تفدوهم şeklinde okudukları zikredilmiştir.³²⁶ Sahîh kırâat şekillerine göre Ebû Amr اسارى تفدوهم şeklinde, Mekkî ve Şâmî اسارى تفدوهم şeklinde, Hamze de اسرى تفدوهم şeklinde okumuştur.³²⁷

Bu okuyuşların dışındaki okuyuşlar sahîh kırâat değildirler. Bunun sebebi ya intinsah hatası yahut da şâz kırâatlar olabilir.

Bakara Sûresi, 2/143.âyette لِرؤوف kelimesini, Hicâzî (Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer), Şâmî (İbn Âmir) ve Hafs hemzenin işbâsıyla لرؤوف şeklinde

³²³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/34.

³²⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/105.

³²⁵ Abdulfettâh, *el-Budûrî 'z-Zâhire*, s. 35.

³²⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/106.

³²⁷ Abdulfettâh, *el-Budûrî 'z-Zâhire*, s. 35.

okudular. Diğer imamlar فَعْلٌ vezninde لَرَوْفٌ şeklinde okudu. Her iki kırâat da mübalağa içindir.³²⁸

Bakara Sûresi,2/208.âyette فِي السَّلَامِ kelimesini, Hicâzî (Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Ca'fer) ve Ali (Kisâî) السَّلَامِ şeklinde okudular.³²⁹ Silm İslam, Selm de barış mânâsına gelmektedir.³³⁰

Al-i İmran Sûresi, 3/49.âyette طيرا kelimesini, Medenî(Nâfi, Ebû Ca'fer) طائرا şeklinde okudu.³³¹

13.İbdâl İle İlgili Kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi 2/35.âyette شَيْئًا Ebû Amr tarafından hemzenin ibdâli ile شَيْئًا şeklinde okundu.³³² Müellif sadece bununla yetinmiştir. Ancak vakfen ve vaslen Ebû Amr'ın râvisi Sûsî ve Ebû Ca'fer, vakfen de Hamze شَيْئًا şeklinde okumuşlardır. Diğer imamlar tahkîk ile yani شَيْئًا şeklinde okumuşlardır.³³³

Bakara Sûresi, 2/61.âyette النَّبِيِّNâfi, kelimenin köküne uygun olarak hemzeyle النَّبِيِّN şeklinde okudu.³³⁴

Bakara Sûresi, 2/72.âyette فَادِرًا kelimesini Ebû Amr hemzesiz olarak فَادِرًا şeklinde okudu.³³⁵ Ayrıca Ebû Ca'fer ve vakf halinde Hamze de ibdâl ile okudular.³³⁶

Bakara Sûresi, 2/90.âyette بِسْمًا kelimesini Ebû Amr بِسْمًا şeklinde hemzesiz okudu.³³⁷ Bununla birlikte kırâat kitaplarının belirttiğine göre Ebû Amr'ın râvisi Sûsî, Verş ve Ebû Ca'fer de vakfen ve vaslen, Hamze de vaslen ibdâl ile okumaktadır.³³⁸ Ancak müellif bu kadarıyla iktifa etmiştir.

³²⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/134.

³²⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/167.

³³⁰ Ebû Zûr'a ,Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, *Hucetü'l-Kırâât*, tahk.Saîd el-Afgânî, Beyrut,1399/1979, s. 130.

³³¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/240.

³³² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/82.

³³³ Abdulfettah, *el-Budûrû'z-Zâhire* ,s..30.

³³⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/94.

³³⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/99.

³³⁶ Abdulfettah, *el-Budûrû'z-Zâhire* ,s.34.

³³⁷ Ebu'l-Berekât *age.*, I/108.

³³⁸ Bkz. Abdulfettah, *el-Budûrû'z-Zâhire* ,s. 36.

Âl-i İmran Sûresi 3/11.âyette كداب kelimesini Ebû Amr her yerde كداب şeklinde ibdal ile okudu.³³⁹

Âl-i İmran Sûresi 3/66.âyette هانتتم Medenî(Nâfi, Ebû Ca'fer), Ebû Amr هانتتم şeklinde hemzesiz ve medle okudular.³⁴⁰

14.İdğam ve İzhar İle İlgili Kırâat İhtilafı

Bakara Sûresi, 2/51.âyette اتخذتم kelimesini Mekkî, Hafs ذ harfini izharla okudular.³⁴¹ Diğer imamlar idğamla okudular.³⁴²

Bakara Sûresi, 2/92. âyette وولقد جاءكم kelimesini Ebû Amr, Hamze ve Ali(Kisâi)ولقد جاءكم şeklinde د harfini ج harfine idğam ederek her yerde bu şekilde okudular.³⁴³ Bütün imamlar zikredilmemiş bazıları ile yetinilmiştir.³⁴⁴

Bakara Sûresi, 2/158.âyette ومن تطوع خيرا kelimesini, Hamze ve Ali(Kisâi) يطوع şeklinde ت harfini ط harfine idğam ederek okudular.³⁴⁵ Ayrıca bu imamlarla birlikte Ya'kûb da bu şekilde okumaktadır.³⁴⁶

Bakara Sûresi, 2/166.âyette اذ تبرع kelimesini, Âsım hariç Irâkî (Âsım,Hamze, Kisâi, Ebû Amr, Ya'kûb, Halef) اذ تبرع şeklinde idğam-ı sağır ile okudular.³⁴⁷

15.Lehçe Farklılığı Sebebiyle Kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi, 2/29.âyette وهو kelimesini Nâfi'nin râvisi Verş hariç, Medenî (Nâfi ve Ebû Ca'fer) Ebû Amr ve Ali(Kisâi) وهو şeklinde okudular.Baştaki و 'ı kelimenin aslından kabul ettiler. عضد kelimesinin عضد olması gibi.³⁴⁸ Müellif aynı yerde وهو şeklinde okuyanların bu şekilde okumalarının sebebini,baştaki و 'ı kelimenin aslından kabul etmeleri olarak göstermektedir.

³³⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/224.

³⁴⁰ Ebu'l-Berekât,*age.*, I/245.

³⁴¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/89.

³⁴² Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s. 33.

³⁴³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/109.

³⁴⁴ Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s. 38.

³⁴⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/140.

³⁴⁶ Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s. 43.

³⁴⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/143.

³⁴⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/78-79.

Bakara Sûresi, 2/61.âyette عليهم الذلة kelimesini, Hamze ve Ali (Kisâi) harfinden önce sakin ي bulunduğu zaman hep عليهم الذلة şeklinde okudular. Ebû Amr da عليهم الذلة şeklinde okudu. Diğer imamlar da عليهم الذلة şeklinde okudular.³⁴⁹

Bakara Sûresi, 2/97.âyette لجبريل kelimesini Mekkî لجبريل şeklinde cîm harfinin fethası râ harfinin kesrası ile hemzesiz olarak, Hafs hariç Kûfi (Âsım, Hamze, Kisâi, Halef) لجرال şeklinde cîm ve râ harfinin fethası ve hemzenin meddi(işbâ'ı) ile , diğer imamlar da tahkikle لجبريل şeklinde cîm ve râ harfinin kesrasıyla hemzesiz olarak okudular.³⁵⁰

Bakara Sûresi, 2/168.âyette خطوات kelimesini Abbas hariç Ebû Amr, Nâfi, Hamze ve Ebû Bekr Şu'be خطوات şeklinde okudular.³⁵¹Bir kelimedede iki dammeden sonra و harfinin gelmesini ağır gördüler ve tahfifi sağlamak için ط harfini sakin kıldılar.³⁵²

Bakara Sûresi, 2/189.âyette البيوت kelimesini Medenî (Nâfi, Ebû Ca'fer), Basrî(Ebû Amr, Ya'kûb) ve Hafs البيوت şeklinde okudular.³⁵³Diđer imamlar البيوت şeklinde okudular.³⁵⁴

Al-i İmran Sûresi, 3/37.âyette زكريا kelimesini, Ebû Bekr hariç Kûfi(Âsım, Hamze, Kisâi, Halef) Kur'ân'ın her yerinde زكريا şeklinde elif-i maksure ile okudular. Ebû Bekr ise burada زكرياء şeklinde , diğer imamlar زكرياء şeklinde okudular.³⁵⁵

Mü'min(Gâfir) Sûresi, 40/1.âyette; حم , Hamze, Ali, Halef, Yahya ve Hammâd حا yı imâleyle okudular. Medenî fetha ve kesra arasında okudu. Diğerleri ise tefhîm ile okudu.³⁵⁶

³⁴⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/94.

³⁵⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/111.

³⁵¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/143.

³⁵² Ebu Zür'a, *age.*, s. 121.

³⁵³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/157.

³⁵⁴ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.47.

³⁵⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/235.

³⁵⁶ Ebu'l-Berekât,*age.*, IV/102.

Mü'min(Gâfir) Sûresi, 67.âyette: شيوخا kelimesini Mekkî, Hamze, Ali, Hammâd, Yahya ve A'sha şın harfinin kesresiyle شيوخا şeklinde okumuşlardır.³⁵⁷

Fetih Sûresi, 48/10.âyette; عليه الله, Hafs ه harfinin dammesiyle عليه الله şeklinde okumuştur.³⁵⁸

16.Fiilerde Tezkir, Te'nis, Muhâtab, Ğaib, Müttekellim, Mâzi, Muzâri, Emir, Ma'lûm ve Mechûliyet Yönünden Kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi, 2/58.âyette تَغْفِرُ kelimesini Medenî (Nâfi,Ebû Ca'fer) يَغْفِرُ şeklinde, Şâmî (İbn Âmir) تُغْفِرُ şeklinde okumuştur.³⁵⁹ Bütün farklı okuyuları zikretmiştir.

Bakara Sûresi, 2/74.âyette يَعْمُونَ kelimesini, Mekkî (İbn Kesîr) يَعْمُونَ şeklinde okudu.³⁶⁰

Bakara Sûresi, 2/83.âyette لا تعبدون kelimesini Mekkî (İbn Kesîr), Hamze ve Ali (Kisâi) لا يعبدون şeklinde yâ-i tahtıyye ile okudular. Çünkü bu âyette israiloğullarının ismi açıkça zikredilmiştir. Zâhir isimlerin hepsi gayb ifade eder.³⁶¹

Bakara Sûresi, 2/85.âyette تعملون kelimesini Mekkî (İbn Kesîr), Nâfi ve Ebû Bekr يعملون şeklinde ي ile okudular.³⁶² Bunlara ilâve olarak Ya'kûb ve Halef de bu şekilde okumaktadırlar.³⁶³ Başka bir nüshada Mekkî, Nâfi ve Ebû Amr'ın ت ile okudukları zikredilmektedir. Bu rivâyet müstensih hatası olarak göze çarpmaktadır.

Bakara Sûresi, 2/125.âyette واتخذوا kelimesi, Şâmî (İbn Âmir), Nâfi mâzi lafzıyla واتخذوا şeklinde okudu.³⁶⁴ Diğer imamlar واتخذوا şeklinde emir lafzıyla okudular.³⁶⁵

³⁵⁷ Ebu'l-Bekât, *age.*, IV/123.

³⁵⁸ Ebu'l-Bekât, *age.*, IV/233.

³⁵⁹ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/92.

³⁶⁰ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/102.

³⁶¹ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/104.

³⁶² Ebu'l-Bekât, *age.*, I/105.

³⁶³ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.36.

³⁶⁴ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/125.

³⁶⁵ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s. 40.

Bakara Sûresi, 2/165.âyette **إِذْ يَرُونَ** kelimesini, Şâmî **يرون** şeklinde meçhul olarak okudu.³⁶⁶ Diğerleri ma'lum olarak **إِذْ يرون** şeklinde okudular.³⁶⁷

Bakara Sûresi, 2/210.âyette **تُرْجَعُ الْأُمُورُ**, Şâmî (İbn Âmir), Hamze ve Ali (Kîsâî) Kur'ân'ın her yerinde **تُرْجَعُ الْأُمُورُ** şeklinde okudular.³⁶⁸

Şûrâ Sûresi, 42/5.âyette; **تَكَادُ السَّمَاوَاتُ**, Nâfî ve Ali **تَكَادُ السَّمَاوَاتُ** şeklinde müzekker olarak **ي** ile okumuşlardır.³⁶⁹ Çünkü Arablar böyle çoğulu az kullanılan müenneslere müzekker fiil getirirler.³⁷⁰

Mümtehine Sûresi, 60/3.âyette: **يَفْصَلُ** kelimesini Âsım **يَفْصَلُ** şeklinde sülasi bâbdan, Hamze, Ali **يَفْصَلُ** şeklinde tef'îl, yine aynı bâbdan İbn Zekvân meçhul olarak , diğer imamlar sülasiden meçhul olarak **يَفْصَلُ** şeklinde okumuşlardır. Ma'lûm kalıbdan okuyanlara göre fâil Allah'dır.³⁷¹

17.Kelimelerin Yer Değişmeleri Sebebiyle Oluşan Kırâat İhtilâfı

Al-i İmran, 195.âyette; **وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا**, Hamze ve Ali **وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا** Şeklinde takdim-te'hir yaparak okudular.³⁷²

Tevbe Sûresi, 9/111.âyette; **فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ**, Hamze ve Ali **وَيُقْتَلُونَ** şeklinde okudular.³⁷³ Kelimeleri takdim te'hir yaparak birinci kelimeyi mechûl sigasıyla mef'ul olarak, ikinci kelimeyi ma'lûm sigasıyla fâil olarak okudular. Diğer imamlar **فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ** şeklinde okumuşlardır.³⁷⁴

Eser üzerindeki incelememiz neticesinde sahîh kırâatlar yönünden bu şekildeki kırâat ihtilâfına pek rastlanamamıştır. Bu konuda bulduğumuz örneği yukarıda kaydettik. Ancak sahîh kırâatlar dışında bu tip örneklerle rastlamamız az da olsa mümkündür.³⁷⁵

³⁶⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/142.

³⁶⁷ Abdulfettâh, *el-Budûrû'z-Zâhire*, s.43

³⁶⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/167.

³⁶⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/147.

³⁷⁰ Ebû Zür'a, *age.*, s.640.

³⁷¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/362.

³⁷² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/302.

³⁷³ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/211.

³⁷⁴ Ebû Zür'a, *age.*, s.325.

³⁷⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*, 27-28.

18.İ'rab Yönünden Kırâat İhtilâfı

Bakara Sûresi, 2/102.âyette **ولكن الشيطان** terkibini Şâmî (İbn Âmir), Hamze ve Ali (Kîsaî) **ولكن الشيطان** şeklinde okudular.³⁷⁶ Halef de bunlarla beraber okumuştur.³⁷⁷

Bakara Sûresi, 2/117.âyette **فيكون** terkibini, İbn Âmir hariç diğer imamlar **فيكون** kelimesini istinaf cümlesi olarak merfû olarak okudular. İbn Âmir ise **فيكون** şeklinde **كُنْ** kelimesinin cevabı olarak mensûb okudu.³⁷⁸

Bakara Sûresi, 2/177.âyette **ليس البر ان تولوا** Hamze ve Hafs **البر** kelimesini **ليس** 'nin haberi olmak üzere nasb ile okudu. İsmi de **ان تولوا** cümlesidir.³⁷⁹ Diğer imamlar da **البر** şeklinde ref ile okudular.³⁸⁰

Bakara Sûresi, 2/177.âyette **ولكن البر**, Nâfî ve Şâmî (İbn Âmir) **ولكن البر** şeklinde nûn'un tahfifiyle ra'nın ref'i ile okudular.³⁸¹ Diğer imamlar **البر** şeklinde okudular.³⁸²

Bakara Sûresi, 2/197.âyette **فلا رفت ولا فسوق ولا جدال**, Ebû Amr ve Mekkî(İbn Kesîr) ilk iki kelimeyi **فلا رفت ولا فسوق**, şeklinde nehiy mânâsına hamlederek okudular.³⁸³ Ebû Ca'fer ilk iki kelimedede bu imamlara uymakla birlikte üçüncü kelimeyi de diğer kelimeler gibi okudu.³⁸⁴

Bakara Sûresi, 2/214.âyette **حتى يقول الرسول**, Nâfî mâzideki bir durumu hikaye etmek kasdıyla **حتى يقول** şeklinde **ال** harfinin dammesiyle okudu. Diğer imamlar gizli bir **أن** takdir ederek ve istikbal mânâsı üzerine **الى ان يقول** şeklinde okudular.³⁸⁵

Bakara Sûresi, 2/219.âyette **ويسنلو نك ماذا ينفقون قل العفو**, Ebû Amr **العفو** şeklinde ref' ederek okudu.³⁸⁶

³⁷⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/113.

³⁷⁷ Bkz. Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s.37.

³⁷⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/121.

³⁷⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/147.

³⁸⁰ Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s.44.

³⁸¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/147.

³⁸² Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s.44.

³⁸³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/162.

³⁸⁴ Abdulfettâh, *el-Budûrî'z-Zâhire*, s.47.

³⁸⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/170.

³⁸⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/174.

Âl-i İmran Sûresi, 3/39.âyette ان الله Şâmî(İbn Âmir), Hamze ve Ali ان şeklinde elifin kesresiyle okudular. Diğerleri de fetha ile okudular. Kesre ile okuyanların kırâatı , bu kelimededen önce gizli bir قول kelimesi takdir edilerek veyahut da nida, kabül edilerek izah edilir.³⁸⁷

Âl-i İmran Sûresi, 3/73.âyette ان يوتى İbn Kesîr ان يوتى şeklinde medle ve istifham-ı inkariye ile okudu.³⁸⁸

C.Kırâat Bilgilerinin Kullanıldığı Konular

Bu bölümde, müfessirimizin kırâat ihtilâflarını malzeme olarak tefsîrinde kullandığı konular üzerinde durmaya çalışacağız. Muhtasar bir tefsîr olması sebebiyle bütün konuları öz bir ifade ile zikretmiştir. Görüşlerini tartışmaya girmeksizin Hanefî Mezhebi'ne uygun olarak sunmaktadır. Ancak bunun yanında Şâfi'î Mezhebi'nin görüşlerine de ara sıra yer vermektedir. Tefsîrinde, daha çok fikhî ihtilâflara sebep olan kırâat vecihlerinden, meşhur olanlarına yer vermiştir. Bazılarına da yer vermemiştir. Meselâ Mâide, 5/89.âyetteki yemin keffâretinde, üç günlük orucun peşpeşe tutulmasında Hanefiler, Übeyy b. Ka'b ve İbn Mes'ûd'un

امام متابعات şeklinde kırâatlarıyla amel etmişlerdir.³⁸⁹ Ancak müellifimiz bu konudaki fikhî ihtilâfa yer vermemiştir.³⁹⁰ Müellif kırâat vecihlerini lugavî tahlillere ve i'rab tahlillerine tâbi tutmaktadır. Kırâat ihtilâfının varlığını göstermek için sırf kırâat vecihlerine yer vermiştir. Anlam zenginliğini sağlamak için kırâat ihtilâflarının anlama tesiri üzerinde durmuştur.

³⁸⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/236.

³⁸⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/247.

³⁸⁹ Merğînânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî, İstanbul, 1991, II/74.

³⁹⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/432.

Araştırmamız neticesinde, tefsirinde kırâat ihtilâflarının kelâmî ve tasavvufî tesirlerine rastlanmamıştır. Bu girişten sonra, şimdi de örneklerle müellifimizin bu konulardaki metodunu tanıtmaya çalışalım.

1.Fıkhi Âyetlerin Tefsirinde

a. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ “ Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla”

On kırâat imamının hepsi her sûrenin başında besmeleyi getirme hususunda icmâ etmişlerdir. Bu ister, bir iş sebebiyle okuyuş terkedilmesiyle olsun, ister sûre sonunda vakfedip diğer sûreye başlamak sûretiyle olsun değişmez.Bu hüküm Kur’ân’daki bütün sûreleri kapsar. Ancak Berâe Sûresi hariç. Bu sûrenin başlangıcında besmeleyi terketmek hususunda da ihtilâf yoktur. İhtilâf ise getirmek hususundaki hükümlerin farklılığıdır.³⁹¹ Haram mekruh gibi.

Sûre ortasından başlanma hususuna gelince imamların herbirine göre bu durumda besmele’nin terki ve subûtü câizdir.Bu hususda Berâe Sûresi ve diğer sûreler arasında fark yoktur. Ancak bazı imamlar Berâe Sûresi’nin ortasını da bu sûrenin başında câri olan hükme kattılar.³⁹² Yani başında da, ortasında da besmeleyi getirmek câiz değildir. Bu konuda daha başka görüşler de mevcuttur.³⁹³

İki sûre arasındaki hükümde kırâat imamları ihtilâf etmiştir. İbn Kesîr, ‘Âsım, Kisâi, Ebû Ca’fer, Kâlun ve İsbahâni tarîkıyla Verş her iki sûre arasında besmele ile fasl ettiler. Hamze ve Halef besmelesiz vasletti. Ancak Halef sekte yaptı. Ebû Amr, İbn Âmir, Ya’kûb ve Ezrak tarîkıyla Verş besmeleyle, vasilla ve sekteyle okudular.³⁹⁴

Şâzz bir kırâat olarak Hasan el-Basri(110/728) besmeleyi sadece Fâtiha Sûresi’nin başında isbat etti. Diğer yerlerde onu terketti. Bu hususda sûre başlarında ve ortalarında fark yoktur. Onun takip ettiği metod; besmele sadece Fâtiha’dan bir âyettir.Mushaflarda Fâtiha dışındaki sûrelerin başına

³⁹¹ Abdulfettah,*el-Budûru’z-Zâhire*,s.13.

³⁹² Abdulfettah,*el-Budûru’z-Zâhire*, s.13.

³⁹³ Bkz. Abdulfettah,*el-Budûru’z-Zâhire*,s.13-14.

³⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *Takrîb*,s.81.

besmeleyi âyet olduğu için değil, teberrük için koymuştur.Sûre başlarında onu zikretmek, onun bir âyet veya âyetten bir bölümmüş gibi algılanmasına sebebiyet verebilir.Bu sebeple de Fâtiha Sûresi dışındaki sûrelerde onu terketti.³⁹⁵

Ahkâmu'l- Kur'ân sahibi Cessâs(370/980) besmele Kur'ân'dan mıdır? diye başlık attıktan sonra şunları söylemektedir: “Besmelenin Kur'ân'dan olduğu hususunda müslümanlar arasında şüphe yoktur. Neml Sûresi, 27/30. âyet bunu göstermektedir.Ayrıca bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: Cebrâîl (a.s), Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'ân'ı ilk getirdiğinde ona “oku” dedi. O da “ben okuma bilmem” dedi. Ona tekrar “Yaratan Rabbinin adıyla oku” dedi.Başka bir rivâyette de şöyle haber verilmiştir: Allah Rasûlü (s.a.v)” yazıların başına ... *قل ... بسمك اللهم* âyeti nâzil oluncaya kadar *بسم الله مجر بها* ... yazıların başına ... *اد عوا الله او اد عوا الرحمن* âyeti nâzil oluncaya kadar *بسم الله*, Süleyman'ın kıssası nâzil oluncaya kadar da *الرحمن* yazdı.³⁹⁶ Ebu Dâvud'un İbn Abbas'dan sahîh bir senedle tahriç ettiği bir hadis şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v) besmele nâzil oluncaya kadar sûreler arasını ayırmayı bilmiyordu.³⁹⁷

Yukarıda Cessâs'ın(370/980), bsmelenin Kur'ân'dan olduğu hususunda Müslümanlar arasında şüphe yoktur dediğini nakletmiştik. Şevkânî(1250/1834) de bu ifadeyi açıklayıcı mâhiyette şu ifadelere yer vermiştir: “Ulemâ Neml sûresi 30.ayetinde geçen bsmelenin âyetin bir kısmı olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.”³⁹⁸

Besmelenin Fâtiha'dan ve diğer sûrelerden bir âyet olup olmama konusuna gelince, bu konuda kırâat âlimleri ihtilâf ettiler. Mekke ve Kûfe kırâat imamları; besmele, Fâtiha'dan ve her bir sûreden bir âyettir dediler.³⁹⁹ Bu görüşe tâbi olanlar ise İmam Şâfiî ve ashabıdır. Ona göre besmele

³⁹⁵ Abdulfettah,*el-Kırâatü 'ş-Şâzze*,s.23-24.

³⁹⁶ Cessâs, Ahmed b. Ali Ebî Bekr er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, tahk.Muhammed es-Sâdık Kamhâvî,Beyrut ,1405 ,I/7.

³⁹⁷ Şevkânî, Muhammed b.Ali b.Muhammed,*Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenni'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*,Beyrut, ts., I/ 17.

³⁹⁸ Şevkânî, *age.*,I/17.

³⁹⁹ Şevkânî, *age.* ,I/17.

Fâtiha'dan ve diğer sûrelerden bir âyettir.⁴⁰⁰ Onu terkeden kişi namazını tekrar etmesi gerekir.⁴⁰¹ Bu görüşe mesned teşkil eden bir çok rivâyet zikredilmiştir. Hâkim Müstedrek'inde ve İbn Huzeyme Sahîh'inde Ümmü Seleme (r.a)'dan rivâyet ettikleri bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.v), besmeleyi namaz içinde ve dışında Fâtiha'nın evvelinde okumuştur. Yine Nesâi Sünen'inde, İbn Huzeyme ve İbn Hibban'ın Sahîh'lerinde, Hâkim'in Müstedrek'inde Ebû Hureyre'den şöyle rivayet etmişlerdir: Ebû Hureyre (r.a) namaz kıldı ve besmeleyi kırâatında açıktan okudu ve namazı bitirdikten sonra şöyle dedi: "Ben size Allah Rasûlü (s.a.v)'in namazını gösterdim." Ebû Dâvud ve Tirmîzi'nin İbn Abbas (r.a)'dan rivâyet ettikleri bir hadiste de İbn Abbas (r.a) Allah Rasûlü'nün, namazı besmele ile açtığını söylemiştir. Aynı zamanda bu rivâyetler besmelenin açıktan okunduğunu haber veren rivâyetlerdir.⁴⁰² Çünkü Şâfiî ve ashâbı bu görüşü tercih etmeleri sebebiyle namazda besmeleyi açıktan okumaktadırlar

Medîne, Basra ve Şam kırâat imamları, ne Fâtiha'dan ne de başka sûrelerden bir âyet değildir ve bu besmele fasl ve teberrük içindir, dediler. Bu görüşe tabi olanlar ise Mâlik, Evzâ'î,⁴⁰³ Ebû Hanîfe ve ashâbıdır. Bu sebeple de, namazda onu açıktan okumayı terkettiler.⁴⁰⁴ Ancak Cessâs bu konuda şunları söylemektedir: "Hanefî imamlarından besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğu hususunda bir rivâyet gelmemiştir. Ancak şeyhimiz Ebu'l Hasen el-Kerhî'nin anlattığına göre onların bu husustaki mezhebi cehrî okuyuşta besmelenin terkedildiğidir. Bu durum da gösterir ki, onlara göre Fâtiha'dan ve diğer sûrelerden bir âyet değildir."⁴⁰⁵ Bu konuda Cessâs kendi mezhebinin tercihini destekleyen delilleri uzunca zikretmektedir. Bu görüşü benimseyenler ise Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a)'den rivâyet edilen şu hadisi delil getirmektedirler: "Hz. Peygamber namazı tekbirle açıyordu ve

⁴⁰⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/29.

⁴⁰¹ Cessâs, *age.*, I/8.

⁴⁰² Şevkânî, *age.*, I/ 17.

⁴⁰³ Beydâvî, Nâsiruddîn Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tahk. Abdulkâdir Arafâtü'l-Aşâ, Beyrut, 1416/1996, I/17.

⁴⁰⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/29, 30.

kırâata da **الحمد لله رب العالمين** ile başlıyordu.” Yine Buhâri ve Müslim’in Enes (r.a)’den rivâyet ettikleri bir hadiste Enes şöyle haber vermiştir: “Ben Allah Rasûlü (s.a.v)’nün ,Ebu Bekr’in, Ömer’in ve Osman’ın (r,anhüm) arkalarında namaz kıldım.Onlar **الحمد لله رب العالمين** ile kırâatı açıyorlardı.Müslim’in rivâyetinde “ kırâatın ne başında ne de sonunda besmeleyi zikretmiyorlardı” ziyâdesi vardır.⁴⁰⁶

Müellifimiz, bismelenin Kur’an’dan ve diğer sûrelerden bir âyet olup olmaması bakımından meseleye bakmış,farklı kırâatları benimseyen kırâat imamlarını zikretmiştir. Sonra da bunlara tâbi olan Fukahâyı da belirtmiştir.Bunlara yukarıda işaret ettik. Daha sonra da tarafların delillerine geçmiştir. İlk olarak Şâfiilerin delillerinden bahsetmiş ve şunları söylemiştir: Şâfiiler; Selef, Kur’ân’da olmayanı ona karıştırmama emri varken besmeleyi Mushafda isbat etmişlerdir, dediler. İbn Abbas (r.a)’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Kim besmeleyi terkederse Allah’ın kitabından 114 âyeti terketmiştir. Bizi destekleyen hadis de Ebû Hureyre’nin “Allah Teâlâ buyurdu ki “Ben salâtı (Fâtiha’yı) kulum ile kendi aramda ikiye taksim ettim. Kulum için istediği şeyler vardır. Kulum **الحمد لله رب العالمين** dediği zaman Allah Teâlâ “kulum bana hamdetti.” buyurur..” diye devam eden hadistir. Bu hadisin **الحمد لله** ile başlaması bismelenin Fâtiha’dan olmadığına bir delildir. Fâtiha’dan olmadığı zaman diğer sûrelerden de icmâ ile olmaz. Onların ileri sürdükleri deliller bizim aleyhimize değildir. Çünkü besmele Kur’ân’dan bir âyettir, bize göre sûreler arasını ayırmak için (fasl) indirilmiştir. Bu görüşü Fâhru-l-İslam Ahmed b. Hüseyin b. Mehran Neysâbürfî (381/991) Mabsût adlı eserinde zikretmiştir. Onu Kur’ân’dan bir âyet kabul etmezsek aleyhimize delil olur.⁴⁰⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Ebu’l-Berekât besmele hakkında kırâat âlimlerinin görüşlerini belirtmiş,sonra da bu görüşler muvâcehesinde oluşan fikhî tartışmalara öz bir şekilde delilleriyle birlikte zikretmiştir. Şâfiilerin

⁴⁰⁵ Cessâs, *age.*,I/8;Ebu’l-Berekât, *age.*,I/29.

⁴⁰⁶ Şevkânî, *age.*, I/17.

⁴⁰⁷ Ebu’l-Berekât, *age.*, I/29,30.

zikrettikleri delilleri kendi görüşleriyle uzlaştırarak naslara ters düşmediklerini göstermiştir. Bu durumda her iki mezheb de bismelenin Kur'ân'dan olduğu hususunda hem fikirdirler. Başta da belirttiğimiz gibi Mütevâtir kırâat imamları da bu hususda icmâ etmiştir. Dolayısıyla fikhî tartışma bu sınırlar içinde kalmaktadır.

b. Bakara Sûresi, 2/222.âyet: *ويسئلونك عن المحيض قل هو اذى فاعتزلوا النساء في المحيض ولا تقربوهن حتى يطهرن فاذا تطهرن فاتوهن من حيث امركم الله ان الله يحب التوابين* “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeble ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.”

Yukarıdaki âyette hayızlı kadınların durumu ele alınıyor ve görecekleri muâmeleden bahsediliyor. Müslümanlar, hayız halindeki kadınlara Hristiyan ve Yahudiler gibi mi yoksa daha farklı bir şekilde mi yaklaşacaklardı. İşte bu konu ile ilgili olarak Enes'ten şu şekilde rivâyet edilmiştir: Yahudiler, kadınlar hayızlı oldukları zaman, onlarla beraber yemezler, içmezler ve evlerinde birlikte oturmazlardı. Nebî (s.a.v)'e bu husus sorulunca Allah Teâlâ “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Bu sebeble ay halinde olan kadınlardan uzak durun...” âyetini indirdi. Daha sonra Rasûllullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Hayızlı kadınlarınızla nikah hariç (başka bir lafızda) cima (cinsel ilişki) hariç her şeyi yapınız.”⁴⁰⁸

Allah Teâlâ indirdiği bu hükümle Hristiyan ve Yahudilerin uygulamalarının uygun bir hareket olmadığını belirtmiş olmaktadır. Çünkü Hristiyanlar, kadınları hayızlı iken onlara yaklaşıyorlardı. Yahudiler ise bunun tam aksini uygulayarak onlardan bütünüyle uzaklaşıp onları tecrid ediyorlardı. Allah Teâlâ da bu iki durumun ortasını emretti.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸Müslim, *age.*, *Kitâbü'l-Hayz*, I/246; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Bâbü'l-Hayz, I/67; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, Bâbü'l-Hayz, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Mısır, 1954, I/211.

⁴⁰⁹Ebu'l-Berekât, *age.*, I/176.

Hayızlı kadından istifadedeki sınırın ne olduğu hususundaki hadislere baktığımızda; Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ay halindeyken izâr bağlatarak üzerinden istifade ettiğini,⁴¹⁰ hanımının edeb yerini örttüğünü,⁴¹¹ izârın üst tarafının helal olduğunu⁴¹², bedeninin bütünü dışındaki şeylerin helal olduğunu⁴¹³ bildiren rivâyet ve görüşlerle karşılaşırız.

Bu rivâyetleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar avret mahallinin haram kılınması ve edep yerinin haram kılınmasıdır. Zaten birincisini Hanefî ve Mâlikîler tercih etmiş, ikincisini de Şâfiler tercih etmiştir. Aynı zamanda Hanefî mezhebinde, imamlar arasında her iki görüşe kâil olanlar vardır. Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf izârla korunmayı şart koşarken, İmam Muhammed ise edep yerinden korunmayı şart koşmuştur.⁴¹⁴

Hayzın müddetine gelince; Hanefîlere göre hayzın en azı üç, en çoğu ise on gündür.⁴¹⁵ Şâfiîlere göre hayzın en azı birgün, en çoğu ise onbeş gündür.⁴¹⁶ Mâlikîlere göre hayız için bir zaman tayin edemeyiz. Bu iş, kadının âdetine ve bünyesine bağlı bir durumdur. Kişilere göre farklılık arzedebilir.⁴¹⁷

Cinsel ilişkiye engel olan şey, kadının hayız olmasıdır. Bu mâni ortadan kalkınca, yasaklanan şey de helal olur. Hayzın bitmesi ve yaklaşmanın serbest olması, âyetteki **يَطهرن** fiilinin kırâatına ve ona göre anlamlandırılmasına bağlıdır. Mezhepler arasındaki görüş farklılığı da buradaki kırâat farkından kaynaklanmaktadır. Kırâatın farklı olması, doğal olarak hükümlerin de farklı olmasına sebep olmaktadır. Kırâat farklarının kaynağı ise, bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v)'dir. Okumada getirilen bu

⁴¹⁰Buhârî, *age.*, *Kitâbü'l-Hayz*, I/115; Tirmizî, *age.*, *Bâbü'l-Hayz*, I/239; İbn Mâce, *age.*, *Bâbü'l-Hayz*, I/208; Nesaî, *Bâbü'l-Hayz*, I/189.

⁴¹¹Ebû Dâvûd, *age.*, I/70.

⁴¹²İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmâduddîn İsmâil el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1401, I/259-260.

⁴¹³Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli'l-Âyi'l-Kur'an*, Mısır, 1954, II/383.

⁴¹⁴Ebu'l-Berekât, *age.*, I/176.

⁴¹⁵İbn Âbidin, Muhammed Alâuddîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, İstanbul, 1291 h., I/293.

⁴¹⁶İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed, *el-Muğni*, Beyrut, 1972, I/320.

⁴¹⁷Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Mısır, ts., I/50-51.

kolaylık,hükümlerde de farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu âyetten de, kırâat ihtilâfından kaynaklanan iki farklı hükmü görmekteyiz.

Birincisi: Bu fiilin tahfif (şeddesiz) ile okunması ile meydana gelen hükümdür. Bu şekilde okuyan imamlar; Nâfi, Ebû Amr, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Hafs'dır.⁴¹⁸Bu okuyuşa göre âyetin mânâsı şu şekilde olmaktadır: "Kadınlara hayız kanı kesilinceye kadar yaklaşmayın." Hanefiler, tahfif ile okumayı esas alarak istinbatta bulunmuşlardır. Onlara göre eğer kan, hayız günlerinin üst sınırında kesilirse, kadına yıkanmadan yaklaşmak câizdir. Bu durumda yıkanma şart koşulmamıştır. Yok eğer hayız kanı, on günden aşağı olmak üzere bir vakitte kesilirse o zaman kadının ya yıkanması veya üzerinden bir namaz vaktinin geçmesi lazımdır ki ona yaklaşmak câiz olsun.⁴¹⁹Hanefî fakihlerinin bu kırâatla amel etmelerinin sebeplerine gelince; onlar, âyette geçen حتى kelimesinin gaye için olduğunu savunurlar. Kendinden önceki cümlenin mânâsı, kendinden sonraki cümlenin hilâfıdır. Bu durumda حتى kelimesi, anlam yönünden bir nevî iki zıt cümlenin arasında bulunur. Bu bağlamda anlam, hayız halindeki kadına yaklaşmayı önce menetmekte; حتى kelimesi bu yasağa bir sınırlama getirmektedir. İkinci sebebe gelince,bu fiil tahfif yerine şedde ile okunduğu zaman bile, yine kanın kesilmesi anlamını ifade eder. Bu durumda, her iki kırâatta da kanın kesilmesi mânâsı vardır.⁴²⁰

Cessâs bu konuda şunları söylemektedir: Bu fiil tahfifle okunduğu zaman, kanın kesilmesi mânâsına gelir, yıkanmak mânâsı yoktur. Çünkü hayızlı bir kadın kanı kesilmeden önce yıkanacak olsa, hayızdan kurtulabilir mi? Tabii ki kurtulamaz. Bu sebeple, bu fiil tahfifle okunduğu zaman sadece kanın kesilmesi mânâsına gelir.Kelime şeddeli okunsa bile yine iki mânâsı vardır: Birincisi, kanın kesilmesi, ikincisi yıkanmadır. Tahfifli kırâatın bir mânâyâ gelmesi şeddeli kırâatın da iki mânâyâ gelme ihtimalinin bulunması

⁴¹⁸Dimyâtî, *age.*,s.157; Pâlevî, Abdulfettah, *Zübdetü'l-İrfân*, İstanbul, 1312 h., s.34; Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.49.

⁴¹⁹İbn Âbidîn,*age.*,I/303.

hasebiyle **يطهرن** kırâatı muhkem; **يظهرن** kırâatı ise müteşâbihdir. Müteşâbih kırâat ise muhkem olana hamledilir. Böylece her iki kırâatın taşıdığı mânâ bir vecihte ortaya çıkmış olur. O halde her iki kırâatın zahirî tarafı, kanın kesilmesiyle yaklaşmanın mübah olduğunu ortaya koyar.⁴²¹

İkincisi: Şâfiî ve Mâlikîlerin şeddeli kırâata göre amel ettiğini belirtmiştik. Bu kırâatı okuyan imamlar ise Hamze, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir'dir.⁴²² Übeyy İbn Kâ'b ve İbn Mes'ud da **يتظهرن** şeklinde okumuşlardır. Ayrıca Taberi de bu okuyuşu tercih etmiştir⁴²³. Enes b. Mâlik'in mushafında da **يطهرن** şeklindedir.⁴²⁴ Bu kırâatlar, ister Peygamber'den duyulsun, isterse tefsir mahiyetinde yazılmış olsun şeddeli kırâata uygun düşmektedir. Çünkü **يطهرن** fiilindeki **ت** harfi mahrec birliği sebebiyle **ط** harfi ile idğam edilirse ; **يظهرن** şekline girer. Bu zatların farklı kırâatlarının çoğu, daha ziyade Hz.Peygamber (s.a.v)'den öğrenerek kendi mushaflarına yazdıkları tefsir mahiyetindeki şeylerdir.⁴²⁵

Şâfiî ve Mâlikî fukahâsı, bu kırâata göre mânâ verdiklerinden, hayız kanının kesilmesini yeterli görmeyerek, bunun yanında yıkanmanın da lazım geldiğine kâni olmuşlardır. Bunların bu kırâatı tercih etmelerindeki delillerden biri, iki mütevâtir kırâatın arasını cem' etme gerekliliğidir. Çünkü mütevâtir kırâatlar, icmâ ile hüccet kabul edilmiştir. Birisini alıp diğerini terketmek câiz değildir.⁴²⁶ Tahfif ile okunduğunda mânâ, kanın kesilmesinden ibarettir. Şedde ile okunduğu zaman anlam yıkanmak olur. Dolayısıyla her ikisinin arasını bulmak mümkündür. Teşdîd ile okunduğunda hem kanın kesilmesi, hem de yıkanmak gerekli olur. Bu sebeble hayızlı

⁴²⁰Ebu's-Suûd,Muhammed b. Muhammed el-İmâdi,*İrşâdü aklı's-Selim ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, ts.,I/222.

⁴²¹ Cessâs,*age.*, I/349.

⁴²² Abdul fettah, *el-Budûru'z-Zâhire*, s.49;Pâlevi,*age.*,s.24.

⁴²³ Taberi,*age.*,III/88.

⁴²⁴ İbn Hâleveyh,Hüseyin İbn Ahmed,*Kitâbü Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'an*,Nâşir,Arthur Jeffery,Mısır,1934,s.14.

⁴²⁵ Küçükkalay, Hüseyin,*Abdullah İbn Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*,Konya,1971,s.39.

⁴²⁶ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*,I/51.

kadına yaklaşma yasağının son bulması, ancak iki işin husûlü ile olur. Bunlar da, kanın kesilmesi ve yıkanmadır.⁴²⁷

Ayrıca sülâsî mânâda kullanılması mecâzidir. Âyetin devamında gelen **ويحب المتطهرين** sözünde bu durumu ortaya koymaktadır. Bu âyetteki temizlenme isteksiz, ihtiyarsız olsa idi, Allah Teâlâ sevmek kelimesini kullanmazdı. Çünkü kanın kesilmesi tercihe bağlı bir olay değildir. Bu durum da gösteriyor ki, teşdid ile okumadan gaye , insanın kendi isteği ve müdahalesiyle meydana gelen temizlenmedir.⁴²⁸ Taberi(310/922) ise, teşdid kırâatını tercih ettiğini, bu konuda icmâ vardır demekle göstermektedir. Ancak Taberi'nin icmâ anlayışı, îzâha muhtaç bir durumdur. Çünkü tahfif kırâatıyla amel edenlerin görüşleriyle birlikte tâbiinden bazı imamlardan, bu görüşü destekleyen rivâyetlerin olduğunu açıklıyor.⁴²⁹ Teşdid kırâatıyla amel edenlerin bir başka delilleri de şöyledir: Eğer tahfif kırâatıyla amel edilirse, en son müddetinde kanın kesilmesiyle kadına yaklaşmak mümkün olur. Ancak teşdid kırâatı ile amel edilirse, kanın kesilmesi yaklaşılmaya yeterli değil, buna ilâve olarak yıkanması zarûridir. Bu sebeble bir meselede “ibâhe” ve “tahrîm” karşı karşıya gelse, yasak tarafın tercih edilerek ihtiyatla hareket edilmesi, tercihe daha uygundur.⁴³⁰

Sonuç olarak mütevâtir kırâatlar arasında tercihin câiz olmadığı esasına göre görüşleri bir değerlendirmeye tâbi tutarsak Hanefîlerin görüşleri daha ağır basmaktadır. Çünkü hem kırâat açısından ve hem de mânâ açısından meseleye yaklaştıklarını müşâhede ediyoruz. Hükümde her iki kırâatla amel edildiğini ortaya koymuşlardır. Müfessirimiz Ebu'l Berekât da Hanefî Fukahâsından olması sebebiyle Hanefîlerin görüşlerini şöylece ifade etmiştir: “Hafs dışında Kûfî imamlar teşdid ile okumuşlardır. Bu da **يغتسلن** yıkanmak anlamındadır. Bu fiilin aslı **يتطهرن** şeklindedir.

⁴²⁷ Râzî, Muhammed Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Mısır, ts., V/68.

⁴²⁸ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, tahk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Mısır, 1974, I/167-168.

⁴²⁹ Taberî, *age.*, II/385.

⁴³⁰ Cessâs, *age.*, I/139.

Mahrec yakınlığı sebebiyle ط harfi ت harfine idgam edilmiştir. Diğer imamlar kanın kesilmesi anlamına يطهرن şeklinde tahfifle okumuşlardır. Her iki kırâat da iki âyet gibidir. Bu yüzden biz her iki kırâatla da amel ettik. Tahfif kırâatıyla amel ederek; yıkanmasa da on günden yukarısı için yani hayızın kesilmesinden sonra yaklaşmak câizdir. Teşdid kırâatıyla amel etme durumunda ise ancak yıkandıktan sonra veya bir namaz vaktinin geçmesiyle yaklaşmak câiz olur. İkinci mânâyâ hamletmek birincisinden daha evlâdır. Çünkü, bilindiği üzere onlardan biriyle amel, diğerinin ıskâtını gerekli kılar.⁴³¹ Ayrıca müfessirimiz Şâfiîlerin tercihini de kısaca zikrederek, فاذا تطهروا âyetini delil olarak ileri sürdüklerini belirtmektedir.⁴³²

Görüldüğü gibi Ebu'l-Berekât, Hanefî mezhebinin önemli imamlarından olmasına karşılık mezhebinin görüşünü tefsirinin uslûbuna uygun bir şekilde, öz olarak ifade edebilmiştir. Bununla birlikte Şâfiîlerin görüşlerini de ihmal etmemiştir.

c. Mâide Sûresi 5/6.âyet: يا ايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلاة فاغسلوا وجوهكم ، وايد يكم الى المرافق وامسحوا برؤوسكم ورجلكم الى الكعبين “Ey iman edenler namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınıza meshedip, topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayınız”

Bu âyette fikhî tartışmalara sebep olan kırâat ihtilâfının bulunduğu lafız ار جلكم kelimesidir. Bir kısım kırâat imamı bu kelimeyi mensup okurken, diğer bir kısmı da cer ile okumuşlardır. Her iki okuyuş da mütevâtir kırâatlardandır. Nâfi, İbn Âmir, Hafs Kisâi⁴³³ ve Ya'kûb⁴³⁴ bu kelimeyi جلكم şeklinde mensub okudular. Diğer imamlar ار جلكم şeklinde cer ile okudular⁴³⁵. Ayrıca Hasan Basrî'den ار جلكم şeklinde merfu ile okuyuş da nakledilmiştir.⁴³⁶ Ona göre bu durumda bu kelime haberi mahzuf mübtedadır. Haberi اغسلوها şeklinde takdir etmek mümkündür. Nasb okuyuşuna göre, “

⁴³¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/176; Bkz. Cessâs, *age.*, I/350 vd.

⁴³² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/176.

⁴³³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/395.

⁴³⁴ Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.89.

⁴³⁵ Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.89; Ebu'l-Berekât, *age.*, I/395.

⁴³⁶ Abdulfettah, *el-Kırâatü 'ş-Şâzze*, s.42.

başlarınıza meshediniz” cümlesi ,her iki atıf arasında mu’terize(ara cümle)dir. Bu kelime,وجو هكم kelimesine atfedilmiştir.⁴³⁷Bu durumda mânâ takdim-te’hir yaparak şu şekildedir: “Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi,topuklarınıza kadar ayaklarınızı ve başlarınızı meshedin.” Cer okuyuşu ise lafız cihetiyle بروو سكم kelimesine atıftır. Çünkü ayaklar yıkanan üç organdan biridir ve üzerine su dökmekle yıkanır.Böylece de yasaklanmış israftan korunmuş olur. Burada meshedilen şeye atıf vardır. Ona da meshedilsin diye değil. Ayaklara su dökme hususunda ölçülü olmanın da vâcib olduğuna, bir uyarı vardır.⁴³⁸ Çünkü başı meshetmekten sonra gelmiştir.

Ehl-i Sünnet ve Zeydiyye nasb kırâatıyla, Şia ise cer kırâatıyla amel etmişlerdir. Zâhiriler ise bu iki kırâatın her birinden anlaşılan mânâ, diğerinden elde edilen mânâdan daha zâhir olmadığına inandıkları için, ayakların hükmünü yemin keffareti gibi muhayyer bir vâcip görmüşlerdir. Ayrıca Zeydiyye’den bu görüşü savunanlar da vardır.⁴³⁹

Ehl-i Sünnet’in görüşünü destekleyen birçok hadis zikredilmiştir.⁴⁴⁰ Ayrıca bunların yanında bir de aklî deliller getirilmiştir.⁴⁴¹ Buna karşılık Şia da kendi görüşlerini destekleyen Ehl-i Beyt’den nakiller ve aklî, lugavî deliller serdetmişlerdir.

Bizim burada bütün bu delilleri teker teker zikretmeye imkanımız el vermiyor. Zaten bu durum da tezimizin amacını aşar. Ancak delilleri belli başlıklar altında toplamak mümkündür.

1-Mutlak olarak nasb ve cer kırâatının ayakların yıkanmasına hamledildiği durum:Bu durumu destekleyen delillerin başında hadisler gelmektedir.Abdullah b. Amr’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle

⁴³⁷ Dimyâtî, *age.*, s.198.

⁴³⁸ Ebu’l-Berekât, *age.*, I/395.

⁴³⁹ Râzî, *age.*, XI/161.

⁴⁴⁰ Bkz. Buhârî, *age.*, *Kitâbü’l-Vudû*, I/70-73,78,80; Müslim, *age.*, *Bâbü’l-Vudû*, I/204-205,210-211; Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, I/110; Ebû Dâvûd , *age.* , *Bâbü’l-Vudû*, I/26-37; Nesâî, *age.* , *Bâbü’l-Vudû*, I/64,65,77-79.

demektedir:Yaptığımız yolculuklardan birinde Hz. Peygamber (s.a.v) geride kalmıştı da, bize arkadan yetişmişti.Vaktin girmesi sebebiyle biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesheder gibi suyu kıt kullanıyorduk. Bu vaziyeti görünce en yüksek sesiyle iki veya üç kez “Cehennem’de yanacak ökçelere yazık” buyurdu.⁴⁴² Hadislerden sonra aklî ve lugavî deliller gelmektedir. Ayakları yıkamak, hem nasb kırâatı,hem de cer kırâatı ihtiva eder. Çünkü ayakları yıkamakla mesh de yapılmış olur.⁴⁴³Mesh,yıkamak ve abdest almak anlamına gelmektedir.⁴⁴⁴ Teyemmüm ve abdest alırken meshetme işinde hiçbir sınırlama yoktur, eğer ayaklar meshedilseydi topuklara kadar diye bir sınırlamaya ihtiyaç kalmazdı. ⁴⁴⁵ Cer ile okunması civâr-ittiba(kendinden önceki kelimeye uyum sağlaması) sebebiyledir.⁴⁴⁶ Bunun faydası ise ayaklar yıkanırken suyun fazla israf edilmemesi ve meshe yakın bir yıkama ile yetinilmesidir.⁴⁴⁷ Çıplak ayaklara meshetmenin câiz görülmesi, âyetin sonundaki **ولكن يريد ليظهركم** “Allah sizin için tam temizlenmenizi ister” sözüne ters düşer.⁴⁴⁸

2-Nasb Kırâatı ile çıplak ayakların yıkanması, cer kırâatı ile mest giyilmiş ayakların meshi söz konusu olduğu durum: Allah Teâlâ’nın “ayaklarınızı topuklarınıza kadar yıkayınız” sözünün, her abdest alanın ayaklarını yıkamakla sorumlu tutulmasına da ihtimâli vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) ‘in bir abdest ile birkaç namaz kılması, her namaza kalkana abdest almanın farz olmadığını nasıl gösteriyorsa, aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.v)’in mestler üzerine meshetmesi de, ayakları yıkama emrinin mest

⁴⁴¹ Bkz.Cessâs, *age.* ,II/345 vd.;Alûsî, Mahmûd Ebu’l-Fadl, *Rûhu’l-Meâni Fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’il-Mesâni*,Beyrut, ts.,VI/73 vd.; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed,*el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*,Kahire, 1372 h., VI/91vd.;Râzî, *age.* ,XI/162vd.

⁴⁴² Buhârî, *age.*,*Kitâbü’l-Vudû*,I/21-49;Müslim, *age.* ,*Bâbü’l-Vudû*, I/214.

⁴⁴³ Râzî,*age.* ,XI/162.

⁴⁴⁴ Kurtubî, *age.*,VI/92; Alûsî, *age.*, VI/74.

⁴⁴⁵ Meybûdî,Ebu’l-Fadl Reşûdiddin, *Keşfü’l-Esrâr ve Umdetü’l-Ebrâr*,Tahran,1380 h., III/39-40.

⁴⁴⁶ Kurtubî,*age.*, VI/94.

⁴⁴⁷ Ebu’s-Suûd, *age.*, III/11;Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an-Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’t-Te’vil*, Kahire, 1968, I/597;Ebu’l-Berekât, *age.*, I/395.

⁴⁴⁸ Elmalılı,M.Hamdi Yazır,*Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, 1939,III/585.

giymemiş kişilere de delâlet ettiğini gösterir. Çünkü kişi o mestleri ayaklarını da yıkamak sûretiyle abdestini tam olarak aldığı zaman giymiştir. Bu sebeble mest üzere mesh vermek, ne Allah'ın kitabına ve ne de abdeste muhâlif bir şey değildir.⁴⁴⁹ Cer kırâatındaki mesh, hususi mânâsıyla ya hafif yıkama, veya nafîle abdestteki bizâtihi meshetmeyi⁴⁵⁰ gösterdiği gibi umumi mânâsıyla da mestler üzerine meshetmeyi de ifade etmektedir.⁴⁵¹ Bazı âlimler ayaklara meshetme işinin mensuh olduğunu savunurlar.⁴⁵²

3-Nasb ve cer kırâatının mutlak olarak ayaklara mesh etmeye, hamledilmesi durumu: Şîâ mezhebi hem nasb kırâatını hem de cer kırâatını ayakları meshetmeye hamletmişlerdir. Kendi görüşlerini desteklemek için bazı deliller ileri sürmüşlerdir.⁴⁵³

4-Nasb ve cer kırâatının muhayyer vâcib kabul edildiği durum: Zâhiriler hem nasb, hem de cer kırâatından anlaşılan anlam, diğerinden elde edilen mânâdan daha zâhir olmadığına inandıkları için, ayakların hükmünü yemin keffareti gibi muhayyer bir vâcib görmüşlerdir⁴⁵⁴.

Müellifimiz Ebul-Berekât tefsirinde her iki kırâata da yer vermiş ve bu kırâat sahiplerini zikretmiştir. Her iki kırâatı da, yıkamayı esas kabul ederek yorumlamıştır. "topuklara kadar" tahdidi, şüphelinin, meshedilme konusundaki zannından dolayı getirildiği kîl lafzıyla belirtilmiştir. Cer kırâatı civar-ittiba sebebiyle mecrûr kılındığını İbn Abdîrâsûl el-Ahmed Nekkî'nin "Câmiu'l-Ulûm" adlı eserinden naklederek zikretmiştir. Ayrıca hadisle ve 'Ata'nın görüşüyle nasb kırâatını desteklemiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v), ayakları üzerine mesh yapan bir kavmi gördü ve şöyle buyurdu: "Topukları cehennemde olanlara yazık." 'Ata'dan nakledildiğine göre o şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü'nün ashâbından hiçbir kimseyi

⁴⁴⁹Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, tahk. Abdülganî Abdülhâlık, Beyrut, 1400, I/50.

⁴⁵⁰ Taberî, *age.*, VI/135.

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel *age.*, I/120.

⁴⁵² Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Mısır, 1971, I/198.

⁴⁵³ Bkz. Tabatabâi, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut, 1970, V/222; Râzî, *age.*, XI/162-163.

⁴⁵⁴ Bkz. Râzî, *age.*, XI/161.

ayaklarına meshederken görmedim. Ayaklara yapışmış olan kirlerden temizlemek için, bu organların yıkanmasını emretti. Çünkü onlar çokça açıkta bulunur. Namaz, Allah Teâlâ'ya karşı yapılan bir hizmettir. Kirlerden paslardan onun huzurunda tertemiz bulunmak, onu yüceltmeye daha uygun bir davranıştır. Bu, hizmet hususunda en mükemmelidir. Bir padişahın huzurunda olduğu gibi. Bundan dolayı bir kimsenin en güzel elbiselerle namaz kılması daha güzel bir harekettir. Hürmete daha uygun düşmesi sebebiyle sarıkla kılınan namaz başaçık kılınan namazdan daha fazîletlidir⁴⁵⁵.

Görüldüğü üzere Ebu'l-Berekât nasb ve cer kırâatını ayakların yıkanmasına hamletmiştir. Ve bu tercihinin de çeşitli delillerle desteklemiştir. Bu hususta kendisi orijinal bir fikir ortaya koymamaktadır. Kendi mezhebinin görüşlerini, kısa ve öz bir ifade ile farklı görüşlere yer vermeden konuyu arz etmiştir.

Fıkhî konularda, kırâat ihtilâfi sebebiyle çok fazla tartışma gözükmemektedir. Biz, dikkatimizi çeken meşhur örnekleri arz ettik. Zaten müfessirimiz, tefsirinde muhtasar bir uslûb kullandığı için tabîi olarak bu konuya da yaklaşımı aynı olmuştur. Bu konuda, metodunu göstermek için bu kadarıyla yetiniyoruz.⁴⁵⁶

2. Lugavî Tahlillerde

a. Bakara Sûresi, 2/283. âyette; **وان كنتم على سفر ولم تجدوا كاتبا فرهان مقبوضا** "Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız (borca karşılık) alınmış bir rehin de yeterlidir."

Bu âyette kırâat farklılığı **فرهان** kelimesindedir. İbn Kesîr, Ebû'Amr **فرهن** şeklinde,⁴⁵⁷ Diğer imamlar (Nâfî, İbn Âmir, Âsım, Hamze, Kisâi, Ebu Ca'fer, Ya'kûb, Halef) **فرهان** şeklinde okudular.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/395-396.

⁴⁵⁶ Başka örnekler için bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, III/155, IV/193.

⁴⁵⁷ İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, II/ 237; Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.57; Ebu'l-Berekât, *age.*, I/215.

⁴⁵⁸ İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, II/ 237; Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.57.

Taberî, kırâat âlimlerinin bu kelimedede ihtilâf ettiklerini belirterek, Hicaz ve Irak kırâat alimlerinin **فرهان** şeklinde **رَهْن** kelimesinin çoğulu olarak okuduklarını zikretti. Diğer bir cemâatin de, **فرهن** kelimesini, **رهان** kelimesinin çoğulu olarak okuduğunu belirtti. Yani **رهن** kelimesi cem'u'l-cem'(çoğuldan türetilmiş çoğul) dir. Bazı kimseler de **رهن** kelimesinin çoğulu olduğunu söylediler. **سقف - سقف** kelimelerinde olduğu gibi.⁴⁵⁹

حبال - رهان kelimesinin çoğulunun **رهان** olduğu, bilinen bir durumdur. **حبال** - **حبل** kelimelerinde olduğu gibi . Ebû Amr'ın **فرهن** şeklindeki okuyuşunu Ahfeş çirkin bulmaktadır. Nedeni **فعل - فعل** şeklindeki çoğul yapımlar şâzddır.⁴⁶⁰

Yukarıda zikrettiğimiz **رهن** kelimesi, çoğul olan **رهان** kelimesinin çoğuludur şeklindeki görüşe, itiraz edilmiştir.⁴⁶¹

Huccetû'l-Kırâat isimli eserin müellifi Ebû Zur'a, bu kelimenin lugavî tahlilini yaparken şunları söylüyor: **فرهن** şeklindeki kırâatın delili Ebû Amr'dan gelen bir rivayettir. O bu rivayetinde şöyle dedi: “**فرهن** şeklindeki okuyuşun sebebi; ödül karşılığındaki at yarıştırmak anlamındaki **راهن** fiilinin masdarı olan **رهان** kelimesiyle, onun dışındaki başka anlamlara gelen **رهن** kelimesinin çoğulu olan **رهان** kelimesinin arasını ayırmak içindir. **رهن** çoğulu olan **رهن** ise böyle bir karışıklığa sebep olmaz.” **فرهان** şeklindeki kırâatın delili de, Arapça'daki **بحر - بحار, عبد-عباد, نعل - نعال, كلب-كلاب** , **فعل-فعال** kalıplarıdır.⁴⁶²

Ebu'l-Berekât bu âyetteki kırâat hakkında şunları söylemektedir: “Mekkî(İbn Kesîr), Ebû 'Amr **فرهن** şeklinde okudular. Yani borca karşılık sağlama alınmış bir rehin anlamındadır. **رهان** ve **رهن** kelimelerinin her ikisi de **رهن** kelimesinden çoğul yapılmıştır. **بغال - بغال, سقف-سقف** kalıplarında olduğu gibi **رهن** kelimesi aslında masdar olup rehin alınan şeye isim

⁴⁵⁹ Taberî, *age.* ,III/140.

⁴⁶⁰ Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, Tahk.Hamze Fethullah, Beyrut, 1988/1408, s.260.

⁴⁶¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, ts., XIII/188.

⁴⁶² Ebû Zur'a , *age.*, s.152.

Müellifimiz bu âyetteki kırâat hakkında şunları söylemektedir: “Mekki (İbn Kesîr),Basrî (Ebu Amr) ve Nâfi لايَضِرُّكُمْ şeklinde, يَضِرُّه - ضاره fiilinden ضره anlamında okumuşlardır. Bu kırâat zaten açıktır. Ancak problem diğer imamların kırâatlarındadır. Çünkü bu kelime şartın cevabıdır ve cezmedilmiştir. Müfaddıl’ın Âsım’dan rivayet ettiği kırâatında olduğu gibi لا يَضِرُّكُمْ şeklinde fetha ile okunması gerekir. Ancak râ harfi, dâd’ın dammesine tâbi olması sebebiyle damme okunmuştur, مد ياهذا cümlesinde olduğu gibi.”⁴⁶⁹

Yukarıda da ifade edildiği gibi her iki kırâatla ilgili izahı, ihtiyaç nisbetinde yapmaktadır. Açıklanması gereken yeri, tek izahla yeterli görmüştür.

c. Kehf Sûresi, 18/77.âyette: قال لو شئت لآخذت عليه اجرا “Musa: Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi.”

Musa (a.s)’ın Hızır’la yolculuğu anlatılan bu âyet-i kerimedeki kırâat farklılığı لآخذت kelimesindedir. Basriyyân, (Ebu Amr,Ya’kûb), İbn Kesîr لآخذت şeklinde okudular. Bu aynı zamanda İbn Mes’ud,Hasen Basrî ve Katâde’nin okuyuşudur.⁴⁷⁰ Diğer imamlar (Nâfi, İbn Âmir, Âsım Hamze, Kisâi, Ebû Ca’fer, Halef) لآخذت şeklinde okudular.⁴⁷¹

Bu kelimedede bazı kırâat imamları ذ harfini ت harfine idgam ettiler, bazıları da idgam etmedi.⁴⁷² İbn Kesîr ve Hafs ت harfinin yanındaki ذ harfini izhar ile okudular. Yani ت harfine idgam etmediler.Ya’kûb’un râvisi Ruveys(238/852)’den her iki şekilde de rivayet gelmiştir.⁴⁷³

لا يَضِرُّكُمْ kırâatının aslı اذخ fiilindedir.⁴⁷⁴ Başka görüşe göre iftiâl babından olup aslı تخذ fiilidir. اتبع fiilinin aslının تبع olduğu gibi. Basra kırâat

⁴⁶⁹ Ebu’l-Berekât, *age.*,I/268.

⁴⁷⁰ Kurtubî,*age.* ,XI/32.

⁴⁷¹ İbnü’l- Cezerî, *en-Neşr*, II/ 314;Abdulfettah, *el-Budûru’z-Zâhire*,s.195.

⁴⁷² Kurtubî, *age.*,XI/32.

⁴⁷³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II/15.

⁴⁷⁴ Taberî, *age.* ,XV/291.

imamlarına göre bu kelimenin aslı **تخذ** fiili değildir,⁴⁷⁵ **تخذ** fiilidir. Bu durumda bu şekil okuyuşun iki vechi vardır.⁴⁷⁶

تخذ **لافتعلت** kalıbında **تخذ** şeklindeki kırâata göre bu kelimenin aslı **تخذ** fiilidir. Onlar **ت** harfini kelimenin aslından zannettiler. Onlar yanında kelam **فعل - يفعل** kalıbında olur. Bu Hûzeyl'e ait bir lugattır.⁴⁷⁷

Taberî bu kırâatları tenkide tabi tutarak şunları zikrediyor: “Bana göre, bu konuda doğru olan şey Arab’ın lugatlarından olan bu her iki lugat da aynı anlamdadır. Okuyucu hangi kırâatı tilâvet ederse isâbet etmiş olur. Ancak ben şeddeli kırâatı tercih ediyorum. Çünkü o, her iki lugatın en fasihi, en meşhuru ve Arab’ın dilinde en çok kullanılanıdır.”⁴⁷⁸

Müellifimiz, kırâat farklılıklarıyla birlikte **ذال** harfinin idgam ve izhar durumunu da zikretmiştir: Basrî **تخذ** şeklinde **ذال** harfini **ت** harfine idgam ederek Mekki (İbn Kesîr) de izhar ederek okudu. Hafs ise **تخذ** şeklinde **ذال** harfini izhar ederek, diğerleri **ذال** harfini **ت** harfine idgam ederek okudular **تخذ** fiilindeki **ت** harfî, **تبع** fiilindeki **ت** harfî gibi kelimenin aslındandır. **اتخذ**, ifti’âl babındandır. **تبع - اتبع** fiilinde olduğu gibi **الاتخذ** kelimesinden değildir.”⁴⁷⁹

Görüldüğü gibi Ebu’l-Berekât kelimenin aslını tek lugata bağlamış diğer görüşlere itibar etmemiştir. Müellifimiz tefsîrinde kırâatları lugavî yönden tahlil etme hususuna büyük ağırlık vermiştir. Eserin her tarafında bu yöndeki tahlillere rastlamak mümkündür.⁴⁸⁰

3.İ’rab Tahlillerinde

a. Bakara Sûresi, 2/219.âyet: **ويسئلونك ما إذا ينفقون قل العفو كذ لك يبين الله لكم**
“Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar.
“İhtiyaç fazlasını” de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.”

⁴⁷⁵ Beydâvî, *age.*, III/515.

⁴⁷⁶ Ebû Zur’a, *age.*, s.426.

⁴⁷⁷ Taberî, *age.*, XV/291.

⁴⁷⁸ Taberî, *age.*, XV/291.

⁴⁷⁹ Ebu’l-Berekât, *age.*, III/37-38.

Bu âyette kırâat ihtilafı, العفو kelimesinin i'rabındadır. Ebu Amr العفو قیل şeklinde merfu olarak okumuş, diğer kırâat imamları العفو قیل şeklinde mensub olarak okumuşlardır.⁴⁸¹ Ayrıca Hasen Basrî, Katâde ve Ebû İshak da ref kırâatı okudular.⁴⁸²

العفو kelimesinin anlamında ihtilaf edilmiştir. Bu kelime; artık, ziyade, infakta ortayolu tutmak, Rasulullah'a getirilen az veya çok şey, malların temiz olanı ve farz olan sadaka gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸³

Taberî(310/922)'ye göre uygun olan görüş “artık, ziyade” anlamındaki الفضل kelimesiyle tefsir edilen görüştür. Araplarda da bu anlam kullanılmaktadır.⁴⁸⁴ Müellifimizin tercihi de budur.⁴⁸⁵

Nasb okuyanlar ماذا lafzını tek kelime kabul ettiler. Ve ينفقون kelamıyla, nasb makamında kabul edildi. Buna bağlı olarak العفو kelimesi de nasb edildi. Çünkü ما 'nın cevâbının i'rabı, ما 'nın i'rabı gibidir yani onun i'rabını alır.⁴⁸⁶ Bu durumda anlam “Sana hangi şeyi infak edeceklerini soruyorlar.” şeklinde olur.⁴⁸⁷

Ref okuyanlar ise, “ما” yı isim, “ذا” yı da الذی anlamında onun haberi yaptılar. Bu durumda anlam şöyle olur.: “İnfak edeceği şey nedir?” dedi. O da “İhtiyaç fazlası” dedi. Yani infak edeceği, ihtiyaç fazlasıdır. Cevap, soru lafzının anlamında gelmiştir.⁴⁸⁸ ينفقون kelimesiyle birlikte mevsûle dönen zamiri de gizlendi. Onun hazfedilmesi ise ismin uzunluğu sebebiyledir.⁴⁸⁹

Taberî(310/922)'ye göre, hangi kırâatla okunursa okunsun anlam yakınlığı sebebiyle doğrudur. Taberî, nasb kırâatının, kırâat imamlarının

⁴⁸⁰ Bkz.Ebu'l-Berekât, *age.*, I/ 212, III/ 31- 32, 35- 36, 38, 41, IV/ 226, 289, 378, 397, 401, 435, 473.

⁴⁸¹ İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, II/ 227.

⁴⁸² Kurtubî, *age.*, III/61.

⁴⁸³ Taberî, *age.*, II/364-368.

⁴⁸⁴ Taberî, *age.*, II/365.

⁴⁸⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/174.

⁴⁸⁶ Mekkî b. Ebi Tâlib el-Kaysi Ebû Muhammed, *Müşkilü İ'rabî'l-Kur'ân*, tahk.Hatem Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, 1405, I/129.

⁴⁸⁷ Taberî, *age.*, II/368.

⁴⁸⁸ Ebû Zur'a, *age.*, s.133-134: Kurtubî, *age.*, III/61.

⁴⁸⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *age.*, I/129.

çoğunun okuyuşu olması ve daha meşhur olması sebebiyle, daha hoşuna gittiğini söylüyor.⁴⁹⁰

Müellifimiz de bu hususta aynı mânâdaki ifadelerle şöyle demektedir: “İhtiyaç fazlası malı Allah yolunda sarfetmek İslâm’ın ilk dönemlerinde farzdı. Bir kimse zirâat ehli olduğunda bir senelik azığına saklar fazlasını Allah yolunda harcar. Zanâatkâr olduğunda da bir günlük azığına saklar, fazlasını yine Allah yolunda harcardı. Bu durum zekat âyetiyle nesh edildi. Ebû Amr العفو şeklinde okudu. Nasb okuyanlar ماذا lafzını ينفقون kelimesiyle nasb makamında tek bir isim kabul ettiler Buna göre cümlenin takdiri: De ki: “İhtiyaç fazlasını infak (Allah yolunda harcamak) edecekler.” şeklinde olur. Ref okuyanlar ise ما yı mübteda, sılası ile birlikte ذا yı da, haber yaptılar. ذا anlamındadır. ينفقون kelimesi de onun sılasıdır. Yani infâk (Allah yolunda harcanacak şey) edilecek şey nedir? Cevab “O ihtiyaç fazlasıdır” şeklinde gelir. Cevabın soruya uygun düşmesi için cevabın i’rabı, sorunun i’rabı gibidir.”⁴⁹¹

Görüldüğü gibi kendi metodu çerçevesinde tartışmalara girmeden tek düze görüşlerini arzetmiştir. Her iki kırâatın i’rabını, klasik geleneğe uygun olarak net bir şekilde ortaya koymuştur.

b. Yunus Sûresi, 10/23.âyet: فلما انجيتهم اذا هم يبغون فى الارض بغير الحق يا ايهاالناس انما بغيكم على انفسكم متاع الحيوه الدنيا ثم اليها مرجعكم فتنبئكم بما كنتم تعملون “Fakat Allah onları kurtarıncaya bir de bakarsın ki onlar, yine haksızlık yere taşkınlık ediyorlar. Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir; (bununla) sadece fâni dünya hayatının menfaatını elde edersiniz; sonunda dönüşünüz yine bizedir. O zaman yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz.”

Bu âyette kırâat ihtilafı متاع الحيوه الدنيا lafzındadır. Hafs ع harfinin fethasıyla متاع الحيوه şeklinde diğer kırâat imamları متاع الحيوه şeklinde ع

⁴⁹⁰ Taberî, *age.*, II/368.

⁴⁹¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/174.

harfinin dammesiyle okudular.⁴⁹² Ayrıca İbn İshak ve Mufaddıl da Hafs'la beraber nasb kırâatı okumuşlardır.⁴⁹³

Nasb kırâatına göre kelâmın tahlîli şu şekillerde olur: **بغيمك** mübteda, **على انفسكم** haberdir. **متاع** kelimesi de ayrı bir cümlede müekkked bir masdardır. Bu cümlelerin takdiri **متاع الحيوة الدنيا** şeklinde olur.⁴⁹⁴ Başka bir takdir , **متاع** cümlesi Mef'ûlün bihdir. Buna göre âmili **بغيمك** cümlesidir. **البغى** kelimesi de talep manasındadır. Bu izaha göre cümlelerin takdiri **على انفسكم** şeklinde olur. **على انفسكم** cümlesi ise haber olamaz. Çünkü masdar, haberinden sonraki cümlede amel etmez. Bilakis bu cümle **بغيمك** mastarına müteallaktır. Böyle olunca da haberin hazfedilmesi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda **متاع الحيوة الدنيا** **على انفسكم** şeklinde cümleyi takdir ederiz.⁴⁹⁵ **متاع** kelimesinin **متاع الحيوة الدنيا** anlamında zaman zarfı olduğu da söylendi. Yine **متاع الحيوة الدنيا** anlamında **متاع** leh olduğu da ifade edilmiştir. Başka bir görüşe göre **متاع** anlamında mensub kılınmıştır. Bir görüşe göre de **ممتعين** şeklinde **متاع** anlamında masdar olup, haldir.⁴⁹⁶

Ayrıca **متاع** şeklinde **انفس** kelimesinin sıfatı olarak okunmuştur. Buna göre kelam **متاع ذوات** şeklinde olur. Yine bu kelimenin ism-i fâil anlamında masdar olması da câizdir. Ancak bedel olması zayıf bir durumdur.⁴⁹⁷

Ref kırâatına göre kelâmın tahlili şöyle olur: Bu kırâatın İ'râbının tahlili iki şekilde olur. Biri **على انفسكم** **متاع الحيوة الدنيا** cümlesi, **بغيمك** **على انفسكم** cümlesinin haberidir. Bu durumda **على** harfî **بغيمك** kelimesine taalluk eder. Diğeri: Söz , **على انفسكم** **بغيمك** kelâmıyla tamamlanır. Yani **بغيمك** mübteda, **على انفسكم** haberdir. **على** harfî **كانن** gibi mahzûf (düşürülmüş) bir fiile döner. **بغيمك** masdarına taalluk etmez. Bu durumda **متاع** cümlesi; mahzûf

⁴⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/ 283; Abdulfettah, *el-Kırâatü 'ş-Şâzze*, s.143.

⁴⁹³ Şevkânî, *age.*, II/435; Taberî, *age.*, XI/ 101.

⁴⁹⁴ Şevkânî, *age.*, II/435; Beydâvî, *age.*, III/192.

⁴⁹⁵ Ebu'l-Beka Abdullah b. Hüseyin el-'Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, tahk. Ali Muhammed el-Bicâvî, by., ts., II/26-27.

⁴⁹⁶ Şevkânî, *age.*, II/435.

⁴⁹⁷ Ebu'l-Bekâ, *age.*, II/27.

mübtedanın haberidir. **متاع** **هو** gibi.⁴⁹⁸ Veyahut da **بغيم** kelamının, ikinci haberidir.⁴⁹⁹

Müellifimiz de genel olarak bu konudaki görüşleri kısaca ifade etmiştir. Hafs'ın okuyuşunu takdir ettiği cümle içinde şu şekilde işaret etmiştir: “**بغيم** **تتمتعون متاع الحيوة الدنيا** kelimesinin haberidir. Yine Hafs'ın dışındaki kırâat imamlarının ref ile okuduğunu zikrederek şunları söylemiştir: “**بغيم** **على انفسكم** kelimesinin haberidir. **على انفسكم** cümlesi de **بغيم** kelimesine râcidir. **فبغى عليهم** “onlara karşı azgınlık etmişti” (Kasas,76) âyetinde olduğu gibi. Bu izaha göre anlam “kendiniz gibi, kişilerin aleyhine taşkınlığınız” şeklinde olur. Veyahut da haberden sonra haberdir. Veya **متاع الحيوة الدنيا** şeklinde gizli bir mübtedânın haberidir.”⁵⁰⁰

İfade edildiği gibi her iki kırâatın i'rab tahlilini öz bir şekilde sunabilmiştir.

c. Sâd Sûresi, 38/84,85.âyetler: **قال فالحق والحق اقول لاملان جهنم منك وممن** **تبعك منهم اجمعين** “Doğrusu-ki ben hep doğruyu söylerim- mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım! buyurdu.

Bu âyette kırâat ihtilafı **فالحق** kelimesindedir. Âsım, Hamze, Halef **فالحق** şeklinde, diğer kırâat imamları **فالحق** şeklinde okudular.⁵⁰¹ Ayrıca ref kırâatını İbn Abbas, Mücâhid ve A'meş de okudu.⁵⁰²

Başka bir rivâyete göre İbn Abbas ve Mücâhid her iki kelimeyi de (**فالحق والحق**) merfû okudular. Bir rivâyete göre de, her iki kelime mecrûr okundu.⁵⁰³ Bir diğer rivâyete göre birinci kelime mecrûr, ikinci kelime mef'ûl olarak mensûb okunmuştur.⁵⁰⁴

Nasb kırâatının i'rabı şu şekilde yapılmaktadır: **فالحق** kelimesi gizli bir fiille nasbedilmiştir. **ويحق الله الحق** (Yunus,82) âyetinde olduğu gibi.⁵⁰⁵

⁴⁹⁸ Ebû Zür'a ,*age.*,s.330; Ebu'l-Beka, *age.*, II/26.

⁴⁹⁹ Ebu'l-Bekâ, *age.*,II/26.

⁵⁰⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/228.

⁵⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/ 227;Abdulfettah , *el-Budûru'z-Zâhire*,s.274.

⁵⁰² Şevkânî, *age.*, IV/446.

⁵⁰³ Şevkânî, *age.*, IV/446.

⁵⁰⁴ Ebu's-Suûd, *age.*, VII/238-239.

⁵⁰⁵ Ebû Zür'a, *age.*, s.618; Ebu'l-Bekâ, *age.*,II/213; Beydâvî, *age.*, V/55.

kelimesine yemin edilmiştir. Kasem harfi hazfedilmiştir(düşürülmüştür).
Sonra da nasb edilmiştir.⁵⁰⁶ İğrâ sebebiyle nasb olmuştur, **الزمو الحق واتبعوا**
الحق cümlelerinde olduğu gibi.⁵⁰⁷ Her iki kelime de mensûb okunmuştur.
Buna göre cümle **حقا لاملان جهنم والحق اقول** şeklinde olur. Sonra da **حقا**
kelimesine mensûb olduğu halde elif-lam takısı gelmiştir. Çünkü elif-lam
takısının gelip gelmemesi bir şeyi değiştirmez. **الحمد لله** ve **الحمد لله** arasında fark
olmadığı gibi.⁵⁰⁸ Veya **لاملان** cümlesine ait iki müekked masdardır.⁵⁰⁹ Ayrıca
فالحق قلت واقول الحق şeklinde takdir yapılmıştır.⁵¹⁰

Ref kırâatının izâhı şu şekilde yapılmaktadır: **فالحق** mübteda, haberi **منى**
veya **انا** olur. Bu izaha göre cümle **فالحق منى** veya **فالحق انا** şeklinde olur.
Veyahut da haberi, **لاملان** cümlesidir. Arasındaki cümleler itiraz(ara)
cümlesidir.⁵¹¹ Buna göre cümle **فالحق ان املا جهنم منك** şeklinde olur.⁵¹² **فالحق**,
mahzûf mübtedanın haberidir. **انا الحق** cümlesinde olduğu gibi.⁵¹³

فالحق şeklindeki her iki kelimenin ref okunmasına gelince, şu
şekilde izah edilmiştir: Birinci kelimenin durumu ref kırâatında açıklandığı
gibidir. İkincisi ise cümle başı kabul edilerek mübteda yapılmıştır.
Kendinden sonraki cümle de haberidir. Her iki kelimenin mecrûr olması ise
kasem harfi takdir etmekle izah edilmiştir.⁵¹⁴

Ebu'l-Berekât ise söz konusu kırâatları şu şekilde izah etmiştir: Ali
dışında Kûfi **فالحق** şeklinde mübteda olarak merfû okumuşlardır. Yani **الحق**
منى gibi. Veyahut da haber kabul ederek **انا الحق** şeklinde okumuşlardır.
Diğerleri **فالحق** şeklinde mensûb okumuşlardır. Bunlara göre **فالحق** muksemûn
bih (kendisiyle yemin yapılan)' dir. **الله لافعلن** sözünde olduğu gibi. Yani **ب**

⁵⁰⁶ Şevkânî, *age.*, IV/446; Ebû Zur'a, *age.*, s.618; Beydâvî, *age.*, V/55.

⁵⁰⁷ Taberî, *age.*, XXIII/187.

⁵⁰⁸ Taberî, *age.*, XXIII/187.

⁵⁰⁹ Şevkânî, *age.*, IV/446.

⁵¹⁰ Nehhâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, tahk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mekke, 1409, VI/140-141.

⁵¹¹ Şevkânî, *age.*, IV/446.

⁵¹² Taberî, *age.*, XXIII/187.

⁵¹³ Taberî, *age.*, XXIII/187; Ebu'l-Bekâ, *age.*, II/213.

⁵¹⁴ Şevkânî, *age.*, IV/446.

kasem harfi düşürölmüş, sonrada nasb edilmiştir. Cevabı da لاملان cümlesidir.⁵¹⁵

Müfessirimizin tefsîrinde en çok üzerinde durduğu konu, kırâatların i'rab yönünden tahlile tâbi tutulmasıdır. En çok tahlil bu konuda gözökmektedir. Bu konudaki metodunu görmemiz açısından bu kadar örnekle yetindik.⁵¹⁶

4.Sırf Kırâat Bilgisi İçin

a. Bakara Sûresi, 2/219.âyet: **يسئلونك عن الخمر والميسر قل فيهما اثم كبير ومنافع للناس واثمهما اكبر من نفعهما** “Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır, ancak her ikisinin de günahı faydasından büyüktür...”

Bu âyette kırâat ihtilafının bulunduğu kelime كبير lafzıdır. Hamze, Kisâi كثیر şeklinde, Diğer imamlar (Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halef) كبير şeklinde okumuşlardır.⁵¹⁷

Her iki kırâatın ifade ettiği anlam farklarına gelince şunları görmekteyiz:

اثم كبير kırâatına göre anlam, “Her ikisinde de büyük bir günah vardır” şeklinde olur.

اثم كثير kırâatına göre anlam, “Her ikisinde de bir çok günah vardır” şeklinde olur.⁵¹⁸

Hucetü'l-Kırâat müellifi bu kırâatların delilleri üzerinde durarak şunları söylemektedir: “**واثمهما اكبر** kırâatının delillerinden biri **واثمهما اكثر** yerine denmemesidir. Diğer de, büyük günaha düşölen durumlardaki günahlar için كبير lafzı kullanılmasıdır. Buna **الذين يجتنبون كبائر الاثم** “Onlar büyük günahlardan kaçınırlar. (Şûrâ,36)” âyeti delildir. **اثم كبير** da böyledir. Çünkü şarap içmek ve kumar oynamak büyük günahlardandır.

⁵¹⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*,IV/73.

⁵¹⁶ Bkz.Ebu'l-Berekât,*age.*,II/157, III/297,403-404,408,411, IV/5,45,184,187,197,199,203, 237,269.

⁵¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/227;Abdulfettah,*el-Kırâatü 'ş-Şâzze*,s.49.

⁵¹⁸ Taberî, *age.* ,II/ 360; Zemahşerî, *age.* ,I/356; Beydâvî, *age.* ,I/154.

كثير şeklinde okuyanların delillerinden biri “Gerçekten Şeytan içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin sokmak istiyor. Sizi Allah’ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoymak istiyor.(Mâide,91)” âyetidir. Çünkü Allah’ın bu kelamı günahlardan birçoklarını zikretti. Diğer delil de, الائم kelimesi tekil olmakla birlikte çoğulu hedeflenmiştir. Lafzı tekil, mânâsı çoğuldur. Devamındaki ومنافع للناس âyeti bunu gösterir. الائم kelimesiyle منافع kelimesi eşit kılınmıştır. Bu şekilde eşit kılınca da “bir çok” la vasfetmek daha güzel olmaktadır. Eğer bir kimse; “bu durumda واثمهما اكثر şeklinde okunması gerekir” derse, Ona denilir ki “İki yönden bu şekilde okunması gerekmez: Delillerden biri; her iki tarafın da اكبر şeklinde ب harfî ile okunmasında icmâ etmeleridir. İcmâ hasıl olan şeyde de görüş belirtmek câiz değildir. Delillerin diğeri de; ikinci ismin mânâsının, birinci ismin mânâsının zıddına olmasıdır. Çünkü birinci isim “günahlar” anlamında lafız olarak tekil, anlam olarak çoğuldur. ومنافع للناس kelamı bunu göstermektedir. Kelamın takdiri bu durumda قلهما اكثر ومنافع للناس şeklinde olur. يتفيا قلهما اكثر ومنافع للناس şeklinde olur. (Nahl,48) âyetinde de bu şekildedir. Bu âyetteki اليمين kelimesi lafzan tekil, anlam bakımından çoğuldur. Bu sebeble bu kelimenin üzerine الشمال kelimesi cemi olarak atfedilmiştir. اكبر من نفعهما واثمهما âyeti hem lafzan hem de anlam bakımından tekildir. اكبر kelimesinden sonra النفع kelimesinin tekil gelmesi de buna delildir.”⁵¹⁹

Müellifimiz bu hususda şunları söylemiştir: “Düşmanlık, küfürleşmek, kötü söz ve yalancı şahidlik sebebiyle “ o ikisinde büyük bir günah vardır.” Hamze ve Ali كثير şeklinde okudular.”⁵²⁰

Görüldüğü şekilde kısaca bilgilendirmek maksadıyla kırâat farklılığını vererek geçmiştir.

b. Tevbe Sûresi,53.âyette: قل انفقوا طوعا او كرها لن يتقبل منكم انكم كنتم قوما فاسقين “De ki: İster gönüllü ister gönülsüz sadaka verin sizden kabul edilmeyecektir. Çünkü siz yoldan çıkan bir topluluk oldunuz.”

⁵¹⁹ Ebû Zur’a, *age.*, s.132-133.

⁵²⁰ Ebu’l-Bekât, *age.*,I/174.

Kırâat imamları bu âyette كرها kelimesi üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Hamze, Kisâi, Halef كرها şeklinde, Diğer imamlar (Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb) كرها şeklinde okudular.⁵²¹

İbn Abbas dammeli kırâatın meşakkat, fethalı kırâatın da bir şeye zorlamak anlamına geldiğini söyledi. Yine İbn Abbas الكره kelimesini insanın fiili için, الكره kelimesini de kişiyi mecbûr bırakan şey için kullandı. “Bu şeyi çirkin görüyorum ve bu şeye mecbûr bırakıldım.” sözlerinde olduğu gibi.⁵²² Bazı dilciler her iki kırâatın da aynı anlama geldiğini söyledi.⁵²³ Bazılarına göre الكره masdar, الكره de bu şeyin ismidir.⁵²⁴

Müellifimiz كرها kırâatının الكراهة' den, كرها kırâatının da الامراه' dan geldiğini Nisa sûresi 4/19.âyette açıklamıştır. Bu âyette her iki kırâata göre anlam vererek her iki kırâatı da benimsediğini göstermiştir. Yani âyete “Ey iman edenler kadınları “zorla” veya “onlar çirkin gördüğü halde” miras edinmeniz helal değildir.” şeklinde anlam verilmiştir.⁵²⁵

Ahkâf Sûresi 46/15.âyette de كرها kırâatını tercih etmiştir. كرها şeklinde okuyanları da ihmal etmemiştir. Ancak onların kırâatlarını benimsemediğini üstü kapalı göstermiştir. Bununla birlikte her iki kırâatın asıllarını izah ettikten sonra, bu âyetteki her iki kırâatın meşakkat anlamına geldiğini söylemesi de bu fikrimizi desteklemektedir.⁵²⁶

Konumuzu teşkil eden âyette ise bu kelimeyi مكرهين kelimesiyle tefsir ederek ref kırâatını tercih ettiğini göstermiştir. Kırâat ihtilafının olduğunu göstermek için de Hamze ve Ali'nin كرها şeklinde okuduklarını belirtmiştir.⁵²⁷ Aynı şekilde Ahkâf sûresinde de ref kırâatını tercih ettiğini gösterdikten sonra nasb okuyanları zikretmiştir.

⁵²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/248; Abdulfettah, *el-Budûru'z-Zâhire*, s.137.

⁵²² Ebû Zur'a, *age.*, s. 195.

⁵²³ Zeynüddîn er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, s.569; Ebû Zur'a, *age.*, s. 196.

⁵²⁴ Ebû Zur'a, *age.*, s. 196

⁵²⁵ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/318.

⁵²⁶ Ebu'l-Bekât, *age.*, IV/211.

⁵²⁷ Ebu'l-Bekât, *age.*, II/188.

Sonuç olarak; Nisâ sûresinde her iki okuyuşa göre anlam vererek kırâat ihtilâfını belirtmiştir. Tevbe ve Ahkâf sûrelerinde ise tek kırâatı esas almakla birlikte kırâat ihtilâfını da bilgi olarak belirtme ihtiyacı hissetmiştir.

c. Kehf Sûresi, 26.ayet: **قل الله اعلم بما لبثوا له غيب السماوة والارض ابصر به** “De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O’na aittir.O’nun görmesi de, işitmesi de şâyânî hayrettir. Onların (göklerde ve yerde olanların) O’ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümlerine kimseyi ortak etmez.”

Mağara arkadaşlarıyla ilgili olan bu âyette kırâat ihtilâfi **ولا يشرك** kelimesindedir. İbn Âmir **ولا يشرك** şeklinde Diğer imamlar ise **ولا يشرك** şeklinde okumuşlardır.⁵²⁸ Ayrıca Hasen Basrî, Ebû Recâ, Katâde ve Cahderî de İbn Âmir’in okuyuşuna katılmışlardır.⁵²⁹ Beydâvi, Kâlün’ün Ya’kûb’dan böyle bir okuyuşunu da nakletmiştir.⁵³⁰ Bu kırâatların dışında Mücâhid’den **ولا يشرك** şeklinde ayrı bir okuyuş nakledilmiştir. Fakat Ya’kûb ondan böyle bir okuyuşu bilmediğini söylüyor.⁵³¹

لا تشرك kırâatına göre anlam “Bir kimseyi gaybı bilmeye ortak etme” şeklinde olur ki, bu durumda hitâb Hz. Peygamber’e olur. Gaye ise Hz. Peygamber dışında başkalarıdır. Bu okuyuşu ise, bu âyetin devamında gelen **أوحي** âyeti kuvvetlendirmektedir. Ferrâ bu okuyuş gözardı edilmeyecek bir vecihtir, dedi. **فلا تدع مع الله الها اخر** “Allah’la birlikte başka ilahlara dua edip yakarma” (Şuârâ,213) âyetinde olduğu gibi.⁵³²

ولا يشرك şeklindeki nefî kırâatına göre anlam “O kendi hükümlerine kimseyi ortak etmez.” şeklinde olur.⁵³³ Begavî, bu âyetteki “hükm”e gayb ilmi anlamının verildiği nakletti. Bu durumda da “Allah gayb ilminde kimseyi ortak yapmaz.” demek olur.⁵³⁴ Zeccâc dedi ki; Allah’ın ilminin ve kudretinin zikri geçti. Allah daha iyi bilendir. Çünkü O, gaybden haber

⁵²⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II/ 310; Abdulfettah, *el-Budûru ’z-Zâhire*, s.191.

⁵²⁹ Kurtubî, *age.*, X/388.

⁵³⁰ Beydâvî, *age.*, III/493.

⁵³¹ Kurtubî, *age.*, X/388.

⁵³² Ebû Zur’a, *age.*, s.415.

⁵³³ Beydâvî, *age.*, III/493; Kurtubî, *age.*, X/388; Ebû Zur’a, *age.*, s.415.

verdiği şeylerin hükmünde bir kimseyi ortak yapmaz. Allah Teâlâ'nın “O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttaki kılmaz” (Cin,26) buyurduğu gibi.⁵³⁵ Süddî de لايشاور kelimesini لايشاور şeklinde tefsir etmiştir. Buna göre anlam “Allah Teâlâ emir ve kazasında kimsenin görüşüne ihtiyaç hissetmez” şeklinde olur.⁵³⁶

Ebu'l-Berekât ise bu âyette şunları söylemektedir: “Allah gök ve yerin sakinlerinden bir kimseyi hükmünde ortak etmez. Şâmi (İbn Âmir) nehiy sîgasıyla لا تشارك şeklinde okumuştur.”⁵³⁷

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Müellifimiz, kırâat farklılığını göstererek diğer âyete geçmiştir. Genellikle bu tip kırâatlarda, bu bilgilendirme şeklini kullanmıştır.⁵³⁸

5.Âyetlerin Farklı Yorumlanmasında

a.Bakara Sûresi 2/282.âyet: واشهدوا اذا تباعتم ولا يضار كاتب ولا شهيد “Alış-veriş yaptığımızda şâhid tutun. Ne yazan, ne de şâhid zarara uğratılsın.”

Mudâyene âyeti olarak bilinen bu âyet Kur'ân'ı Kerîm'in en uzun âyetidir. Bu âyet, şahitlik ve günümüzün ifadesiyle notercilik konularına temel teşkil etmektedir. Veresiye alış-veriş yapıldığı zaman yazılmasını, şâhid tutulmasını istemektedir. Âyetteki kırâat farklılıkları da mânâya zenginlik kazandırmaktadır.

Âyetteki kırâat farklılıkları: Kırâat ihtilâfı, âyetteki لا يضار kelimesinde tezâhür etmektedir. Ebû Ca'fer dışındaki bütün imamlar لا يضار şeklinde okumuşlar, Ebû Ca'fer ise لا يضار şeklinde okumuştur.⁵³⁹

Aynı kelimenin bir de idgamsız okuyuşları mevcuttur. İbn Abbas ve İbn Mes'ud لا يضار şeklinde, Hz. Ömer ise لا يضار şeklinde birinci râ'nın

⁵³⁴ Beğavî, *age.*, III/158.

⁵³⁵ Ebû Zur'a, *age.*, s.415.

⁵³⁶ Ebû Zur'a, *age.*,s.415.

⁵³⁷ Ebu'l-Berekât, , *age.*,III/22.

⁵³⁸ Bkz. Ebu'l-Berekât, , *age.*, II/188,220-221,247, III/237, IV/238,370,445.

⁵³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/237;Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire* s.57.

kesresi ile okumuştur. Birinci okuyuş idgam yapılırsa binası mechul için olur. İkinci okuyuş idgam yapılırsa binası ma'lum için olur.⁵⁴⁰

Sözkonusu kırâatların anlama te'siri: Zikrettiğimiz kırâatlara göre anlam değişikliklerini iki kısımda incelemek mümkündür.

ولا يضارر şeklindeki kırâata tekâbül eden anlamlandırmalar şöyledir: Kâtip ve Şâhit, kendilerinden istenilenleri yerine getirmeme gibi bir fiilden sakındırılmıştır. Katiplik ve şahitlik hususunda zulüm olarak fazlalık veya noksanlık yapmaktan da yasaklanmışlardır.

ولا يضارر şeklindeki okuyuşa uygun gelen anlayışlar da şu şekildedir: Kâtip ve Şâhidin kendi önemli işlerinden koparılarak, onlara zarar vermekten yasaklanma vardır. Kâtibin kitâbet ücretinin verilmemesini de yasaklıyor. Veyahut da beldesinden gelme masrafını, şâhit'in kendisine yüklemeyi de yasaklıyor.⁵⁴¹

Ebu'l-Berekât âyetteki sahîh kırâatlardan bahsetmemiştir. Ancak Hz. Ömer'in ve İbn Abbas'ın kırâatlarını zikretmiş bu kırâatlara göre muhtemel mânâları serdetmiştir.

b. Kehf Sûresi, 18/44.âyet: **هنا لك الولاية لله الحق** “İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsusdur.”

الولاية lafzını, Hamze, Kisâi ve Halef الولاية şeklinde, Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb الولاية şeklinde okumuşlardır.⁵⁴²

الولاية şeklinde vâv'ın fethasıyla **هنا لك الموالاة لله** “orada dostluk Allah'a aittir” anlamına gelir. Şu âyetler bu anlamı ifade eder: **والى الذين امنوا...** “Allah mü'minlerin dostudur...”(Bakara 257) ve **ذلك بان الله مولى الذين امنوا** ...“Bu, Allah'ın, iman edenleri dost edinmesiyledir...”(Muhammed,11). Bu kırâatı tercih edenler ,dindeki dostluk anlamını tercih ettiler. Vâv'ın

⁵⁴⁰Ebû Şâme, *İbrâzû'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî*, tahk.İbrâhim Utve Ivaz, Kahire, 1982, s.361; Ebu'l-Berekât, *age.*,I/215.

⁵⁴¹Ebu'l-Berekât, *age.*,I/215.

⁵⁴²Abdulfettah, *el-Budûru'z-Zâhire*,s.192,İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*,II/311,277.

kesresiyle الو لاية şeklinde okuyanlara göre anlam hakimiyet, hükümlanlık ve saltanat anlamına gelmektedir. كذا وبلدة كذا sözünde olduğu gibi.⁵⁴³

Taberî(310/92), her iki kırâatı tenkide tâbi tutarak şöyle demektedir: Burada iki kırâattan kesre ile okuyanların kırâatları daha isabetli gözüküyor. Çünkü bu cümlenin haberi bu kırâatı desteklemektedir.⁵⁴⁴

Bir görüşe göre الريبية şeklinde vâv'ın fethasıyla “terbiye etmek” anlamına, vâv'ın kesresiyle de الامارة “emirlik” anlamına gelmektedir.⁵⁴⁵

Bazı lugatçılara göre her iki kırâat aynı mânâyâ gelmektedir.⁵⁴⁶

Müellifimiz bu âyeti şu şekilde ifade etmiştir: “Hamze ve Ali (Kisâi) الو لاية şeklinde vâv'ın kesresiyle okudular. Vâv'ın fethasıyla o, yardım ve dostluk anlamına ,kesre ile hükümlanlık ve saltanat anlamına gelmektedir. Birinci kırâata göre anlam; bu makamda ve bu halde (Yukardaki kıssada bahsedilen durum), yardım sadece Allah'a aittir. Yardıma ondan başkası sahip değildir,ve hiç kimse bu yardıma güç yetiremez. Bu anlamی ولم تكن له فنة “Allah'dan başka ona yardım edecek destekçiler yoktur...(Kehf,43)”. âyeti tasdik etmektedir. Veya bu durumda hükümlanlık ve saltanat kendisine galip gelinmeyen Allah'a aittir. Yine başka bir anlam ; böyle şiddetli durumlarda her darda kalan Allah'ı dost edinir ve Ona iman eder.Yani o, يا ليتنى لم اشرك برى احدا “Keşke Rabb'ime kimseyi ortak koşmasaydım” cümlesini söylemek istemese de, küfrünün büyüklüğü sebebiyle Cehennem'in dehşetinden korkarak kendisine yapıştığı bu cümleyi söylemek zorunda kalıyor. Başka bir anlam da ; dostluk ve yardımın sadece Allah'a ait olduğu o günde (kıssada anlatılan durum) Allah, dostu olduğu mü'minlere, kafirlere karşı yardım ediyor ve mü'minlerin lehine onlardan intikam alıyor. Yani Allah kafire yaptığı şeyler hususunda onun mü'min olan kardeşine yardım ediyor. O mü'min kardeşin şu sözü bunu tasdik ediyor.

⁵⁴³Ferra, Ebû Zekerıyya Yahya b. Ziyâd, Meâni'l-Kur'ân, Beyrut, 1980, II/145; Taberî, *age.*, XV/251; Alûsî, *age.*, XV/284; Ebu'l-Berekât *age.*, III/28.

⁵⁴⁴ Taberî, *age.*, XV/251.

⁵⁴⁵ Beğavî, *age.*, III/163.

“Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına gökten yıldırımlar gönderir...(Kehf,40).” Bu mânâyı, هو خير ثوابا وخير عقبا (Dostları için) mükâfâtı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren O’dur.(Kehf,44)” sözü ifade ediyor. Veyahut buradaki لمن الملك اليوم هناك lafzıyla ahirete işaret edilmiştir. “Bugün hükümler kimindir? (Mü’min,16.)” âyetinde olduğu gibi “Burada hükümler yalnız Allah’ındır” anlamındadır.⁵⁴⁷

Müellifimiz bütün Müfessirlerin ilk anda işaret ettikleri; fetha kırâatına dostluk ve yardım , kesre kırâatına hükümler ve hakimiyet anlamına iştirak etmiştir. Âyetin anlamını da, bu çerçeve içinde genişletmiştir. Söz konusu anlamları âyetlerle istihsan yaparak vermiştir. Anlam هناك lafzı esas alınarak yapılmış gibidir. Birincisinde; هناك lafzına, söz konusu âyetin gerisinde anlatılan kıssadaki durum anlamı verilmiştir. Her iki kırâata da, bu doğrultuda anlam verilmiştir. İkincisinde ise; هناك lafzına ahiret anlamı verilmiştir. Kırâatları da bu bağlamda anlamlandırmıştır.

c.Kehf Sûresi 18/88.âyet: واما من امن وعمل صالحا فله جزاء الحسنى وسنقول له “İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır. Ve buyruğumuzdan, ona kolay olanı söyleyeceyiz.”

Bu âyette ihtilâf edilen kısım جزاء الحسنى dir. Bu terkihi Hafs, Hamze, Kisâi, Ya’kûb ve Halef جزاء الحسنى şeklinde hemzenin fethasıyla, Diğer imamlar (Nâfi,İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekr, Ebû Ca’fer) جزاء الحسنى şeklinde hemzenin dammesi ile okumuşlardır.⁵⁴⁸ Ayrıca şâzz bir görüş olarak جزاء الحسنى şeklinde nasb kırâatıyla tenvinsiz okunmuştur.⁵⁴⁹

Taberî, bu terkipte kırâat imamlarının ihtilâf ettiğini belirttiikten sonra şöyle devam etmiştir: “Medîne kırâat imamlarının hepsi, Basra ve Kûfe kırâat imamlarının bir kısmı جزاء الحسنى şeklinde جزاء lafzını, الحسنى lafzına izâfet yaparak okumuşlardır. Ref okunduğu zaman iki şekilde te’vil yapılır:

⁵⁴⁶ Alûsî, *age.*,XV/284.

⁵⁴⁷ Ebu’l-Berekât,*age.*,III/28.

⁵⁴⁸ Abdulfettah ,*el-Budûru’z-Zâhire*,s.196;İbnü’l-Cezerî,*en-Neşr*,II/315.

⁵⁴⁹ Beydâvî, *age.*,III/521.

Birincisi: **الحسنى** kelimesiyle Allah'a iman ve sâlih amel kastedilmiştir. Bu durumda kelâmın mânâsı “İman edip sâlih amel işleyene gelince, ona, bu güzel fiillerin karşılığı vardır.” şeklinde olur

İkincisi: **الحسنى** kelimesiyle Cennet kastedilmiştir. **الجزاء** lafzı **الحسنى** lafzına izâfet yapılmıştır. **ولدار الآخرة خير** kelamında olduğu gibi buradaki **الدار** kelimesiyle kastedilen yer ahirettir. Yine **وذلك دين القيمة** âyeti de buna diğer bir örnek olarak zikredilebilir.

Diğer kırâat İmâmları, **فله جزاء الحسنى** şeklinde hemzenin fethasıyla tenvinli olarak okudular. Bu durumda anlam “İman edip, sâlih amel işleyen kimseye gelince onun için karşılık olarak Cennet vardır” şeklinde olur.”⁵⁵⁰

Ayrıca Taberî, nasb kırâatının daha doğru olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵¹

Müellifimiz ise ref kırâatını “ onun için güzel fiilin karşılığı vardır ki o da şahadet kelimesidir” şeklinde tefsir etmiştir. Nasb kırâatını ise “onun için karşılık olarak güzel bir fiil(muamele) vardır” şeklinde tefsir etmiştir. Sadece nasb kırâatı okuyanları (Ebû Bekr hariç Kûfî **جزاء الحسنى** şeklinde okuduklarını) bilirtmiş, buna karşılık ref kırâatı okuyanları zikretmemiştir. Ancak her iki kırâata göre âyeti tefsir etmiştir.⁵⁵²

d. Kehf Sûresi, 18/93.âyet: “ **حتى إذا بلغ بين السدين وحد مند و نهما قوما لا يكادون يفقهون قولا** ”Nihayet iki sed arasına ulaştınca, onların önünde hemen hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu.”

Bu âyette iki yerde kırâat ihtilâfı vardır. **Birincisi:** **السدين** kelimesidir. Bu kelimeyi İbn Kesîr, Ebû Amr, Hafs, Hamze, Kisâi, Halef **بين السدين** şeklinde sin harfinin fethasıyla okudular. Nâfi, İbn Âmir, Ebû Bekr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb **بين السدين** şeklinde sin harfinin dammesiyle okudular.⁵⁵³

Müellifimiz bu kelimedeki kırâat imamlarının görüşlerini bir sonraki âyette geçen **سدا** kelimesindeki görüşleri birleştirerek konuyu zikretmiştir: **سدا** , **بين السدين** ve **سدا** , Hamze, Ali **بين السدين** ve **سدا** , Mekkî, Ebû Amr, Hafs **بين السدين** ve **سدا** ,

⁵⁵⁰ Taberî, *age.* , XVI/13; İbn Kesîr, *age.* , III/103-104; Şevkânî, *age.* , III/309.

⁵⁵¹ Taberî, *age.* , XVI/13.

⁵⁵² Ebu'l-Berekât, *age.* , III/41.

⁵⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/315; Abdulfettah, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.196.

Diğer imamlar **السد ين** ve **سدا** şeklinde okudular.⁵⁵⁴ Müellif, Yasin Sûresi, 36/9.âyette geçen aynı kelimeyi burada bunlarla beraber zikretmemiştir. Orada ayrıca kırâat ihtilâfını vermiştir.⁵⁵⁵

Bir rivâyete göre bu kelimenin dammeli şekli Allah'ın yarattığı şeyler için kullanılır. Fethalı şekli de insanların yaptığı şeyler için kullanılır. Çünkü o aslında masdardır. Bu kelime insanların oluşturduğu hadiseler için de kullanılır. Bu görüşün tam tersi de söylendi.⁵⁵⁶ **بين السدين**, sin'in fethasıyla ve dammesiyle okundu. İki dağ demektir. Allah'ın yaratmasıyla oluşan dağlar için **سد**, insanlar sebebiyle oluşturulan dağlar için de **سد** şekli kullanılır.⁵⁵⁷

“Bu iki dağ Ermenistan ve Azerbeycan dağlarıdır. Bir rivâyete göre kuzey-(Asya) hudutlarındaki Türk topraklarında bulunan iki dağa denir.”⁵⁵⁸

“Ebu Amr b.'Alâi (154/771) bu sûrede sîn harfinin fethasıyla, Yâsîn Sûresi'nde dammesiyle okuyordu. **السد** kelimesi, seninle bir şey arasındaki engel ve gözdeki perde anlamında kullanılmıştır.”⁵⁵⁹

Kisâi her iki kırâatın da aynı anlama geldiğini söyledi.”⁵⁶⁰

Taberî bütün bu kırâat farklılıklarını ve bu konudaki farklı anlamları verdikten sonra bu kırâatları değerlendirmesinde şöyle demektedir: “Bana göre bu konuda söylenecek şey; her iki kırâatın da tercihe uygun olduğudur. Okuyucu bu kırâatlardan hangisini okursa isâbet eder. Ebû Amr'ın ve İkrime'nin bu husustaki ifâde ettikleri farklı anlamların (Allah'ın ve insanların yaptığı şey görüşü) hiçbir anlamı yoktur. Çünkü biz onların bu husustaki görüşlerini destekleyen bir şâhid bulamıyoruz. Ayrıca bize kendilerinden rivâyet gelen te'vil ehlinin hiçbirinden bu iki kırâatın arasındaki tefsîlâta dair bir bilgi gelmedi.”⁵⁶¹

⁵⁵⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/42; Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/315.

⁵⁵⁵ Bkz. Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/7.

⁵⁵⁶ Beydâvî, *age.*, III/522.

⁵⁵⁷ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Haim el-Mısrî, *et-Tibyân fi Tefsîr-i Garibi'l-Kur'ân*, tahk. Fethi Enver ed-Dâbuli, Kahire, 1992, s.279; Bkz. Taberî, *age.*, XVI/15.

⁵⁵⁸ Beydâvî, *age.*, III/522.

⁵⁵⁹ Taberî, *age.*, XVI/15.

⁵⁶⁰ Taberî, *age.*, XVI/15.

⁵⁶¹ Taberî, *age.*, XVI/15.

Son asrın önemli müfessirlerinden Elmalılı bütün görüşleri özetler mahiyette şunları söylemektedir: “Seddetmek bir şeyin gediğini sağlam kapamaktır. İki şey arasına engel olan perdeye sedd denildiği gibi dağa da sedd denilir. Nitekim burada iki dağ diye tefsir edilmiştir. Bazıları halki(yaratılıştan) olan, sîn’in zammı ile “süd”; insan tarafından yapılan da feth ile “sed” deniliyor demiş. Bazıları da, evvelki gözle görünen, ikincisi görünmeyendir demiş. Bu âyette iki şekilde kırâat bulunduğundan ikisinin de aynı mânâda olduğu anlaşılır denilmiş ise de bu iki kırâatın başkaca birer nükteyi kapsamış olmaları da düşünülebilir. Binâenaleyh iki sed, sun’î iki mâni’a olabileceği gibi iki deniz , iki yer kıtası, iki dağ gibi hılkî, yahut mer’î ve gayr-i mer’î de olabilecektir. Müfessirler bu “seddeyn”i “cebeleyin”,yani iki dağ diye tefsir etmişlerdir.”⁵⁶²

Bütün bunlardan sonra müellifimize gelirse; o bu âyetteki kırâat farklılıklarını zikretmiştir. Fetha kırâatının Allah’ın yaptığı şeylere, damme kırâatının da insanların yaptığı şeylere kullanıldığını nakletmiştir. Bu kelimenin iki dağ anlamına geldiğini belirterek Zülkarneyn’in bu iki dağ arasını kapattığını zikretmiştir.⁵⁶³

Görüldüğü üzere müellifimiz hiç tartışmaya girmeksizin bu kelimenin okunuşuyla ilgili olarak gerekli gördüklerini kısaca arzetmiştir.

İkincisi: **يفقهون** kelimesidir. Bu kelimeyi Hamze, Kisâi, Halef **يفقهون** şeklinde, Nâfi,İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir,Âsım, Ebû Ca’fer, Ya’kûb **يفقهون** şeklinde okumuşlardır.⁵⁶⁴

يفقهون kırâatına göre anlam şöyle olur: “Orada dillerinin tuhafılığı anlayışlarının azlığı sebebiyle söz anlamayan bir kavim buldu.”

يفقهون kırâatına göre anlam şöyle olur: “Orada sözlerini dinleyiciye anlatamayan ve konuşmadaki beceriksizlikleri yüzünden dinleyiciye sözlerini izah edemeyen bir kavim buldu.”⁵⁶⁵

⁵⁶² Elmalılı, *age.*, V/3285.

⁵⁶³ Bkz. Ebu’l-Berekât, *age.*, III/42.

⁵⁶⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II/315.

⁵⁶⁵ Beydâvî, *age.*, III/522; Ayrıca Bkz. Taberî, *age.*, XVI/15-16; Kurtubî, *age.*, XI/55.

Elmalılı(1944) bu âyeti şu şekilde tefsir etmektedir: “Hasılı iki sed arasına vardığında hemen hemen söz anlamıyacak bir halde idiler. Yani başka lisan bilmedikleri gibi zihinleri basit, fehimleri kısa idi. “يا”nın zammı, ve “قاف”ın kesresiyle **يفقهون** kırâatlarına göre ;hemen hemen söz anlatamıyacak bir halde idiler. Dilleri garib,ifadeleri kasırdı. Zülkarneyn’e herşeyden bir sebep verilmemiş olsaydı bunlara söz anlatamıyacak onlar da dertlerini anlatamıyacak idiler. Maamamafih bunlar, şimdi anlaşılacağı üzere ehlini bulunca kuvvet teşkil edebilecek, işe yarayacak bir kavim idi.”

Taberî’ye göre her iki kırâat da sahîh ve doğrudur.⁵⁶⁶

Ebu’l-Berekât ise bu âyeti şu şekilde özetlemektedir: “Sözü, ancak işaret ve benzeri şeylerle zorlukla, gayret sarfederek anlayabilen bir kavim buldu. Hamze ve Ali **يفقهون** şeklinde okudu. Yani sözlerini dinleyiciye anlatamayan ve izah edemeyen bir kavim buldu. Çünkü onların dilleri, tuhaf, bilinmeyen bir dildi.”⁵⁶⁷

Yukarıda görüldüğü gibi bu âyette de genel anlayışını sergilemiştir. Ancak ref kırâatında Hamze ve Kisâi’yi zikredip Halef’i terketmesi, genel olarak yedi kırâatı esas aldığını gösteriyor. Ayrıca her iki kırâat sahiplerini zikretmemekle birlikte her iki kırâata göre âyeti tefsir etmiştir. Müfessirimiz mümkün olduğu ölçüde kırâat farklılıklarından kaynaklanan anlamlara deyinmiştir. Anlam farklılığı olmakla beraber, bu farklılığa işaret etmediği yerler de görülmüştür. Fakat çoğunlukla işaret etmiştir.

D.Sahih Olmayan Kırâatlar

Bu başlık altında şâzz kırâatlarla ilgili örnekler yer almaktadır. Burada kırâatları zikredilenler, Medârik Tefsîri’nde çokça ismi geçen kişilerdir.Nüsha sahiplerinin kırâatlarıyla Hz. Peygamber’in kırâatı çoğunlukla müdrec kırâatlar türündendir. Diğer kırâatlar ise on imama ve

⁵⁶⁶ Taberî, *age.*, XVI/16;Kurtubî, *age.*,XI/55.

⁵⁶⁷ Ebu’l-Berekât, *age.* ,III/42.

dışındakilere isnâd edilip tevâtür derecesine ulaşmayan kırâatlarıdır.Şimdi de bunları başlıklar altında görmeye çalışalım.

1.Hz. Peygamber'in Kırâatı(Kırâatü'n-Nebî)

Aslında, 'Kırâatü'n-Nebî' başlığı ilk bakışta tuhaf karşılanabilir. Zaten Kur'ân Peygamber'in kırâatıdır. Ancak az da olsa Medârik'te bu başlık altında Hz. Peygamber'e isnad edilen vecihler zikredilmektedir. Bu çeşit kırâatlar daha çok anlamı açıklığa kavuşturmaya yöneliktir.⁵⁶⁸ Biz de birkaç örnek zikrederek konuya açıklık getirmek istiyoruz.

Zümer Sûresi, 39/53.âyette; **ان الله يغفر الذنوب جميعا** , Hz.Peygamber **ولا** kelimesini ekleyerek “Çünkü Allah bütün günahları bağışlar ve önemsemez” anlamında okumuştur.⁵⁶⁹

Vâkıa Sûresi 56/82.âyette; **وتجعلون رزقكم انكم تكذبون**, Yani Allah'ın verdiği rızka karşı şükürü, onu yalanlamakla yerine getiriyorsunuz. Yani şükür yerine yalanlamayı koyuyorsunuz. Hz. Ali'nin kırâatı da böyledir. Çünkü o, Hz. Peygamber'in kırâatıdır. Hz. Peygamber bu âyeti şu şekilde okumuştur:

وتجعلون شكركم انكم تكذبون Yani siz Kur'ân nimetine karşılık olarak onu yalan sayıyorsunuz.⁵⁷⁰

Talâk Sûresi 65/1.âyette; **فطلقوهن لعدتهن** ‘Kadınların iddetlerini gözeterek boşayın’ , Hz. Peygamber, **فطلقوهن في قبل عدتهن** şeklinde okuyarak yukarıdaki mânâyı açık hale getirmiştir.⁵⁷¹ Yukarıdaki anlam da bu okuyuşun karşılığıdır.

Bulduğumuz son örnek de Fecr Sûresi 89/26.âyette; **ولا يوثق وثاقه احد** ‘Onun vuracağı bağı kimse vuramaz , Ali (Kisâi) **ولا يوثق** şeklinde mechûl okumuştur. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'in de kırâatıdır.⁵⁷² Ve sahih kırâatlardandır.

⁵⁶⁸ Hz. Peygamber'in kırâatı için bkz. Hafs b. Ömer b. Abdilazîz, *Cüz'un Fihi Kırâatü'n-Nebî* tahk. Hikmet Beşîr Yâsîn, Medine, 1988.

⁵⁶⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/93; Hafs, *age.*, I/143.

⁵⁷⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/326.

⁵⁷¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/386; Hafs, *age.*, I/162.

⁵⁷² Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/522; Hafs, *age.*, I/173.

2. İmam Nüşhanın Dışındaki Hususi Nüşhalarda Kırâat İhtilafı

Bakara Sûresi 2/61.âyette **وثومها** kelimesini, İbn Mes'ud (ra) **وتومها** şeklinde okumuştur.⁵⁷³

Bakara Sûresi 2/83.âyette **لا تعبدون** kelimesini Übey b. Ka'b **لا تعبدوا** şeklinde okumuştur. Müellif, Übey'in kırâtını burada **لا تعبدون** cümlesinin nehiy manasında haber cümlesi olduğunu desteklemek için kullanmıştır.⁵⁷⁴

Bakara Sûresi, 2/127.âyet: **واذيرفع إبراهيم القواعد من البيت واسمعي ربناتقبل منا** 'Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor(şöyle diyorlardı:) Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur.' Bu âyette **ربنا** cümlesini, Abdullah İbn Mes'ud **يقولان ربنا** ziyâdesiyle okumuştur. Hal cümlesi olarak mensub olmasına İbn Mes'ud'un okuyuşu delil gösterilmiştir.⁵⁷⁵

Bakara Sûresi 137.âyette **فان امنوا بمثل ما امنتم به** hakkında kıl lafzıyla şunlar söylenmiştir. Âyetteki **مثل** kelimesi ziyâdedir. Yani **فان امنوا** **بما امنتم به** şeklindedir. Bu iddeâyı, İbn Mes'ud'un bu şekildeki okuyuşu desteklemektedir. **بأذني** de Übey'in **الذي** mânâsıdır. Buna delil de Übey'in **بأذني** **بما امنتم به** şeklindeki okuyuşudur.⁵⁷⁶

Bakara Sûresi, 2/213.âyette **كان الناس امة واحدة**, Abdullah İbn Mes'ud bu âyeti **كان الناس امة واحدة فاختلّفوا** şeklinde okumuştur.⁵⁷⁷

Bakara Sûresi, 2/226.âyette **للذين يؤلون**, İbn Abbas **للقسمون** şeklinde okumuştur.⁵⁷⁸ Aynı âyetin devamında **فان فاء و** âyetinden sonra İbn Mes'ud **فان فاء و** kelimesini ziyâde ederek okumuştur.⁵⁷⁹

Bakara Suresi, 2/233.âyette; **وعلى الوارث مثل ذك**, İbn Mes'ud **وعلى** **الوارث ذك** şeklinde okumuştur.⁵⁸⁰

⁵⁷³ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/94.

⁵⁷⁴ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/104.

⁵⁷⁵ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/126.

⁵⁷⁶ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/129.

⁵⁷⁷ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/169.

⁵⁷⁸ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/178.

⁵⁷⁹ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/178.

⁵⁸⁰ Ebu'l-Bekât, *age.*, I/185.

Âl-i İmran Sûresi, 3/7.âyette; وما يعلم تاويله الا الله والراسخون في العلم يقولون امننا به, Müteşabihlerin sadece Allah tarafından bilineceği görüşünü, Übey İbn Ka'b'ın يقول الراسخون şeklinde kırâatı ve İbn Mes'ud'un ان تاويله الا عندالله, şeklindeki kırâatları desteklemektedir. الا da durak yapanlara göre يقولون cümlesi istinaf cümlesidir.⁵⁸¹

Âl-i İmran Sûresi, 3/92.âyette حتى تنفقوا مما تحبون وماتنفقوا من شئىء, müfessirimiz birinci من'in teb'iz() için olduğunu Abdullah İbn Mes'ud'un حتى تنفقوا بعض ماتحبون 'Sevdiğiniz şeylerin bazısını harca yıncaya kadar...' şeklindeki okuyuşuyla açıklamıştır.⁵⁸²

Görüldüğü gibi bu şekildeki kırâatlar genellikle müdrec kırâat nev'ine münhasırdır.

3.Mütevâtir Kırâatın Dışındaki Sahih Olmayan Kırâatlar

Bakara Sûresi, 2/61.âyette و ياء و yerine Kisâf'den, bir nüshada رَجَعُوا başka bir nüshada da حَفُوا şeklinde bir kırâat nakledilmiştir.⁵⁸³ Sahih kırâatlarda böyle bir okuyuş yoktur.⁵⁸⁴

Ebu Hanîfe ve Hasen Basrî Fâtiha Sûresi 1/4.âyetteki ملك kelimesini ملك şeklinde okumuşlardır.⁵⁸⁵ Böyle bir okuyuş sahih kırâatlar içinde yoktur.⁵⁸⁶

قرىء ve قرأ lafızlarıyla birçok kırâat nakledilmiştir.Bu şekilde okunan her kırâat sahih olmayan kırâatı ifade eder.Bazı yerlerde şâzz lafzı kullanılırken ,çoğunlukla da bu terkedilmiştir.

A'râf Sûresi, 7/73.âyette; والى ثمودِ , والى ثمودِ lafzıyla والى ثمودِ şeklinde munsarif olarak kesre ile tenvinli olarak okunmuştur. Bunun yorumu mahalle anlamına gelen الحى kelimesiyle yapılmıştır. Veyâhut الاصل kelimesiyle te'vil edilir.Çünkü onların büyük babalarının ismidir.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/223.

⁵⁸² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/255.

⁵⁸³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/94.

⁵⁸⁴ Bkz. Abdulfettâh, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s.33.

⁵⁸⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/34.

⁵⁸⁶ Bkz. Abdulfettâh, *el-Budûru 'z-Zâhire*, s. 15.

⁵⁸⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/89; Başka örnekler için bkz. II/71,89,110,167-168,218,291,327, III/95,98,105,117,136, IV/30,41,52.

الكرِيمُ , لا اله الا هو رب العرش الكريم Mü'minûn Sûresi, 23/116.âyette; şeklinde ref ile ,Rabb kelimesinin sıfatı olarak şâzz bir kırâat okundu.⁵⁸⁸

Neml Sûresi, 27/78.âyette; إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ 'Rabbin aralarında adâletle hüküm verir.' Veyahut da hikmetle hüküm verir. حِكْمَةٌ çoğulu olan şeklinde okuyan kimsenin kırâatı, bu anlamı gösterir.⁵⁸⁹

Bakara Sûresi, 2/74.âyette يَتَشَفَّعُ kelimesini A'meş يَتَشَفَّعُ şeklinde okumuştur.⁵⁹⁰

Bakara Sûresi, 2/124.âyette اِبْرَاهِيمَ kelimesini, Ebu Hanife اِبْرَاهِيمُ şeklinde okumuştur. İbn Abbas'ın okuyuşu da bu şekildedir.⁵⁹¹

Bakara Sûresi, 2/148.âyette وَجْهَةٌ kelimesi قِبْلَةٌ şeklinde okundu.⁵⁹²

Bakara Sûresi, 2/177.âyette وَلَكُمْ البر şeklinde bir kırâat nakledilmiştir.⁵⁹³

Bakara Sûresi, 2/212.âyette زَيْنَ , زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا fiilinin failinin Allah Teâlâ olduğuna delil olmak üzere زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا şeklinde okuyan kimsenin kırâatı zikredilmiştir.⁵⁹⁴ Bu kırâatın sahibi belirtilmemiştir. Ancak Âl-i İmrân Sûresi, 14.âyette aynı anlamı ifade eden benzer bir durumda Mücâcahid'in kırâatı zikredilmiştir.

Bakara 2/217.âyette, يَسْتَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ şeklinde okunmuştur.⁵⁹⁵ Bu okuyuşta عَنْ , ziyâde edilmek suretiyle okunmuştur.

Tevbe Sûresi, 9/19.âyette; اجْعَلْتُمْ سَقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ İbn Zübeyr سَقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ şekilde okumuştur. İbn Zübeyr'in bu kırâatını müellif , fâil anlamında masdar olduğunu ifâde eden görüşü desteklemek için zikretmiştir.⁵⁹⁶

⁵⁸⁸ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/194.

⁵⁸⁹ Ebu'l-Berekât, *age.*, III/322; Başka örnekler için bkz. III/111,134, IV/28,174,214,263.

⁵⁹⁰ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/101.

⁵⁹¹ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/123.

⁵⁹² Ebu'l-Berekât, *age.*, I/136.

⁵⁹³ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/147.

⁵⁹⁴ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/168.

⁵⁹⁵ Ebu'l-Berekât, *age.*, I/171.

⁵⁹⁶ Ebu'l-Berekât, *age.*, II/174.

Yâsîn Sûresi, 36/76.âyette; **أَنَا فَلَاحِزْنِكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يَسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ** şeklinde nasb ile okuyan kimsenin namazının bozulacağını ve bunun anlamına inanan kimsenin küfre gireceğini söylemiştir.⁵⁹⁷

Bu konuda, müfessirimizin metodunu görmek açısından bu kadar örnekle yetiniyoruz. Bu tür örnekler Medârik tefsîrinde bolca görülmektedir.

⁵⁹⁷ Ebu'l-Berekât, *age.*, IV/22.

SONUÇ

Kırâat ilmi Hz. Peygamber ile başlamış gelişerek günümüze kadar intikal etmiştir. Ancak bu intikal iki yolla olmuştur. Birisi kırâat kitapları, diğeri de tefsîr kitaplarıdır.

Kırâat kitapları genellikle iki grubda incelenmektedir. Birincisi sahîh kırâatlarla ilgili kitaplar, ikincisi de şâzz kırâatlarla ilgili kitaplardır. Sahîh kırâatların Kur'ân olduğu hususunda kırâat imamlarının görüş birliği vardır. Ancak şâzz kırâatlar ise Kur'ân olarak kabul edilmemişlerdir. Sahîh kırâatlar ise on imama sağlam yollarla isnâd edilen kırâatlardır. Bunların dışındakiler ise sahîh olarak kabul edilmezler.

Tefsîrler ise kırâat ihtilâflarını, sahîh-şâzz grublandırmasına gitmeden yeri geldikçe tüm kırâat ihtilâflarına ilgili âyetlerde yer vermişlerdir. Yani kırâat ihtilâfları tefsîrin içinde dağınık bir vaziyettedir.

Medârik Tefsîri'nde ağırlıklı olarak on kırâat imamı ve râvîlerinin kırâat ihtilâflarına yer verilmektedir. Altmışa yakın âlime kırâat isnâd edilmiştir.

Müellifimiz kırâatları imamlara isnâd ederken remizler kullanarak pratikliği sağlamıştır. Meselâ; Kûfe kırâat imamlarından biri diğelerine muhâlefet etmiş ise “Hafs dışında Kûfî şöyle okudu” diyerek diğeri imamları saymaya ihtiyaç hissetmeden kısaca açıklamıştır. Bazan da Medenî, Mekkî, Şâmî, Basrî ve Kûfî gibi, beldelere ait kırâat imamlarını remizlerle göstermiştir. Bazan da her iki belde kırâat âlimleri ittifak ettiklerinde her iki beldeyi ifade eden bir remizle ilgili imamların okuyuşlarını göstermiştir.

Kırâatların kırâat imamlarına nisbeti ise genel olarak dört şekildedir. Bu, bizzat kırâat imamının ismiyle, remizlerle, ism-i mevsûl gibi umum ifade eden lafızlarla, **أقرئ** lafzıyla ve sadece kırâatın zikredilip okuyucusunun terkedilmesi şeklindedir.

Yine kırâat ihtilâflarının hatta verilme biçimi de dört şekil arz etmektedir. Bu, ibâre ile açıklamak, kırâat ihtilâfi bulunan kelimeyi göstermek, kırâat ihtilâfi bulunan kelimeyle birlikte harekelemek ve asıl

kabül edilen kırâata uygunluğu dikkate alınmaksızın sadece kırâat imamının zikredilmesi sûretiyledir.

Müfessirimiz az da olsa kırâatlar arasında tercihte bulunmuştur. Bu tercih, sahîh-şâzz kırâatlar arasında olduğu gibi sahîh kırâatlar arasında da olmuştur. Sahîh kırâatlar arasındaki tercihte rol oynayan etkenler ise , Kur'ân'daki bir âyet , Hz. Peygamber'den gelen bir rivâyet ve aklî bir delildir.

Ayrıca imamlarla ilgili genel okuyuşlara da yer vermiştir.

Medârik Tefsîri'ndeki sahîh kırâat vecihleri biçim yönünden şu şekillerde gözükmektedir: Âyetlerin sayısındaki ihtilâf, kelimenin başka kelimeyle değişikliği sebebiyle oluşan kırâat ihtilâfı, harflerin sıfatlarından kaynaklanan kırâat ihtilâfı, vakf ve ibtida ile ilgili kırâat ihtilâfı, fasl ve vasl ile ilgili kırâat ihtilâfı, bazı harflerin ilâve edilmesi ve düşürülmesi ile ilgili kırâat ihtilâfı, fiil ve isimlerin sonundaki yâ harfinde hazf-ısbât ve harekesükûn yönünden kırâat ihtilâfı, farklı fiil ve bablardan kaynaklanan kırâat ihtilâfı, kelimenin başında ve ortasındaki hazf ve kalb ile ilgili kırâat ihtilâfı, kelimenin tekil çoğulluğu yönünden kırâat ihtilâfı, kök itibâriyle aynı olup müstaklarda kırâat ihtilâfı, ibdal ile ilgili kırâat ihtilâfı, idgâm ve izhâr ile ilgili kırâat ihtilâfı, lehçe farklılığı sebebiyle kırâat ihtilâfı, fiillerde tezkîr-te'nîs, mütekellim-muhâtab-ğâib, mâzî-muzârî-emir ve ma'lûm-mechûliyet yönünden kırâat ihtilâfı, kelimelerin yer değiştirmesi sebebiyle oluşan kırâat ihtilâfı ve i'rab yönünden kırâat ihtilâfı.

Müfessirimiz kırâat ihtilâflarının fikhî tesirleri üzerinde durmuştur. Kırâatları lugavî tahlillere tâbi tutmuş ve i'rab tahlillerinde bulunmuş, ayrıca hiçbir tahlile tâbi tutmaksızın kırâat ihtilâfına yer vermiştir. Âyetlerin anlamlandırılmasında da kırâat farklılığının mânâya tesiri üzerinde durmuştur. Medârik'de, tasavvufî ve kelâmî tartışmalarda kırâat ihtilâfları kullanılmadığı görülmüştür.

Müfessirimiz tefsîrinde sahîh olmayan kırâat ihtilâflarına yer vererek anlamı zenginleştirmiştir. Bu tür kırâatları ya bilgi olması ya da sahîh

kırâatları desteklemesi veyahut da her hangi bir anlamı kuvvetlendirmesi için kullanmıştır. Ayrıca mânâyı açıklığa kavuşturmaya yönelik olarak Hz. Peygamber'in kırâatına ve husûsî nüsha sahiplerinin kırâatlarına da yer vermiştir. Bu tür kırâatlar çoğunlukla müdrec kırâat türüne dair kırâatlardır.

Müellifimiz telaffuzla alakalı kırâat ihtilâflarına imâle hariç pek yer vermemiştir. Çünkü bu tür kırâat ihtilâflarının öğretimi, işitmeye dayalıdır. Tefsîrlerde ise çoğunlukla kelime farklılığı ile ilgili kırâat ihtilâflarına yer verilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Medârik tefsiri kırâat ihtilâflarının tefsîre yansımaları açısından güzel bir örnektir. Ebu'l-Berekât en-Nesefî kırâat ilminde yeterli bir bilgiye sahiptir. Bu yeterliliği kırâat ilmine ait bilgileri ustaca kullanarak göstermektedir. Ancak içindeki sahîh olarak zikredilen kırâatların güvenilirliği tam değildir. İstinsah gibi bazı sebeplerle hatalı bilgiler görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulfettâh el- Kâdi, *el-Budûru'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Mütevâtire*, Beyrut ,1981; *el-Kırâatü'ş-Şâzze* (Yukarıdaki eserle aynı cilt içinde).

Abdulvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk felsefesi "İlmü Usûli'l-Fıkh"*, trc. Hüseyin Atay, Ankara ,1973.

Ali Abdulvâhid Vâfi , *Fıkhü'l-Luğa*, Mısır, ts.

Âlusi, Mahmûd Ebu'l-Fadl , *Rûhu'l-Meâni Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*,Beyrut, ts.

Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Maknûn fi'l-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Asâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, İstanbul , 1972.

Beğavî,Hüseyin b. Mes'ud el-Ferra, *Meâlimü't-Tenzîl*, tahk. Hâlid el-Ak,Mervân Sivâr, Beyrut ,1987/1407.

Beydâvî, Nâsırudd'in Ömer, *Envâru't Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tahk.Abdulkâdir Arafâtü'l-Aşâ, Beyrut ,1416/1996.

Buharî, Muhammed b. İsmail ,*Sahîh* , tahk.Mustafa Dîb el-Biğâ, Beyrut, 1407/1987.

Cessâs, Ahmed b. Ali Ebî Bekr er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, tahk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî,Beyrut ,1405.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali , *Ta'rifât*,Beyrut ,1405.

Çağatay, Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, İstanbul ,1965.

Çetin, Abdurrahman , *Kırâatların Tefsire Etkisi*, İstanbul ,2001.

Çetiner, Bedreddin, *Ebu'l-Berekât en-Neseî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul, 1995.

Dânî Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, İstanbul, 1930; *el-Ahrufü's-Seb'a li'l-Kur'ân*,tahk.Abdulmüheymin Tahhân, Mekke, 1408.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilğani, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'a Aşer*, tahk. Ali Muhammed ed-Dabba, Mısır ,1359.

Ebû Abdullah Muhammed b.Ahmed b.Osman ez-Zehebî , *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, tahk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul ,1416/1995.

Ebu Dâvûd, Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdi, *Sünen*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, by., ts.

Ebu'l-Beka, Abdullah b. Hüseyin el-'Ukberî , *et-Tibyân fi 'rabi'l-Kur'an*, tahk.Ali Muhammed el-Bicâvî, by., ts.

Ebu'l-Berekât, Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, tahk. Mervan Muhammed Şa'âr, Beyrut ,1416/1996.

Ebu's-Suûd,Muhammed b. Muhammed el-İmâdi, *İrşâdü akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Beyrut, ts.

Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisî, *Mürşidü'l-Vecz*,tahk.Tayyar Altıkulaç, Beyrut,1975;*İbrâzü'l-Meânî min Hurzi'l-Emânî*,tahk.İbrâhim Utve Ivaz,Kahire,1982.

Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele , *Hüccetü'l-Kirâât*, tahk. Saîd el-Afkâni, Beyrut ,1399/1979.

Elmalılı,M.HamdiYazır, *Hak Dini Kur'an Dili*,İstanbul ,1939.

Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyâd , *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut ,1980.

Ğazzî, Muhammed b. Muhammed, *İtkân Mâ Yahsünü mine'l-Ahbâri'd-Dâire ale'l-Elsün*,Kahire, 1415.

Hafs b. Ömer b. Abdilazîz, *Cüz'ün Fîhi Kirâatü'n-Nebî*, tahk. Hikmet Beşîr Yâsîn, Medine ,1988.

Hüsarî, Mahmud Halil, *Kirâatü'l-Kur'an'i'l-Kerîm*, Beyrut, 1417/1996

İbn Âbidin, Muhammed Alâuddîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, İstanbul,1291 h.

İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'an*, tahk.Ali Muhammed el-Bicâvî, Mısır,1974.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtil-Kurrâ*, neşr.G.Bergstraesser, Mısır,1352/1933; *Müncidü'l-Mükriîn ve Mürşidü't-Tâlibin*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır,1350/1931 ; *en-*

Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Mısır,ts. ; *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, tahk.Enes b. Muhammed Hasen Mühra, by., ts.

İbn Haldun , *Mukaddime*, trc. Zâkir Kadiri Ugan, İstanbul-1970.

İbn Hâleveyh,Hüseyin İbn Ahmed, *Kitâbü Muhtasar fi Şevâzzi'l-Kur'an*,Nâşir,Arthur jeffery,Mısır ,1934.

İbn Kesîr,Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut ,1401.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed, *el-Muğnî*, Beyrut,1972.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b.Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, tahk.Muhammed Fuâd Abdulbâki,Mısır,1954.

İbn Manzûr Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, ts.

İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-İsbehânî en- Nisâbûrî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*,tahk. Muhammed Ğıyâs el-Cenbâz, Riyad ,1990.

Kafesoğlu, İbrahim, “*Selçuklular*” *İ. A.* X/409.

Karaçam,İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, İstanbul,1996;*Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*,İstanbul, 1995.

Katib Çelebi, Mustafa b. Abdilllah, *Keşfu'z-Zunun 'an Asami'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, İstanbul ,1972.

Kefevî, Muhammed b. Süleyman, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nûmâni'l-Muhtâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 630.

Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli,Komisyon(Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), by., ts.

Kurtûbî, Ebu Abdilllah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkami'l-Kur'an*, Kahire ,1372 h.

Küçükkalay, Hüseyin, *İbn Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Konya ,1971.
Leknevî, Muhammed Abdulhayy, *el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Mısır,1324.

- Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Mısır, ts.
- Mekki b. Ebi Tâlib el-Kaysi Ebû Muhammed, *Müşkilü İ'rabi'l-Kur'an*, tahk.Hatem Sâlih ed-Dâmin,Beyrut ,1405.
- Merğînânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, İstanbul,1991.
- Meybûdi,Ebu'l-Fadl Reşûdidin, *Keşfü'l-Esrâr ve Umdetü'l-Ebrâr*, Tahran, 1380 h.
- Muhammed ed-Dabbâ, *Şerhu's-Şâtibiyye*, Mısır ,1381/1961.
- Muhaysın, Muhammed Salim, *İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirâati's-Seb'a min tarîki's-Şâtibiyye*, Mısır ,1971; *el-Mühezzeb fi'l-Kirâati'l-Aşr min Tariki't-Tayyibe*, Kahire ,1389/1969.
- Müslim b. El-Haccac, *es-Sahîh*, Muhammed Fuâd Abdalbâki, Beyrut , ts.
- Nehhâs,Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*,tahk.Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mekke ,1409.
- Ören, Halis, *Keşşâf ve Neseft Tefsirlerinde Hz. Musa ile İlgili İsrailiyyat*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.
- Pâlevî,Abdulfettah, *Zübdetü'l-İrfân*, İstanbul ,1312 h.
- Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.
- Râfiî, Mustafa Sadık, *İcazû'l-Kur'an ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1973.
- Rağıb el-İsfehâni, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*,İstanbul ,1986.
- Râzî, Muhammed Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*,Mısır,ts.
- Rûmî, Muhammed Emin b. Abdillâh, *Umdetü'l-Hallân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul ,1270/1854.
- Subhi's-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut ,1974.
- Suyûti, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut ,1973.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, tahk. Abdülganî Abdülhâlık, Beyrut ,1400.

Şâtîbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvafakat fî Usûli'l- Ahkâm*, Neşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire ,1969-1970.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenni'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, Beyrut, ts.; *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Mısır ,1971.

Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Haim el-Mısrî, *et-Tibyân fî Tefsîr-i Ğarîbi'l-Kur'ân*, tahk. Fethi Enver ed-Dâbulî, Kahire,1992.

Şumnuvî, Abdurrahman Hilmi, *Mürşidü't-Talebe min Tariki't-Tayyibe*, İstanbul ,1312/1894.

Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut, 1970.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli'l-Âyi'l-Kur'an*, Mısır ,1954.

Tetik, Necati, *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, İstanbul ,1990.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir ve Arkadaşları, Beyrut ,ts.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul,1969; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1969.

Yıldırım, Suat , *K.Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul ,1985.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mısır, 1976.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an-Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Kahire ,1968.

Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1943.

Zerkeşi, Muhammed b. Abdillâh Bedrüddin ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, Beyrut, ts.

Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, by. ,1992.

Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. er-Râzi, *Muhtâru's-Sihâh*, Tahk.Hamza Fethullah, Beyrut,1988/1408.